

NODENANALYSE ONTZAMELEN

Onderzoek naar de noden bij het herbestemmen en afstoten in Vlaanderen, uitgevoerd bij musea, landelijke dienstverleners en erfgoedcellen

Situering

Vlaams minister van Cultuur Jan Jambon stelt in de *Strategische visienota cultureel erfgoed* van 31 maart 2021 dat het wenselijk is om in de cultureel-erfgoedsector een dialoog op te starten over ontzamelen. Om meer inzicht te krijgen in de praktijk van en de noden bij het ‘ontzamelen’ van collecties en voorwerpen, voerde FARO in het voorjaar 2021 een nodenanalyse uit. In deze publicatie leest u de resultaten hiervan.

Managementsamenvatting vragenlijst musea

De vragenlijst werd ingevuld door vijfendertig ervaren museummedewerkers. Veel musea geven aan dat ze objecten uit hun collectie willen verwijderen. Hoewel hiervoor verschillende redenen worden aangehaald, blijkt een gebrek aan overeenkomst met het opgestelde collectieprofiel de hoofdreden te zijn waarom musea ontzamelen.

Veel musea beschikken in het collectiebeleidsplan over een formeel verzamelbeleid, met richtlijnen voor acquisitie. Er is overeenstemming dat deze voorschriften het acquisitiebeleid ondersteunen. Als grootste voordeel scheppen de richtlijnen duidelijkheid bij het aanvaarden van schenkingen.

Slechts dertien musea hebben een ontzamelbeleid. Onder deze deelnemers is er een voorzichtige consensus dat deze richtlijnen helpen om keuzes te maken omtrent ontzamelen. De meest voorkomende reden waarom musea geen ontzamelbeleid hebben, is een gebrek aan tijd en expertise.

Bijna alle musea aanvaarden nog objecten in hun collectie. De groei blijft enigszins beperkt, de gemiddelde groei is 15,7 %. Een groot deel van de musea ontzamelde de afgelopen tien jaar objecten. Met een gemiddelde van 5 % is dit een stuk lager dan het groeicijfer. De deelnemers geven wel aan dat ze vermoeden in de toekomst nog meer te ontzamelen. Veranderingen in de verhouding tussen verwerven/ontzamelen gedurende de afgelopen tien jaar verschillen sterk per museum.

Collecties groeien aan door aankopen en schenkingen. Iets meer dan de helft voert een proactief schenkingenbeleid, door onder meer relaties met potentiële schenkers en mecenasen te onderhouden of vrienden van het museum te sensibiliseren.

De frequentie van ontzamelen verschilt sterk per instelling. Hergebruik is het meest voorkomende doel van herplaatsingen. Het herplaatsingsproces wordt beschouwd als eerder ‘niet gemakkelijk’. Een stevig aantal invullers geeft aan dat ze het proces in de toekomst gemakkelijker willen zien. Het zoeken naar een nieuwe bestemming en het ontbreken van een procedure die juridisch en ethisch steek houdt, zijn de grootste struikelblokken.

De meerderheid (53,6 %) van de deelnemende musea gebruikt geen bestaande handleiding bij het ontzamelen. Alle andere die er wel een gebruiken nemen de LAMO ter hand. Niet alle musea blijken het noodzakelijk te vinden om een eigen, Vlaamse handleiding op te stellen. Toch zou een groot aantal musea zo’n handleiding graag ontwikkeld zien of er enige hulp van kunnen gebruiken. De handleiding zou een basisinstrument kunnen zijn dat de gevraagde flexibiliteit mogelijk maakt. Het grootste struikelblok bij ontzamelen is onvoldoende tijd. Mogelijk brengt een tool, checklist of stappenplan hierin verandering. Een tweede belangrijk probleem is het gebrek aan afstemming binnen de collectiebeherende instellingen. Zowel bij het waarderen als bij het zoeken van een nieuwe bestemming wordt dit ervaren als een nood.

Een groot aantal musea vindt dat een formele waardenstelling helpt bij het bereiken en/of het rechtvaardigen van beslissingen in verband met acquisitie en ontzamelen. Vele onder hen maken gebruik van een bestaand waarderingskader. De deelnemers vinden dat een waarderingsproces meestal wel leidt tot betere beslissingen in verband met acquisitie en ontzamelen.

Met een uitgeschreven collectieplan voor acquisitie zorgen vierentwintig musea ervoor dat het ontzamen open en transparant gebeurt. De effectieve beslissing tot het ontzamen blijkt een proces te zijn dat meerdere stappen en goedkeuringen vraagt. De interne betrokkenheid bij het ontzamelproces is groot, wat maakt dat de meeste respondenten binnen hun museum tevreden zijn over het beslissingsproces inzake ontzamen. Daartegenover zijn er slechts twee musea die het publiek betrekken bij het nemen van beslissingen over ontzamen en verwerven.

Achtentwintig deelnemers gaan akkoord met de stelling dat musea beter eerst hun plannen voor herplaatsing communiceren naar collega's. Hiermee geeft een goede meerderheid aan dat communicatie belangrijk is. In de vraag naar gerechtvaardigde omstandigheden om te ontzamen zijn er enkele situaties die duidelijk worden bevestigd. De aanwezigheid van duplicaten in de collectie of objecten die niet passen in het verzamelbeleid zijn vrij duidelijk situaties waarin ontzamen gerechtvaardigd is. Situaties waarin de zorg moeilijk is of het object een bedreiging vormt voor de gezondheid kunnen ook worden aanvaard. Ontzamen omdat het object de depotruimte zelden verlaat wordt niet beschouwd als een gerechtvaardigde reden.

Wanneer het over vernietigen gaat, zijn de meningen meer verdeeld. Zo stellen slechts achttien musea dat collectiestukken niet direct mogen vernietigd worden wanneer ze niet kunnen worden herplaatst naar de publieke sector. Niet iedereen vindt het dus nodig moeite te doen om te herbestemmen naar de private sector. De antwoorden zijn opnieuw verdeeld over de stelling dat collectiestukken kunnen worden vernietigd, als alle stappen voor ontzaming zijn doorlopen en ze niet kunnen worden herplaatst in de publieke of private sector. Daarnaast is lang niet iedereen ervan overtuigd dat collega's inspraak moeten hebben in het ontzamelbeleid van een ander museum. Eenentwintig musea bevestigen dat instellingen, die objecten herplaatsen naar de private sector of objecten vernietigen, eerst de erfgoedsector moeten inlichten.

Dat vernietiging erg gevoelig ligt, blijkt duidelijk uit de antwoorden op de vraag naar gerechtvaardigde omstandigheden om te vernietigen. Enerzijds geeft een opmerkelijk hoog aantal deelnemers geen antwoord op deze stellingen. Anderzijds zijn er weinig omstandigheden waarin vernietiging zomaar wordt aanvaard. Bij bedreigingen voor de gezondheid, zware beschadigingen of risico's omtrent besmetting (van schimmels of insecten) zijn de antwoorden eerder positief. Vernietigen omdat het object niet past in het verzamelbeleid, omdat de herkomst ongekend is of omdat het object zelden de depotruimte verlaat, zijn drie situaties waarin vernietiging niet kan worden aanvaard. Maar over het algemeen is het moeilijk hier uitspraken over te doen vanwege het hoge cijfer aan onthoudingen. Het is duidelijk dat vernietiging contextafhankelijk is. Zeventien deelnemers antwoorden dat het aantal criteria waaraan voldaan moet worden alvorens er mag vernietigd worden, afhankelijk is van object tot object.

De meeste musea geven aan dat hun organisatie toekomstgericht is en op lange termijn plant. Gebrek aan depotruimte blijkt de grootste bekommernis voor de toekomst. Een tekort aan tijd is een constante bij het bevragen van noden rond behoud en beheer. Achterstand in documentatieregistratie is een derde bekommernis. Meer dan de helft van de respondenten vindt dat de bovenstaande bezorgdheden ertoe geleid hebben dat de collecties anders worden benaderd ten opzichte van vroeger. Over de inhoud van de veranderingen is er geen trend op te merken, de antwoorden zijn sterk verschillend.

In een laatste set vragen werd gepeild naar de mate waarin de museumsector kampt met een 'overvloed' aan erfgoed. Achtentwintig deelnemers hebben grip op hun museumcollectie; ze hebben inzicht in de collectie en kennen de stukken. Slechts zeventien musea vinden dat hun instelling te veel objecten verzamelt en in de collectie heeft. Niet elk museum ervaart dus een 'overdaad'. De grote meerderheid vindt wel dat richtlijnen omtrent ontzamen (herbestemmen/afstoten) kunnen helpen om zo'n overdaad te vermijden. Een andere belangrijke manier om overdaad te vermijden, zijn onderlinge afspraken tussen collectiebeherende instellingen. Sommige musea stellen voor een collectienetwerk op te richten. Een collectieplan met een streng verzamelbeleid dat effectief gehanteerd wordt, is een derde optie om de collecties beheersbaar te houden.

Managementsamenvatting vragenlijst dienstverleners

De vragenlijst werd ingevuld door 21 medewerkers van erfgoedcellen en landelijke dienstverleners. De helft van deze respondenten heeft ervaring met ontzamelen. Opnieuw de helft wordt meerdere malen per jaar gecontacteerd over ontzamelen, zowel door publieke en private organisaties met en zonder erfgoedwerking als door particulieren. Slechts enkele organisaties hanteren een handleiding.

De organisaties ervaren moeilijkheden bij het ontzamelen. Niet-professionele organisaties hebben schroom voor het thema. Juridische vraagstukken hinderen de praktische uitvoering. De dienstverlenende rollen ervaren een nood aan meer kennis en professionalisering over de problematiek.

Verschillende werkmiddelen kunnen de organisaties helpen bij het begeleiden van het veld. Een overzicht van collectieprofielen en van thematische deelcollecties of een thesaurus en een afstotingsdatabase zijn tools die door verschillende deelnemers worden aangeduid. Een overzicht van de collecties in Vlaanderen zorgt niet alleen voor een referentiekader, maar helpt ook bij het vinden van een nieuwe bestemming. Een toolbox met praktijkvoorbeelden kan inspirerend zijn.

Enkele organisaties vragen een campagne om ontzamelen in een positief daglicht te plaatsen. Verder zullen extra ondersteuning en werkingsmiddelen nodig zijn om het thema te lanceren. Meerdere dienstverleners wijzen op het belang van depots als tijdelijke oplossingen tijdens het herbestemmingstraject.

Ontzamelen is gerechtvaardigd voor duplicaten en objecten met moeilijke zorg, bedreiging voor de gezondheid of wanneer ze niet passen in het verzamelbeleid. Objecten die zelden het depot verlaten worden niet als een geldige reden beschouwd. Vernietigen van erfgoedobjecten is gevoelige materie. Het is duidelijk dat objecten niet mogen vernietigd worden wanneer ze zelden het depot verlaten of wanneer de zorg voor het object moeilijk wordt. Veel stellingen werden met een nipte meerderheid beslist. Over de criteria tot vernietigen is verdere discussie nodig.

Veel organisaties vinden publieke participatie nuttig bij het nemen van beslissingen over collectieopbouw of -afbouw. Via het publiek creëer je een brede kijk op erfgoed en begrijp je in hoeverre het publiek voeling heeft met de collectie. Participatie is sensibiliserend en geeft de erfgoedgemeenschap inspraak in haar eigen erfgoed.

De dienstverleners zijn enthousiast over de stappen die FARO rond ontzamelen zet. Tot slot wijst een deelnemer op de verantwoordelijkheid die de grote, professionele organisaties dragen. Naar aanleiding van de vragen rond vernietiging wordt gevraagd naar een duidelijk proces waarin alle mogelijkheden tot herplaatsing worden doorlopen.

Introductie

Het afstoten van objecten wordt in de museologie steeds meer beschouwd als onderdeel van het collectiebeleid. De praktijk draagt bij aan een sterkere kerncollectie, een betere toegankelijkheid en een duurzaam beleid. Het thema is niet nieuw maar werd wel lange tijd wantrouwig bekeken. Sinds de jaren '80 wordt er vanuit neoliberale hoek gewezen op de economische kosten die grote collecties met zich meebrengen. Het gevolg hiervan is dat het 'ontzamelen' onder musea lange tijd als taboe werd beschouwd, uit vrees voor mogelijke besparingen. In een politiek landschap waarin de culturele sector te maken heeft met besparingen en rationalisering is een zekere afkeer tegenover ontzamelen van erfgoed niet ongegrond.¹

Ontzamelen staat vandaag wel op de agenda van heel wat collectiebeheerders. In het buitenland bouwde men de laatste jaren heel wat ervaring op met de praktijk. Zo werd in Nederland al in 1999 de eerste versie van de *Leidraad Afstoten Museale Objecten* voorgesteld.² In Vlaanderen echter zijn er tot nog toe geen richtlijnen om een 'ontzameltraject' goed uit te voeren.

Op 26 maart 2019 organiseerden FARO en het Departement Cultuur, Jeugd en Media (DCJM) een studiedag over het waarderen van cultureel erfgoed in Vlaanderen. In de sessie 'Kip of ei? Waarderen vanuit collectieplan of collectieplan vanuit waarderen' kwam de problematiek rond ontzamelen naar boven. Tijdens de discussie werd gevraagd naar de betekenis van 'afstoting' en de stand van zaken in Vlaanderen. Een van de aanbevelingen in deze sessie was:

“Een waarderingstraject kan resulteren in het afstoten van collectiestukken, maar afstoten mag niet de finaliteit zijn voor waarderen. Er is vraag naar meer richtlijnen, standaarden, een tool over wat een goede procedure is voor afstoten en wat de mogelijkheden zijn.”³

Deze aanbeveling was de rechtstreekse aanleiding tot het oprichten van een collegagroep 'Herbestemmen'. Hierin zijn medewerkers vertegenwoordigd uit musea, erfgoedcellen en landelijke dienstverlenende organisaties.

Op 1 april 2021 stelde Vlaams minister van Cultuur Jan Jambon de *Strategische visienota cultureel erfgoed* voor aan het Vlaams Parlement. In de visienota stelt de minister dat het wenselijk is om in de cultureel-erfgoedsector een dialoog op te starten over ontzamelen en mogelijkheden te verkennen. Hij doet een oproep aan FARO om te onderzoeken welke rol het steunpunt hierin kan opnemen, analoog aan de begeleiding rond erfgoed waarderen.⁴

Om meer inzicht te krijgen in de praktijk van en de noden bij het 'ontzamelen' van collecties en voorwerpen, voerde FARO een nodenanalyse uit. We stuurden daartoe twee vragenlijsten uit. Een is bestemd voor de musea, een andere voor de erfgoedcellen en landelijke dienstverleners.

Methodologie

Deze vragenlijst is geïnspireerd op het Britse onderzoek *Profusion in Museums. A report on contemporary collecting and disposal* uit 2018, uitgevoerd door Harald Fredheim, Sharon Macdonald en Jennie Morgan. Dit onderzoek was toegespitst op sociaalhistorische collecties in musea. In het Vlaamse onderzoek daarentegen, werd de nodenanalyse uitgevoerd zonder een onderscheid te maken in specifieke collecties. Tijdens de bijeenkomsten van de collegagroep 'Herbestemmen' merkten we immers dat de problematiek zich evengoed in de 'schone kunsten' afspeelt.

1 Jennie Morgan en Sharon Macdonald, 'De-growing museum collections for new heritage futures', *International Journal of Heritage Studies* 26, nr. 1 (2020): 56-70.

2 *LAMO 2016* (Amsterdam: Museumvereniging, 2016), 5-6.

3 Verslag debatten studiedag 'Gewikt en Gewogen' – 26 maart 2019, 5.

4 Jan Jambon, *Strategische visienota cultureel erfgoed* (Brussel: Vlaamse Regering, 2021), 23.

De enquête werd via een persoonlijke code gemaild naar de directies van alle erkende musea, goed voor veertig instellingen.

Zevenendertig deelnemers startten de enquête. Twee deelnemers vulden de vragenlijst zeer onvolledig in, waardoor hun antwoorden niet bruikbaar zijn. In totaal maakt dit een som van vijfendertig bruikbare antwoorden (respons = 54,7 %). Zowel landelijk ingedeelde, regionaal ingedeelde en niet-ingedeelde musea als een cultureel-erfgoedinstelling beantwoordden de enquête. Onder de deelnemers hebben een achttal musea een eerder klassieke kunstcollectie. De andere bewaren diverse collecties van sociaalhistorische aard, soms aangevuld met kunstobjecten.

Deelnemers werden niet verplicht alle vragen in te vullen.

In dit rapport geven we de voornaamste bevindingen uit het onderzoek weer. Om de leesbaarheid van het rapport te vergroten kozen we voor een beschrijvende aanpak van de resultaten in deel 1. De concrete vraagstelling en de gedetailleerde grafieken met de antwoorden vindt u in deel 2.

Terminologie

De terminologie rond ontzamen was tot nog toe niet eenduidig. In Nederland gebruikt men ‘afstoten’ voor het volledige proces van herplaatsen. Zij beschouwen ‘herbestemmen’ als het proces van ‘afstoten’ buiten de museale context en ‘herplaatsen’ gebeurt binnen geregistreerde musea. Deze termen worden gehanteerd in de Nederlandse vertaling van de Ethische Code van ICOM, de SPECTRUM-standaardenset en de LAMO.

In Vlaanderen werden eerder al andere invullingen van de begrippen gebruikt. FARO hanteert de term ‘herbestemmen’ als een overkoepelende term.⁵ Op de eerste collegagroep ‘Herbestemmen’ werd er gedebatteerd over de terminologie. Het werd duidelijk dat er definiëring noodzakelijk zou zijn. Vanuit FARO werd besloten volgende termen te hanteren:

- › *Ontzamen*: het proces van herbestemmen of afstoten van objecten/collecties uit collectiebeherende cultureel-erfgoedorganisaties.
- › *Herplaatsen*: het schenken, ruilen of verkopen van objecten/collecties uit een collectiebeherende cultureel-erfgoedorganisatie.
- › *Afstoten*: het herplaatsen van objecten/collecties buiten het publieke domein. Dat wil zeggen: het object/de collectie wordt niet herplaatst naar een overheidsorganisatie of semioverheidsorganisatie. Het erfgoed is dan niet meer publiek toegankelijk en komt in de privésfeer terecht.
- › *Herbestemmen*: het herplaatsen van objecten/collecties binnen het publieke domein. Het object/de collectie wordt herplaatst naar een overheidsorganisatie of semioverheidsorganisatie: in de eerste plaats naar een andere collectiebeherende organisatie. Als dat niet lukt: naar een andere instelling binnen het publieke domein zoals een school, een onderzoeksinstituut, enz.

---

⁵ Anne-Cathérine Olbrechts, ‘Hoe herbestemt u collectiestukken?’ laatst geraadpleegd op 11 augustus 2021, <https://faro.be/kennis/collectiemanagement/hoe-herbestemt-u-collectiestukken>.

DEEL 1

1.1 Nodenanalyse musea

Inleiding/situering

De vragenlijsten werden voornamelijk ingevuld door de directeur of de conservator/ collectiebeheerder (vraag 1). Het gaat om overwegend ervaren museummedewerkers, slechts een kwart werkt minder dan vijf jaar in het museum (vraag 2).

Het grootste deel van de museummedewerkers geeft aan dat er in de collectie objecten worden bewaard die men liever kwijt dan rijk is.

Het collectieprofiel blijkt de hoofdreden te zijn voor het ontzamen, op korte afstand gevolgd door duplicaten in de collectie. Complex behoud en beheer blijkt amper een reden te zijn voor ontzamen.

Verzamelbeleid

Dit onderdeel peilt naar het verzamelbeleid van de musea. Er wordt bekeken welke musea richtlijnen rond acquisitie en ontzamen hebben opgenomen in het collectieplan. Vervolgens wordt nagegaan hoe de richtlijnen het verzamelbeleid ondersteunen.

De grote meerderheid (83 %) van de musea die de vragenlijst invullen, antwoordt uitgeschreven richtlijnen omtrent verzamelen en ontzamen te hebben opgenomen in het collectieplan (vraag 5). Het verzamelbeleid blijkt een zeer nuttige tool te zijn voor het formuleren van beslissingen bij acquisitie (vraag 7).

Opmerkelijk minder musea blijken over een ontzamelbeleid te beschikken. 80 % heeft een verzamelbeleid (vraag 6), 44 % een ontzamelbeleid (vraag 8). Deze musea zijn er niet allemaal van overtuigd dat hun ontzamelbeleid helpt bij het nemen van beslissingen over ontzaming, wat suggereert dat ook andere aspecten een ontzaming bepalen (vraag 9).

Op de vraag hoe het verzamelbeleid hen helpt om beter te beslissen over verzamel- en ontzamelbeleid, antwoordt 96 % van de musea dat een verzamelbeleid duidelijkheid schept omtrent het aanvaarden van schenkingen. Aanvullend kan het helpen de toekomst van de verzameling te duiden, keuzes inzake verwerving en afstoting te verantwoorden en individuele keuzes tegen te gaan. Zes op de tien musea vinden dat een formeel verzamelbeleid helpt bij het afbakenen en positioneren van hun collectie tegenover andere musea. Slechts drie musea geven aan dat een verzamelbeleid kan helpen de registratielast beheersbaar te houden (vraag 11).

Acquisitie en ontzamen

Het overgrote deel van de musea geeft aan dat de collectie de laatste tien jaar is gegroeid (vraag 12). De ontzamelcijfers liggen beduidend lager dan de verzamelcijfers (vraag 13 en 15). 96 % van de deelnemers is ervan overtuigd in de toekomst nog meer te ontzamen (vraag 16).

Aankoop en schenkingen

Binnen het acquisitiebeleid zijn twee vormen te onderscheiden: het actief en het passief verzamelen. Alle aankopen door het museum zijn actieve verwervingen. Ook oproepen via een museumbrief of het aanspreken van ambassadeurs zijn vormen van actieve verwerving. Bij de actieve verwerving gaat het museum zelf op zoek naar stukken die hiaten in het collectieprofiel opvangen. Onder passieve verwerving worden schenkingen en legaten verstaan. Veel musea krijgen jaarlijks verschillende aanbiedingen van particulieren of collega-musea om collectiestukken op te nemen in de collectie.

Het overgrote deel van de respondenten breidde de collectie de afgelopen tien jaar uit met een actief en passief verwervingsbeleid (vraag 19 en 20).

Ontzamelen

Een minderheid van de bevroegde musea (23 %) heeft de afgelopen tien jaar geen ontzamelingen uitgevoerd (vraag 14). Bij de musea die de laatste tien jaar wel hebben ontzamd, is er een grote diversiteit in de frequentie ervan. Het ontzamelen blijkt dus geen frequente actie te zijn in de museumwerking (vraag 23).

Ongeveer de helft (51,8 %) van de musea die de voorbije tien jaar ontzamd, geeft aan dat het ontzamelingsproces eerder ‘(helemaal) niet gemakkelijk’ is. Een minderheid beschouwt het herplaatsingsproces als ‘(zeer) gemakkelijk’ (vraag 27). Het doel van de ontzaming is heel divers, gaande van hergebruik tot teruggave van een schenking, ruil, gift als studieobject of vernietiging.

Van de musea die aangeven dat het ontzamelingsproces niet makkelijk verloopt, geven enkele aan dat het vinden van een nieuwe bestemming een struikelblok blijkt te zijn. Drie musea vermelden dat het niet gemakkelijk is de stukken te herplaatsen binnen en buiten de sector. Een overzicht van mogelijke herbestemmingen zou dit kunnen oplossen. Aansluitend stellen drie musea vast dat het gebrek aan afstemming in de museumsector een probleem is. Er ontbreekt overzicht en kennis van elkaars collectiebeleid, waardoor moeilijk kan ingeschat worden wat de waarde van bepaalde stukken voor andere spelers in de sector is (vraag 27).

Drie musea melden het gebrek aan een procedure die juridisch en ethisch steek houdt. Een paar musea wijzen op de administratieve last die een ontzaming met zich meebrengt. Ook herkomstonderzoek blijkt geen gemakkelijk en vooral een tijdrovend aspect te zijn. Een museum vraagt naar een afstotingsdatabase waarop objecten kunnen worden aangeboden aan andere musea. Dit concept wordt ook gebruikt in Nederland en Groot-Brittannië (vraag 27).

Tot slot leggen enkele musea de link met registreren en waarden. Ze vragen zich af of er al kan/mag ontzamd worden wanneer de objecten nog niet werden geregistreerd en/of gewaardeerd. Zeker bij acute depotproblemen speelt dit een rol (vraag 27).

Handleidingen

De meerderheid van de bevroegde musea gebruikt geen bestaande handleiding. Enkele musea hebben een eigen procedure ontwikkeld, terwijl andere ad hoc werken.

Alle musea die een handleiding gebruiken, gebruiken de LAMO-handleiding, ontwikkeld door Museumvereniging Nederland. Daarnaast gebruiken enkele ook de SPECTRUM-procedure met betrekking tot afstoten en uitschrijven en een museum vermeldt de Disposal Toolkit, ontwikkeld door de Museums Association in het Verenigd Koninkrijk (vraag 29).

Slechts 28,3 % van de musea die de voorbije tien jaar ontzamelde, ervaart een ‘sterke’ tot ‘heel sterke’ nood aan een specifieke Vlaamse ontzamelhandleiding. Een derde ervaart deze nood ‘enigszins’, terwijl nog eens zoveel musea ‘geen’ of ‘nauwelijks’ behoefte hebben aan een Vlaamse ontzamelhandleiding (vraag 30). De meningen hierover zijn duidelijk verdeeld. Toch zijn er een groot aantal musea die zo’n handleiding graag ontwikkeld zouden zien of er enige hulp van kunnen gebruiken. Dit bleek ook uit een bevraging bij de FARO-collegagroep ‘Herbestemmen’ die eind 2020 werd opgericht.

Bij de vraag naar de argumentatie voor de pleitbezorgers van een Vlaamse handleiding is er een veel grotere consensus te merken. Twee aspecten komen vaak terug (vraag 31).

In de eerste plaats zou de handleiding een basisinstrument moeten zijn, dat bepaalde juridische aspecten aankaart die specifiek voor de Vlaamse wetgeving gelden. Ook ethisch kan dit zaken uitklaren. Deze handleiding kan gebaseerd zijn op bijvoorbeeld de LAMO, aangezien die goed werkt en voldoende uitgebreid is. Het kan een houvast zijn, zowel voor het museumbestuur als de erfgoedgemeenschap. Tegelijk moet het mogelijk zijn om de procedure te personaliseren naar de noden en context per museum. De Vlaamse leidraad kan een handig basisdocument zijn, maar het moet bijvoorbeeld mogelijk zijn selectiecriteria te personaliseren. Voor kleine musea met nichecollecties is een zekere flexibiliteit nodig.

Een tweede aspect dat hier opnieuw aan bod komt, is de onderlinge afstemming tussen musea. In verschillende antwoorden wordt gesuggereerd dat een eigen handleiding tot meer samenwerking en afstemming tussen collectiebeherende instellingen kan leiden. Een gezamenlijke procedure zou de materie ook hoger op de agenda kunnen zetten.

De grootste nood bij de voorbereiding van een ontzaming is voldoende tijd (vraag 32 en 33). Bijna de helft van de musea geeft expliciet of impliciet aan dat voldoende tijd en personeel ontbreken om een ontzaming voor te bereiden en uit te voeren. Het proces vraagt immers verschillende deelstappen. Zo moet de collectie eerst worden geregistreerd en loopt het in dit stadium al mis. Een middel om aan bulkregistratie te doen zou dit kunnen vergemakkelijken.

De selectie van de objecten kan gebeuren via een collectiewaardering die inzicht biedt in de betekenissen van het erfgoed. Deze stap vraagt veel tijd en kennis van de sector. Afstemming met collectiebeherende instellingen en andere stakeholders is hier opnieuw aangehaald als nood. Tijdens het waarderen en herbestemmen is het handig om te beschikken over een overzicht van de verzamelingen/deelcollecties van andere musea. Op die manier kan er bij het waarderen beter ingeschat worden wat het potentieel van objecten kan zijn.

Ontzamen kan ook gebeuren op basis van het collectieplan. Hier rijst de vraag of de beschreven selectiecriteria in het plan voldoende zijn om op objectniveau te oordelen. Een deelnemer schrijft: “Het collectieplan en bijhorend -profiel beschrijven wel de grote lijnen, maar op het niveau van specifieke objecten blijkt de beslissing weliswaar niet makkelijk.” Dezelfde deelnemer stelt ook in vraag wie de beslissing mag nemen om te ontzamen. Hoe groot moet een ‘expertengroep’ zijn? Wie moet er betrokken zijn bij het nemen van beslissingen? En zijn dit altijd dezelfde personen?

Aan een ontzaming gaat een herkomstonderzoek vooraf. Bij deze stap blijven er enkele juridische vragen. Hoe ben je er bijvoorbeeld zeker van dat in notariële akten geen wensen verbonden zijn aan het object? Die zijn in het verleden immers vaak niet opgenomen bij de registratie. Een deelnemer vraagt ook of schenkingen best eerst aan de originele schenker worden aangeboden, alvorens ze herplaatst worden naar andere instellingen. Het is namelijk moeilijk om die schenkers of hun nakomelingen te contacteren.

Een nieuwe bestemming vinden blijkt een grote en erg tijdrovende uitdaging te zijn. Het bovengenoemde overzicht van verzamelingen van collega’s kan het zoeken naar een nieuwe bestemming vereenvoudigen. Enkele musea stellen een afstotingsdatabase voor.

Bij de concrete uitvoering komt heel wat administratie kijken. Dossiers moeten bijvoorbeeld ter goedkeuring worden voorgelegd aan een raad van bestuur. Ook met de nieuwe eigenaar moeten afspraken vastgelegd worden, en er zijn logistieke uitdagingen zoals vervoer of tijdelijke opslagruimte.

Een laatste factor is de communicatie. Enkele deelnemers geven aan dat het niet gemakkelijk is om de raad van bestuur te overtuigen om te ontzamen. Positieve persaandacht zou dit kunnen vergemakkelijken.

Ontzamen is tijdrovend en intensief en vraagt daarom tijd en middelen. Uit bovenstaande samenvatting van de noden is duidelijk dat er veel vragen en problemen zijn. Een checklist of juridisch en ethisch correct stappenplan zou het proces vlotter kunnen maken.

Waarderen

Een groot aantal musea (zeven op de tien) geeft aan dat een formele waardenstelling kan helpen met het bereiken of rechtvaardigen van beslissingen in het verzamelbeleid. Drie deelnemers vinden dat het niet helpt en vier antwoorden met 'geen mening' (vraag 34).

Geen enkel museum ontkent het voordeel van een waardering in verband met acquisitie en ontzamen, maar de antwoorden zijn niet overtuigend affirmatief (vraag 36).

De meeste musea zijn van mening dat een waarderingstraject voornamelijk helpt als basis voor het verzamelbeleid en om focus te houden op de collectie. Daarnaast vinden de meeste musea dat het helpt bij de rationalisering van het verzamelbeleid, de publiekswerking, het onderzoek en het behoud en beheer (vraag 37).

Participatie

De meeste musea (68,8 %) uit ons onderzoek zorgen ervoor dat het verzamelen en ontzamen transparant verloopt, met een uitgeschreven collectieplan voor acquisitie. Een aantal musea (37,1 %) gaat aanvullend aan de slag met bestaande methodes tot ontzamen. Slechts enkele musea gebruiken de SPECTRUM-standaard om het verwerven en ontzamen te documenteren en erover te communiceren (vraag 38).

Het nemen van beslissingen omtrent ontzamen is voor de meeste musea een collectieve beslissing, en vraagt meerdere stappen van goedkeuring. Afhankelijk van de eigenaar van de collectie moet een raad van bestuur of gemeenteraad nog de finale goedkeuring geven (vraag 39 en 40).

De meeste musea (74 %) zijn enigszins tot zeer tevreden over het huidige beslissingsproces in hun eigen organisatie (vraag 41). Het overgrote deel van de musea antwoordt dat het publiek niet betrokken wordt bij het verzamelbeleid. Slechts twee musea maken van verwerven en ontzamen een publieke aangelegenheid (vraag 43).

Stellingen over ontzamen

In dit onderdeel werden enkele stellingen over ontzamen voorgelegd aan de vijfendertig deelnemers.

Bijna alle deelnemers gaan akkoord met de stelling dat musea beter eerst hun plannen voor herplaatsing communiceren naar collega's (vraag 45).

De helft (51,4 %) van de deelnemende musea vindt niet dat collectiestukken mogen vernietigd worden wanneer ze niet kunnen worden herplaatst naar de publieke sector. Vijf zijn ‘helemaal niet akkoord’ en dertien ‘eerder niet akkoord’. Daarnaast zijn zes musea hier wel mee akkoord en vijf ‘helemaal akkoord’. Niet iedereen vindt het dus nodig om moeite te doen om te herbestemmen naar de private sector (vraag 46).

Wanneer er stappen gezet zijn om te herplaatsen naar de private sector en er nog steeds geen nieuwe eigenaar is gevonden, kan vernietiging voor een aantal musea een optie zijn. Ongeveer evenveel musea geven aan hier niet mee akkoord te zijn (vraag 47).

Zes op de tien musea gaan ermee akkoord dat instellingen, die objecten herplaatsen naar de private sector of objecten vernietigen, eerst de erfgoedsector moeten inlichten. Collega’s zouden de kans moeten krijgen om deze beslissing tegen te gaan. Deze vraag verwijst naar de LAMO, waar via de afstotingsdatabase alle ontzamelacties worden gecommuniceerd naar de sector. Maar toch is lang niet iedereen ervan overtuigd dat collega’s inspraak moeten hebben in het ontzamelbeleid van een ander museum (vraag 48).

Over de vraag onder welke omstandigheden een ontzaming gerechtvaardigd kan worden (we somden er een aantal op en lieten de respondenten de keuze), zijn de meningen erg verdeeld en reageren de musea voorzichtig/terughoudend. Uit de antwoorden op deze stellingen blijkt dat het niet gemakkelijk is om op basis van één criterium te ontzamen. Het grote aantal onthoudingen op vele vragen getuigt van deze twijfel. Enkele musea geven dit ook aan bij het open antwoord. Veel criteria kunnen en mogen niet eenzijdig benaderd worden (vraag 49).

Over de vraag of er tot vernietiging kan worden overgegaan, zijn de musea nog terughoudender. Uit deze stellingen valt te concluderen dat het moeilijk is om op basis van één criterium te beslissen over vernietigen. Dit verklaart het zeer hoge aantal onthoudingen per stelling (vraag 50). Het is vrij duidelijk dat vernietiging contextafhankelijk is. Het blijkt dus niet aangewezen hier een set aan criteria of een minimum aantal criteria aan vooraf te stellen (vraag 51).

Duurzaamheid

Negen op de tien musea geven aan dat hun organisatie toekomstgericht is en denkt op de lange termijn (vraag 52).

Met betrekking tot een duurzaam behoud en beheer van de collecties is de grootste bekommernis ruimtegebrek in het depot. Dit is voor 82,9 % ook de aanleiding om te starten met ontzamen. Een tweede bekommernis is tijdsgebrek voor waardering. Een tekort aan tijd is een constante bij het bevragen van noden rond behoud en beheer. Eerder in deze enquête kwam tijdsgebrek naar voren als struikelblok bij het ontzamen. Nu geven opnieuw vierentwintig musea (68,6 %) dit aan als een bekommernis. Voor zes op de tien is achterstand in documentatieregistratie een bekommernis (vraag 53).

Op de vraag of het museum een ander beleid hanteert dan vroeger, zijn de antwoorden divers (vraag 54). De meeste musea antwoorden dat het museum een meer beperkend acquisitiebeleid hanteert. Vier invullers bevestigen dat de instelling meer ontzamt en vier stellen dat hun organisatie meer schenkingen weigert. Een ander verschil tegenover vroeger is een grotere professionalisering in behoud en beheer. Kwaliteitsbewaking in behoud en beheer op de lange termijn is voor twee musea verschillend tegenover vroeger (vraag 55).

De collectie

De grote meerderheid (80 %) kent zijn collectie en heeft inzicht in de stukken. Slechts een kleine minderheid zegt geen grip te hebben op de museumcollectie (vraag 56).

Achterstand in registratie en digitalisatie wordt door enkele deelnemers aangehaald. Wanneer de collectie intern nog niet is ontsloten, is het moeilijk om vat te krijgen op de omvang. De oorzaak voor deze achterstand blijkt ook twee keer een tekort aan tijd en personeel te zijn. Andere redenen zijn het ontbreken van onderzoek en een grote diversiteit van de collectie. Een deelnemer geeft aan dat de problematiek zich vooral voordoet bij de documentaire collectie (vraag 57).

De helft van de musea antwoordt bevestigend wanneer gevraagd wordt naar een mogelijke overdaad in de collectie, de andere helft ontkennend (vraag 58).

De meerderheid van de musea die menen dat er overdaad is in de collectie, vinden dat het collectiebeleid (of verzamelbeleid?) beter beheerst zou kunnen worden door ontzamelen bespreekbaar te maken (vraag 59). De grote meerderheid vindt dat richtlijnen omtrent ontzamelen voor Vlaanderen kunnen helpen tegen overdaad (vraag 60).

De musea kregen ook de kans om zelf mogelijke oplossingen aan te reiken (vraag 61).

Een vijfde van de deelnemers antwoordt dat musea onderling betere afspraken zouden moeten maken. Kennis van de collecties van collega-musea blijkt de oplossing te zijn tegen een 'overdaad'. Die kennisuitwisseling kan op verschillende manieren gebeuren. Iemand stelt voor om de collecties doorzoekbaar te maken via een databank. Een andere invuller wil eerder een lijst op Vlaams niveau waarin in exacte aantallen wordt uitgedrukt hoeveel exemplaren van bepaalde objecten in heel de erkende museumsector te vinden zijn. Verschillende anderen pleiten voor de creatie van een thematisch netwerk. Gelijkaardige collectiebeheerders komen dan samen en maken onderling afspraken over acquisitie en ontzamelen. Deze netwerken sluiten de niet-erkende musea niet uit. Collectienetwerken kunnen meer inzicht bieden in de mogelijkheden van herbestemming.

Een andere oplossing is het zorgvuldig uitwerken (bij voorkeur op basis van een waardering van de collectie in haar geheel) of streng hanteren van een bestaand eigen verzamelbeleid. In het collectieplan staat idealiter een verzamelbeleid omschreven. Vaak horen hier criteria bij die bepalen welke objecten in de collectie mogen opgenomen worden. Het collectieplan up-to-date houden en het neergeschreven verzamelbeleid hanteren voorkomt ondoordachte collectiegroei. Aanvullend kunnen musea inzetten op eigen interne richtlijnen, gestandaardiseerde schenkingsformulieren of een eigen stappenplan.

Een klein aantal musea geeft aan graag nog meer te willen inzetten op collectieregistratie. Bepaalde collecties blijken nood te hebben aan een inhaalbeweging registratie en digitalisatie. Onderzoek naar de eigen collectie kan hier niet los van worden gezien. Pas nadien is een waardering haalbaar, met mogelijke ontzaming achteraf. Hieraan gekoppeld is voldoende tijd en personeel nodig dat zich kan verdiepen in de collectiezorg. Twee musea wijzen erop dat een goed depotbeleid en dito infrastructuur essentieel zijn.

Een museum wijst op de problematiek van hedendaags verzamelen. Zeker voor sociaalhistorische musea is het extreem moeilijk te selecteren wat er aan hedendaags materiaal bewaard moet worden. Massaconsumptie en -productie maken dit een haast onmogelijke opdracht.

Tot slot

Heeft u nog andere bedenkingen/vragen/suggesties bij dit onderwerp? Of bij deze bevraging (vraag 62)?

Het is belangrijk om bij het ontwikkelen van tools voldoende openheid te bewaren. Elke collectie is anders en heeft verschillende vereisten tot ontzamelen.

Hier wijst opnieuw een deelnemer op de problematiek van hedendaags verzamelen. Zonder historische afstand is het moeilijk om erfgoed, beeldende kunsten of design te verzamelen. Graag wil deze deelnemer onderzoeken hoe bij acquisitie mogelijkheden tot afstoting opengehouden kunnen worden. Op die manier zou het ontzamelen nadien gemakkelijker kunnen verlopen. Daarnaast vraagt deze deelnemer ook meer openheid over de collectieplannen bij erfgoedinstellingen in Vlaanderen. Zo kunnen musea niet enkel gericht verzamelen, maar ook het bruikleenverkeer optimaliseren.

Twee opmerkingen vragen aandacht voor schenkingen. Een deelnemer denkt aan een bijdrage van de schenkers om de bewaring te verzekeren, aangezien het aanvaarden van een schenking veel tijd, personeel en middelen vraagt. Een andere deelnemer vraagt zich verder af wat de juridische gevolgen zijn bij het aanvaarden van een legaat. Dit is een van de vragen die naar voren kwamen tijdens de collegagroep 'Herbestemmen'. Een antwoord hierop moet nog worden uitgewerkt door juristen.

Conclusie en discussie

Aan de basis van deze nodenanalyse ligt de studie *Profusion in Museums*. Deze studie was gefocust op sociaal-historische collecties. Uit het onderzoek bij het volledige museumveld in Vlaanderen blijkt dat de 'profusie'-problematiek niet overheersend is.

De deelnemende musea staan open voor ontzamelen. Het vrij hoge invulcijfer geeft aan dat het thema leeft in de organisaties.

De meeste musea hebben grip op hun collectie en slechts de helft vindt dat er een 'overdaad' is in de collectie. 'Profusie' in de Vlaamse museumcollecties mag dus niet veralgemeend worden. Musea die wel een 'overdaad' ervaren, hopen dat het huidige debat over ontzamelen en toekomstige richtlijnen daarin verandering kan brengen.

Het verzamelbeleid wordt vandaag vooral beschouwd als instrument voor acquisitie. Musea gebruiken dit beleid om duidelijkheid te scheppen bij het aanvaarden van schenkingen en om het toekomstige verzamelbeleid uit te werken. Uit de enquête blijkt dat de helft van de deelnemers geen ontzamelbeleid heeft. De grootste reden is tijdsgebrek. De deelnemers die er wel een hebben, zien het voordeel in van dit beleidsinstrument. Veel musea verwachten in de toekomst nog meer objecten te herplaatsen. Het kan daarom lonen om de komende periode in te zetten op het ontwikkelen van een ontzamelbeleid bij de musea.

Niet alle musea vinden een eigen leidraad tot ontzamelen in Vlaanderen nodig. Tegelijk geven ze aan dat het herplaatsingsproces niet altijd gemakkelijk is. Er is vraag naar tools voor het vinden van nieuwe bestemmingen en tips voor een juridisch en ethisch correcte procedure. Voor enkele juridische vragen kan met behulp van een jurist een eenduidige oplossing gevonden worden, conform de Belgische wetgeving. Bij de ontwikkeling van instrumenten moet steeds rekening gehouden worden met de eigenheid van de instelling. Een mogelijke handleiding mag niet te bindend zijn. Idealiter is het een basisinstrument dat elk museum naar eigen behoefte kan implementeren in het eigen collectieplan.

Uit de reeks stellingen blijkt dat er nood is aan meer discussie en debat over het ontzamelproces. Nog meer dan bij de stellingen rond ontzamelen, ligt het aantal onthoudingen bij de stellingen over vernietiging erg hoog. Dit maakt duidelijk dat het niet gemakkelijk is om op zulke vragen met ja of nee te antwoorden. De conclusie is dat het uiterst moeilijk is om op basis van een criterium te beslissen over vernietiging, aangezien elke context en situatie anders zijn. Over deze stellingen is verder debat met de sector nodig.

In deze analyse blijkt er een grote nood aan dialoog tussen collectiebeherende instellingen en de bredere sector. In verschillende vragen wordt het duidelijk dat musea en erfgoedorganisaties niet weten welke collectie de collega's verzamelen en/of bezitten. Dit levert problemen op bij het waarderen en herbestemmen. Zonder overzicht ter referentie is het moeilijk om het potentieel van objecten in te schatten. Tegelijk worden er bij het herbestemmen kansen misgelopen. Ook bij de vraag rond overdaad in de collectie wijzen deelnemers op het gebrek aan onderlinge afspraken. Verschillende oplossingen zijn mogelijk: het delen van collectieprofielen, het opstarten van thematische collectienetwerken, het ontwikkelen van een overkoepelende database met thesauri ... Een concrete oplossing is er nog niet. Wel is het overduidelijk dat hieromtrent acties moeten worden opgezet.

Er zijn amper musea die het publiek betrekken bij acquisitie en ontzamelen. Uit de vragenlijst voor de dienstverlenende rollen blijkt dat zij participatie erg nuttig vinden in collectiewerking. Zij benadrukken de brede blik op erfgoed, de voeling van het publiek met de collectie en het belang van inspraak door de erfgoedgemeenschap. Er is weinig tot geen praktijkervaring over het betrekken van publiek bij ontzamelen in Vlaanderen. Hierover kan een debat gestart worden.

1.2 Nodenanalyse dienstverleners

Inleiding/ situering

De enquête werd via een persoonlijke code gemaild naar de coördinatoren van alle Vlaamse erfgoedcellen en landelijke dienstverlenende rollen, goed voor respectievelijk zevenentwintig en twaalf instellingen.

Vijfentwintig deelnemers startten aan de enquête. Drie deelnemers vulden de vragenlijst te onvolledig in, waardoor deze antwoorden niet bruikbaar zijn. Een deelnemer kwam van buiten de doelgroep van landelijke dienstverleners en erfgoedcellen. In totaal maakt dit een som van eenentwintig bruikbare antwoorden.

Vier van de eenentwintig invullers waren landelijke dienstverleners. Daarnaast vulden zeventien erfgoedcellen de vragenlijst in (vraag 1).

De enquêtes werden verzonden naar de coördinatoren van de organisaties. Bijgevolg werden de vragen voornamelijk beantwoord door deze functieprofielen. Vijf organisaties lieten een medewerker collectiezorg, behoud en beheer of depotwerking de lijst invullen (vraag 2).

Ervaring met ontzamen

57 % van de dienstverleners geeft aan ervaring te hebben met ontzamen (vraag 3).

Het aantal vragen rond ontzamen verschilt sterk per organisatie. Er is geen patroon te zien tussen landelijke en regionale dienstverleners. Twee van de organisaties die 'zeer vaak' aanduiden, zijn landelijke dienstverleners. De organisaties met ervaring in ontzamen krijgen duidelijk meerdere vragen per jaar (vraag 4).

De organisaties worden door verschillende spelers gecontacteerd met vragen over ontzamen. Zowel publieke als private organisaties met of zonder erfgoedwerking stellen hierover vragen (vraag 5). Ontzamen blijkt een thema voor een zeer divers publiek.

De meeste organisaties werken bij een ontzaming een methode uit per specifiek geval. Enkele organisaties geven aan dat ze ad hoc ontzamen. Een minderheid van de organisaties blijkt een eigen procedure te hebben of gebruikt een handleiding (vraag 6).

De LAMO wordt door drie organisaties gehanteerd (vraag 7). Een organisatie neemt SPECTRUM ter hand. Andere gebruikte handleidingen zijn *Het stappenplan religieus erfgoed. Stappenplan voor waarden, selecteren en herbestemmen van religieus erfgoed* (ontwikkeld door PARCUM in samenwerking met de provinciebesturen van Antwerpen en Oost-Vlaanderen); de handleiding van het CAG, *De hand aan de ploeg. Handleiding voor het registreren, waarden en herbestemmen van agrarische erfgoedcollecties*; de handleiding voor het waarden met vrijwilligers ontwikkeld door de Erfgoedcel Land van Dendermonde, *Bewaren is zilver, waarden is goud*.⁶

Nagenoeg iedereen geeft aan struikelblokken te ervaren (vraag 8).

In een open vraag mochten de deelnemers aangeven welke moeilijkheden ze ervaren bij het ontzamen. Hier werd erg uitgebreid op geantwoord (vraag 9).

---

⁶ Dit zijn in wezen waarderingsmethodieken waarbij het ontzamen niet of in beperkte mate wordt vermeld.

Bijna de helft van de deelnemers geeft in het open antwoord aan dat het thema ‘ontzamelen’ gevoelig ligt (anders dan bij de musea!). Zo blijken organisaties wel bereid te zijn om te ontzamelen, maar is herbestemmen een moeilijke stap. Bij schenkingen ligt het thema extra gevoelig. Religieus erfgoed is sterk verbonden met emoties en vraagt grote omzichtigheid bij ontzamelen. Ten slotte kan er uit politieke hoek nog weerstand komen.

Juridische vragen hinderen de ontzaming. Hierbinnen zijn er twee prangende problemen te onderscheiden. In de eerste plaats blijkt het moeilijk om de herkomst van vele voorwerpen te traceren. Zeker in niet-professionele erfgoedinstellingen is het zoeken naar die herkomst haast onbegonnen werk. Een tweede probleem betreft schenkingen. Bij onduidelijke of onvolledige overeenkomsten tussen collectiebeheerder en schenker is het niet duidelijk wie de eigenaar is.

Een derde aspect is de nood aan kennis en professionalisering. De niet-professionele collectiebeherende organisaties beschikken niet over een collectieplan en werken niet in de registratiedatabanken. Erfgoedcellen kunnen hier als regionale dienstverleners wel verandering in brengen. Een erfgoedcel beschrijft dat ze aan de slag wil met een ‘collectiecoach’, iemand die mee het veld op gaat en trajecten intensief en op maat begeleidt. Zo’n traject start met registreren en waarderen. Pas na deze stappen kan een ontzaming plaatsvinden. Samen maakt dit het ontzamelen tot een tijdsintensief traject, waar niet-professionele partners zich niet van bewust zijn. Dit kan resulteren in een teleurstelling en ontmoediging om de ontzaming te starten. Tegelijk hindert dit ook dringende ontzamelingen, door bijvoorbeeld een dreigende sloop. Een ander aspect in dit onderdeel rond ‘kennis’ is het ontbreken van een handleiding voor ontzamelen in Vlaanderen. De dienstverleners geven aan dat de bestaande handleidingen van het CAG voor agrarisch erfgoed en van PARCUM voor religieus erfgoed niet alle thema’s ontsluiten. Een logische redenering, omdat het hier in de eerste plaats om waarderingmethodieken gaat en niet om ontzaminghandleidingen.

Het vinden van een nieuwe bestemming wordt omschreven als een moeilijke taak. ‘Topstukken’ vinden gemakkelijk een plek in een museum, maar voor andere objecten is dit moeilijk. Een invuller vraagt zich ook af of verkoop mogelijk is.

Vervolgens stelden we de meerkeuzevraag welke werkmiddelen de organisatie in de toekomst kunnen helpen bij het begeleiden van het veld i.v.m. ontzamelen (vraag 10). Het gaat om:

- › een overzicht van collectieprofielen (afbakening van het verzamelbeleid per erfgoedorganisatie of per regio);
- › een afstotingsdatabank, analoog aan de herplaatsingsdatabank in Nederland;
- › een overzicht van thematische deelcollecties/een thesaurus in Vlaanderen;
- › een toolbox met de bestaande handleidingen en praktijken;
- › een handleiding of flowchart voor Vlaanderen.

De zestien deelnemers antwoorden uitgebreid bij het aanduiden van werkmiddelen die ontzamelen kunnen verbeteren. Negen deelnemers kiezen voor een overzicht van collectieprofielen en nogmaals negen zien graag een overzicht van thematische deelcollecties of een thesaurus. Deze twee antwoorden liggen inhoudelijk dicht bij elkaar. Een overzicht van de collecties in Vlaanderen blijkt de belangrijkste nood te zijn.

Op de tweede plaats, met telkens acht stemmen, staan een afstotingsdatabank en een toolbox met bestaande handleidingen en goede praktijken. Een Vlaamse handleiding wordt aangeduid door zes deelnemers.

De deelnemers mochten ook eigen werkmiddelen aangeven. Een deelnemer stelt een positieve campagne voor rond het herplaatsen of afstoten, bijvoorbeeld in het kader van Erfgoeddag.

Hierna stelden we de vraag hoe en in welke mate de aangevinkte werkmiddelen de organisaties verder zouden kunnen helpen bij het begeleiden van het veld rond ontzamingkwesies (vraag 11).

Een overzicht van collectieprofielen of thematische deelcollecties is noodzakelijk om in de toekomst een duurzaam verzamelbeleid op te bouwen. “Dit overzicht kan gestandaardiseerd gebeuren, maar informeel het gesprek opstarten is alvast een eerste stap,” stelt een deelnemer. Een uniform overzicht van de collecties in Vlaanderen, en ook Brussel en Wallonië, helpt bij het zoeken en vinden van een nieuwe bestemming. Waarderen gaat ontzamen vooraf en daarbij is een referentiekader van groot belang. Een zicht op gelijkaardige collecties als de te ontzamen collectie is cruciaal om gemotiveerde keuzes te kunnen maken. Een vierde voordeel is dat een dergelijk overzicht ook aangeeft waar de expertise in bepaalde thema’s zich bevindt.

Een databank overstijgt de nood van één organisatie en speelt in op een algemene vraag. Het kan een oplossing bieden voor objecten die moeilijker te herbestemmen zijn. Een deelnemer stelt dat dit systeem beter eerst onderzocht wordt: welke werking is optimaal?

Een flowchart met algemene stappen, te volgen bij ontzamen, zou een handig instrument kunnen zijn. Een gestroomlijnd en gestructureerd instrument voorkomt dat stappen worden vergeten en geeft een gevoel van zekerheid.

Een toolbox met praktijkvoorbeelden kan inspirerend werken. Er zijn al verschillende pilotoprojecten opgestart die via een projectfiche beschikbaar gemaakt kunnen worden in een centrale databank. Als dienstverlener is het extra handig om bij vragen rond ontzamen te kunnen doorverwijzen naar een dergelijk platform wanneer eigen kennis of ervaring ontbreekt.

Een deelnemer stelt voor om een actieradius van regiodepots samen te brengen op één kaart. In combinatie met info over de aard van de collectie zou dat het makkelijker maken om snel te evalueren of opslag in de nabije regio mogelijk is.

Een andere deelnemer is toch bezorgd naar de energie die het up-to-date houden van de werkmiddelen zal vergen. Met herbestemming alleen als doel acht deze deelnemer dit niet haalbaar.

In een open vraag kregen de deelnemers nog de kans om suggesties te doen over andere aspecten die het ontzamen kunnen vergemakkelijken (vraag 12).

Enkele deelnemers geven suggesties om ontzamen in een positief daglicht te stellen. Eerder werd al een themacampagne voorgesteld in het kader van een Erfgoeddag. Een ander voorstel is het organiseren van studiedagen met casestudies om dit thema bekender en bespreekbaarder te maken. Een andere deelnemer vraagt ook aandacht voor best practices, waarbij duidelijk wordt welke meerwaarde ontzamen heeft. Daarnaast blijken (niet-professionele) instellingen vaak niet op de hoogte van wettelijke richtlijnen. Ook niet elke dienstverlener heeft al evenveel ervaring met ontzamen. Wat betreft algemene communicatie rond ontzamen is er nog werk.

Er wordt gevraagd naar extra ondersteuning en werkmiddelen voor actoren uit de erfgoedsector die instaan voor de begeleiding van spelers die erfgoedzorg niet als primaire taak hebben. Op die manier kan het ondersteunen van ontzamen beter verankerd geraken in de basiswerking.

Naast het in kaart brengen van de professionele verzamelingen kan het ook handig zijn om private verzamelaars te situeren. Niet alles kan museaal herbested worden en ook daar zit veel expertise.

Bij (niet-professionele) collectiebeheerders wordt gevraagd om ontzamen in bulk juridisch mogelijk te maken zonder de collectiebeheerders ‘te veroordelen’ wegens gebrek aan herkomstinformatie.

Meerdere dienstverleners wijzen op de depotproblematiek. Een regionaal erfgoeddepot kan een tijdelijke oplossing bieden in een lopend herbestemmingsproject. Dit is belangrijk, aangezien een herbestemmingsproces tijd vraagt. Via het depot blijft het behoud en beheer gemonitord tot de effectieve verplaatsing naar een nieuwe locatie gebeurt. Voldoende logistieke ondersteuning is ook een gevraagd werkpunt.

Stellingen over ontzamelen

Over het algemeen gaan de organisaties ermee akkoord dat instellingen hun plannen tot herplaatsing best eerst naar collega's in de sector communiceren (vraag 13).

De meeste deelnemers zijn niet akkoord met de stelling dat stukken vernietigd kunnen worden wanneer er niet kan herplaatst worden binnen de publieke sector (vraag 14). Stukken vernietigen wanneer er niet kan worden herplaatst binnen de publieke of de private sector blijkt wel te verantwoorden (vraag 15).

De meerderheid van de invullers vindt dat, wanneer een instelling objecten herplaatst buiten de publieke sector of overgaat tot vernietiging, de erfgoedsector de kans moet krijgen om in te grijpen. Deze stelling verwijst naar de Nederlandse LAMO, waar via een afstotingsdatabase de sector bij elke ontzaming kan ingrijpen (vraag 16).

Participatie

Veel organisaties vinden publieke participatie nuttig in het nemen van beslissingen over collectieopbouw of -afbouw (vraag 20). Aan de ene deelnemer (landelijke dienstverlener), die eerder negatief staat tegenover publieke participatie, werd gevraagd waarom hij minder potentieel ziet. Gebrek aan expertise en specifieke achtergrondkennis van het publiek blijkt de beperking te zijn: "Publieke opinie zal eerder momentopname zijn, terwijl experts een breder beeld hebben over de collectie." (vraag 21)

Veel deelnemers zien voordelen in het betrekken van het publiek bij beslissingen over ontzamelen (vraag 22). Het ontzamelen en verwerven van een collectie vraagt een onderbouwde visie. Samen met het publiek kunnen instellingen komen tot gedragen beslissingen. Het participeren heeft een sensibiliserend effect.

Participatie met het publiek is belangrijk omdat het het uiteindelijke doelpubliek is. Het is interessant om te weten in hoeverre het publiek voeling heeft met de objecten en de collectie. Het houdt de publieke rol van de instelling actueel. In streekgebonden collecties is het interessant om, naast de erfgoedgemeenschap, ook het brede publiek te betrekken en het eventueel ook mee te laten beslissen.

In de antwoorden over participatie wordt ontzamelen soms verward met waarderen. Ontzamelen kan een resultaat zijn van een waarderingstraject, maar dit is zeker niet altijd het geval.

Slotvragen

De deelnemers kregen in een open vraag de kans om nog suggesties en bedenkingen te formuleren (vraag 23).

In de slotopmerkingen is er enthousiasme op te merken over het thema. Verschillende organisaties vinden het goed dat FARO de sector samenbrengt om over dit moeilijke onderwerp een dialoog te starten. Het is een interessant en tegelijk zeer complex thema.

Er komen ook kritische bedenkingen naar voren. Een deelnemer wijst op de verantwoordelijkheid die de grote, professionele organisaties moeten dragen tegenover kleine spelers:

“Aan de ene kant verdwijnen er aan de lopende band waardevolle stukken uit ons land, aan de andere kant worden sommige (minder waardevolle) collecties tot in den treure meervoudig bewaard en amper ont-sloten. Hier een evenwicht tussen vinden is iets waar instellingen op alle niveaus moeten aan participeren, ook de hele grote collectiebeherende instellingen die vaak hun neus ophalen voor de kleinere (particuliere) verzamelingen. Zij moeten hier net een trekkersrol in opnemen, met respect voor de kleinere spelers (en omgekeerd).”

Enkele dienstverleners vinden het belangrijk dat “collectiebeheerders de mogelijkheid en vrijheid hebben om te ontzamen (herplaatsen én eventueel vernietigen), maar dan moeten wel alle stappen doorlopen worden.” Pas na het bekijken van alle mogelijkheden tot herbestemming in de publieke en private sector mag vernietigen mogelijk zijn. Een opstart van (thematische) collectienetwerken kan een grote hulp zijn in het vinden van een nieuwe bestemming: “Hierin vinden niet alleen collectiebeheerders mekaar, maar ook dienstverleners zoals de landelijke/regionale rollen.”

De stellingen over ontzamen en vernietigen blijven hangen bij de invullers. Het is moeilijk om criteria te veralgemenen, aangezien elke situatie anders is. Een deelnemer gaat hier verder op in:

“Een object dat in slechte conditie is, zwaar beschadigd of een risico vormt voor andere objecten kan in principe nog steeds perfect passen in het collectieprofiel. Indien dat het geval is, dan zou eerst getracht moeten worden om het probleem dat zich stelt met het object op te lossen (restauratie, actieve conservering, schimmelbehandeling etc.). Pas indien het gewenste resultaat niet bekomen kan worden, kan ontzamen een uitkomst zijn. Wanneer het object niet aansluit bij het collectieprofiel en het verzamelbeleid, dan is het in principe eenvoudiger om de beslissing tot ontzamen te maken. Een instelling die de zorg voor een object niet kan opnemen, zou eerst een andere plaats kunnen zoeken voor het object, waarbij ze er wel eigenaar van blijft (bv. langdurige bruikleen). Idem voor objecten die een bedreiging vormen voor de gezondheid en veiligheid. Pas wanneer deze stappen niet zouden lukken, dan is ontzamen gerechtvaardigd, en ook eventueel in laatste instantie vernietiging, als er anders geen oplossing kan worden gevonden.”

Iemand vreest een financiële logica achter het ontzamelbeleid. Een andere deelnemer stelt dat: “Als een erfgoedactor beslist om de vernietiging tegen te houden dan moeten ze een alternatief/een oplossing bieden.” Ten slotte suggereert iemand om een soort register bij te houden met daarin beschreven waarom een object/collectie ontzamd werd en welke bestemming het/ze kreeg. “Zo krijg je een ‘historiek’ van je eigen ontzamelbeleid en zo blijft de context van je collectiebeleid bewaard ...”

Conclusie en discussie

De dienstverlenende rollen zijn geen collectiebeherende instellingen. Toch worden zij regelmatig geconfronteerd met vragen over ontzamen. Gebrek aan kennis en professionalisering bij hun voornamelijk niet-professionele doelgroep ervaren zij als een grote nood. Regionale dienstverleners kunnen wel inzetten op het construeren van een regionaal collectieprofiel, maar dit vraagt tijd, personeel en middelen.

De erfgoedcellen en landelijke dienstverleners ervaren het taboe over ontzamen nog sterker dan de musea. Daarom zijn zij vragende partij voor een positieve campagne rond ontzamen, om het thema bij hun (niet-professionele) organisaties aan te kaarten.

Net als bij de musea komt bij de dienstverleners het gebrek aan een overzicht van de collecties in Vlaanderen naar voren als een probleem. Een zicht op collectieprofielen of thematische deelcollecties is noodzakelijk en hindert vandaag het waarderen en ontzamen. Het is overduidelijk dat hieromtrent acties moeten opgezet worden.

Onder de dienstverlenende rollen wordt veel aandacht geschonken aan participatie. Zeker bij niet-collectiebeherende organisaties is het betrekken van de erfgoedgemeenschap cruciaal. Het zou interessant zijn om een gesprek hierrond te starten met de musea, waar participatie bij het verzamelbeleid minder belangrijk wordt geacht.

DEEL 2: INTEGRALE RESULTATEN VAN DE ENQUÊTE

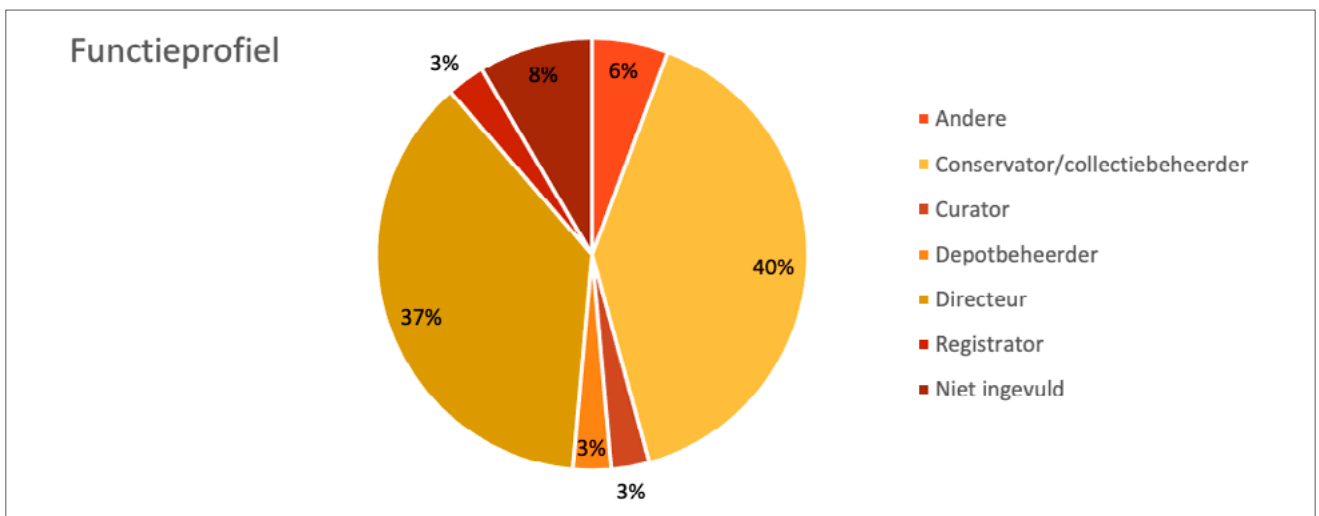
2.1. Vragenlijst musea integraal

Wie bent u?

Dit eerste deel polst naar het profiel van de invullers van de vragenlijst. Het thema ontzamelen wordt geïntroduceerd met een eerste set vragen over objecten die het museum liever kwijt dan rijk is.

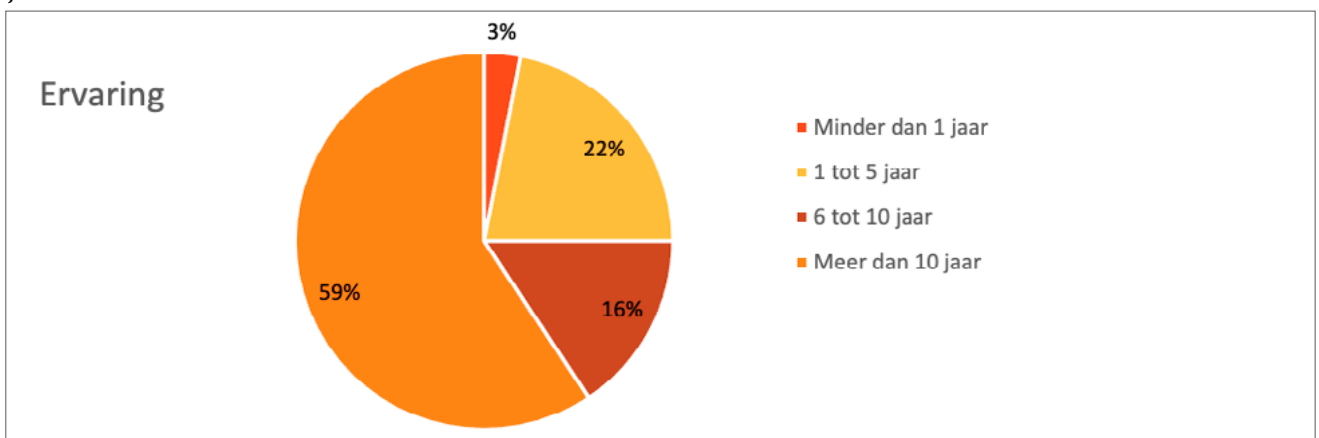
1. Wat is uw functie in het museum? (n = 35)

De vragenlijsten worden voornamelijk ingevuld door de directeur of de conservator/collectiebeheerder. De enquêtes worden verzonden naar de directie. Een groot deel (40 %) blijkt de vragenlijst doorgestuurd te hebben naar de conservator/collectiebeheerder of andere functies. Een museum vult de vragenlijst in met de groep.

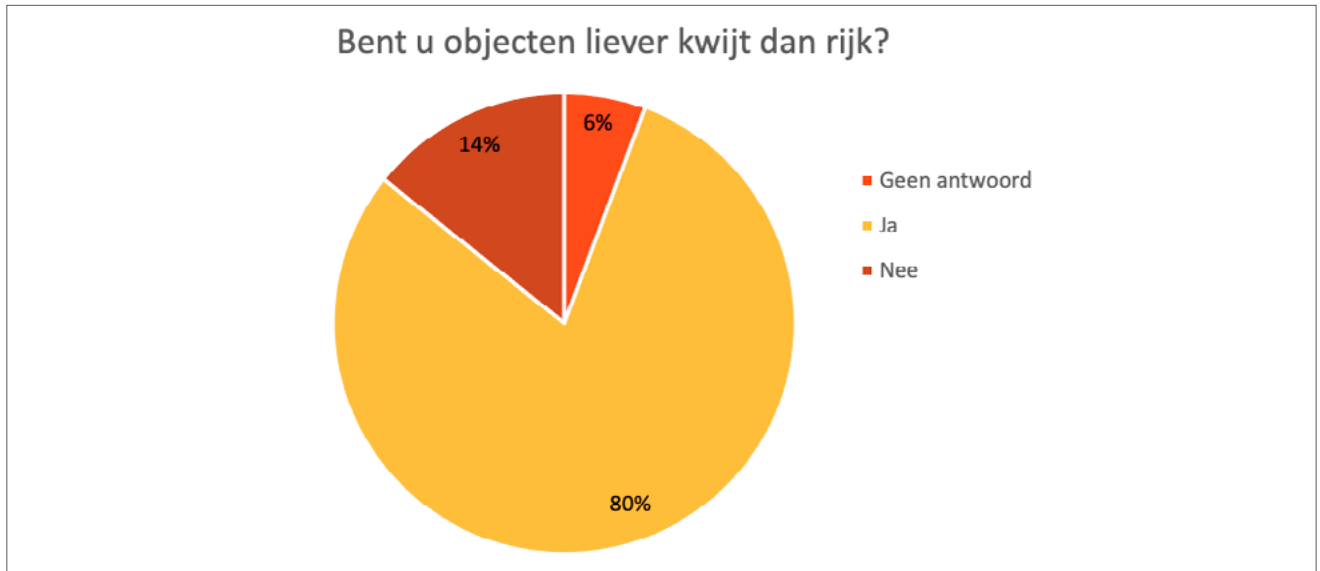
2. Hoe lang werkt u al in het museum? (n = 32)

De vragenlijst wordt ingevuld door ervaren museummedewerkers. Slechts een kwart werkt minder dan vijf jaar in het museum.

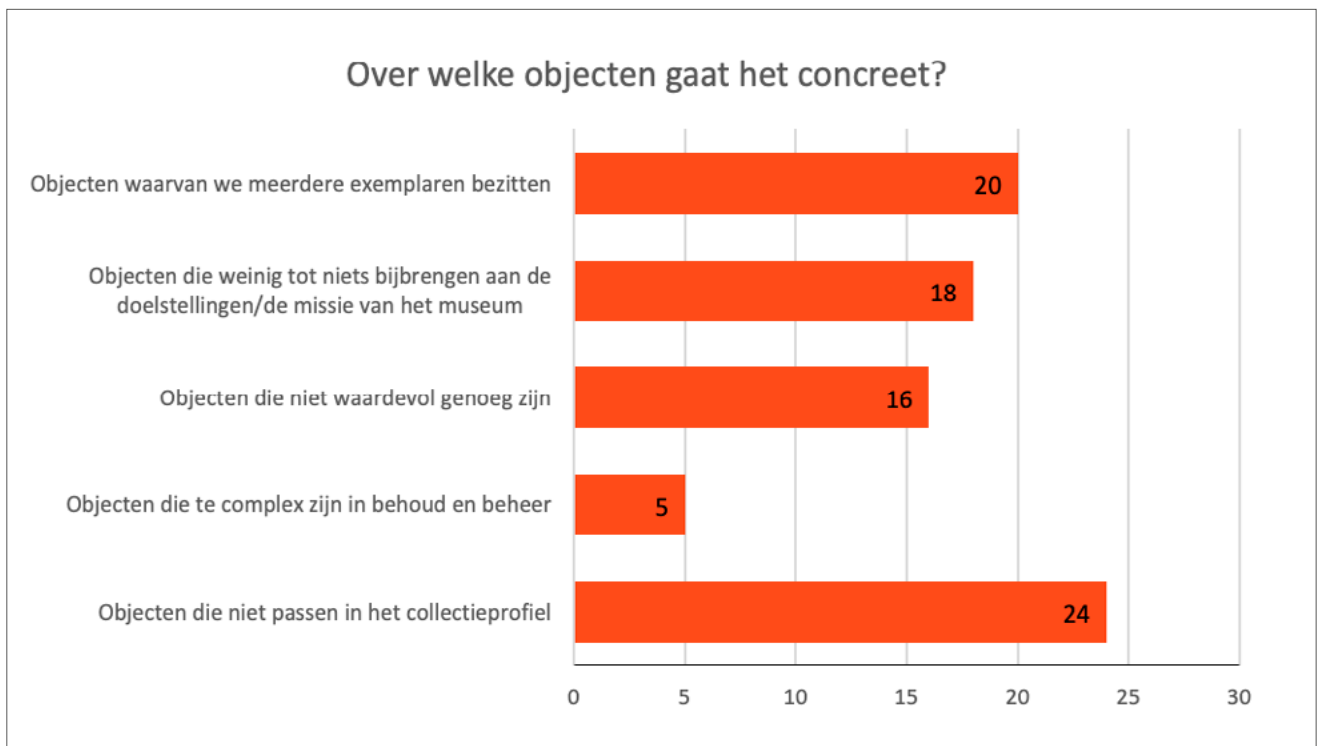
3. Zijn er objecten in de collectie die u liever kwijt dan rijk bent? (n = 33)

Achtentwintig musea (80 %) geven aan dat hun collecties objecten bevatten die ze liever kwijt dan rijk zijn. Vijf (14 %) musea geven aan dat ze geen objecten wensen te ontzamen.

4. Over welke types objecten gaat het concreet? (n = 28)

Aan de achtentwintig musea die aangeven objecten te willen ontzamen wordt gevraagd over welke objecten het concreet gaat. De invullers mogen meerdere antwoorden invullen. Het collectieprofiel blijkt de hoofdreden (85,7 %) te zijn voor het ontzamen, op korte afstand gevolgd door duplicaten in de collectie (71,4 %). Complex behoud en beheer blijkt amper een reden te zijn voor ontzamen (17,8 %).

De musea krijgen de kans om andere redenen aan te geven. Bovenstaand lijstje wordt aangevuld door drie andere redenen. Zware beschadigingen kunnen een reden zijn om te ontzamen. Deze objecten zijn in een zodanig slechte staat dat ze geen waarde meer hebben voor het museum. Te grote objecten kunnen problemen opleveren in het depot. Een andere mogelijke reden om te ontzamen zijn objecten met een gezondheidsrisico. Radioactief materiaal of asbesthoudende objecten vragen een uitzonderlijk behoud en beheer. Deze laatste twee redenen overlappen gedeeltelijk met de opgegeven categorie 'complex behoud en beheer'.

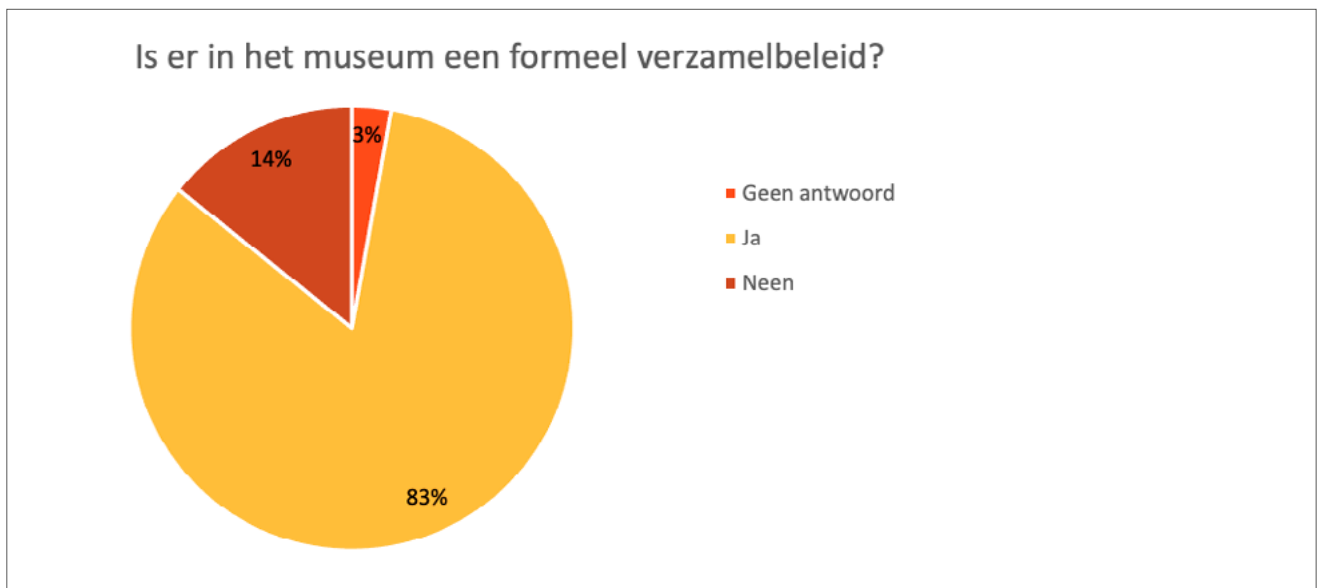
Ten slotte kunnen ook verwijzingen naar controversiële figuren uit het koloniale verleden een reden zijn om te ontzamen.

Verzamelbeleid

Dit onderdeel peilt naar het verzamelbeleid van de musea. Er wordt bekeken welke musea richtlijnen over acquisitie en ontzamen hebben opgenomen in het collectieplan. Vervolgens wordt gepeild hoe de richtlijnen het verzamelbeleid ondersteunen.

5. Is er in het museum een formeel verzamelbeleid? Heeft het museum een uitgeschreven tekst met duidelijke richtlijnen over verzamelen en/of ontzamen, opgenomen in het collectieplan? (n = 35)

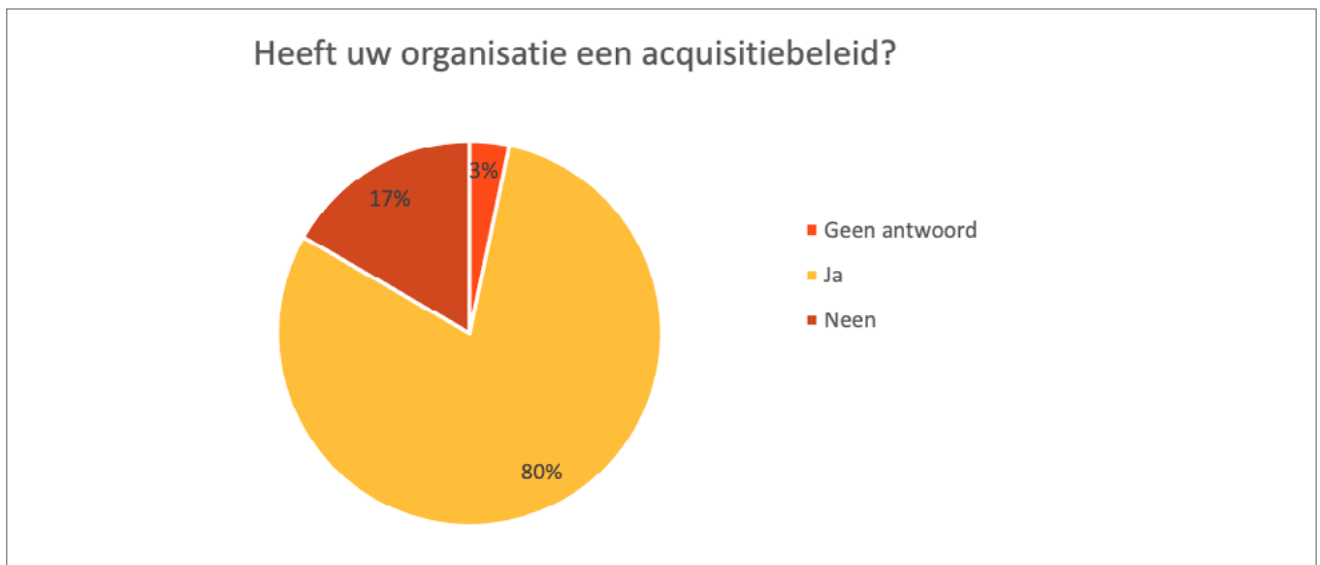
Er zijn vijf musea (14 %) die geen formeel verzamelbeleid hebben. De grote meerderheid (83 %) van de achtentwintig musea antwoordt dat zij wel uitgeschreven richtlijnen omtrent verzamelen en ontzamen hebben opgenomen in het collectieplan.

De vijf musea die op deze vraag negatief antwoorden worden direct doorgestuurd naar het volgende blok. Voor de rest van dit onderdeel zijn er dertig antwoorden.

6. Heeft uw organisatie een acquisitiebeleid? (n = 30)

Er blijken vierentwintig musea (80 %) over een acquisitiebeleid te beschikken. De vijf musea (20 %) zonder acquisitiebeleid worden uitgesloten voor de volgende vraag.

7. In welke mate helpt het verzamelbeleid uw museum om beter te beslissen over acquisitie? (n = 24)

Het verzamelbeleid blijkt een zeer nuttige tool te zijn voor het formuleren van beslissingen bij acquisitie. Elf musea (45,8 %) geven aan dat het helpt 'in sterke mate', negen (37,5 %) zelfs 'in zeer sterke mate'. Het blijkt dus aan te raden om een verzamelbeleid op te stellen.

8. Heeft uw organisatie een ontzamelbeleid? (n = 30)

Opmerkelijk minder musea blijken over een ontzamelbeleid te beschikken. Dertien musea (44 %) geven aan een formeel ontzamelbeleid te hebben opgenomen in het collectieplan, in tegenstelling tot de vierentwintig musea met een verzamelbeleid.

9. In welke mate helpt het verzamelbeleid uw museum om beter te beslissen over ontzaming? (n = 13)

Aan de dertien musea met een ontzamelbeleid wordt gevraagd in welke mate dit helpt bij het nemen van beslissingen. De antwoorden bevestigen dat het verzamelbeleid wel degelijk kan helpen bij ontzamingen. Zes musea (46,2 %) geven aan dat het verzamelbeleid in 'sterke mate' helpt bij het nemen van ontzamelbeslissingen. De resultaten zijn echter minder overtuigend dan in de voorgaande vraag rond acquisitie. Zeven antwoorden (53,8 %) immers dat het maar 'enigszins' helpt. Dit suggereert dat naast het verzamelbeleid ook andere aspecten een ontzaming bepalen.

10. Waarom heeft uw organisatie geen formeel ontzamelbeleid? (n = 16)

Aan de zestien musea die geen ontzamelbeleid hebben, wordt gevraagd naar de reden hiervoor. Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

Tijd blijkt het grootste struikelblok te zijn, aangeduid door negen musea (56,2 %). Een andere reden is gebrek aan expertise (31,2 %). Drie musea (18,7 %) geven aan dat ze geen ontzamelbeleid nodig hebben. In de meerkeuzelijst worden twee opties door geen enkel museum aangeduid, namelijk 'gebrek aan draagvlak' en 'ontzamelen is taboe'. Deze blijken dus niet de reden te zijn voor het ontbreken van een ontzamelbeleid.

De invullers kregen ook de kans om extra redenen aan te vullen.

Een museum benadrukt nogmaals het gebrek aan tijd. Pas bij het aanwerven van een nieuwe medewerker wordt het mogelijk om in te zetten op collectiewaardering en ontzamelen. Een museum geeft aan dat het nog wacht op een formele goedkeuring van het ontzamelbeleid door de stad, de eigenaar van de collectie.

Twee musea geven aan te beschikken over een gesloten collectie, bestaande uit één schenking. Vanwege het afgesloten karakter van de collectie worden er geen kunstwerken verworven noch afgestoten. Een ander museum maakt de bewuste keuze om niet te ontzamelen. De verantwoording tegenover schenkers wordt ook aangehaald.

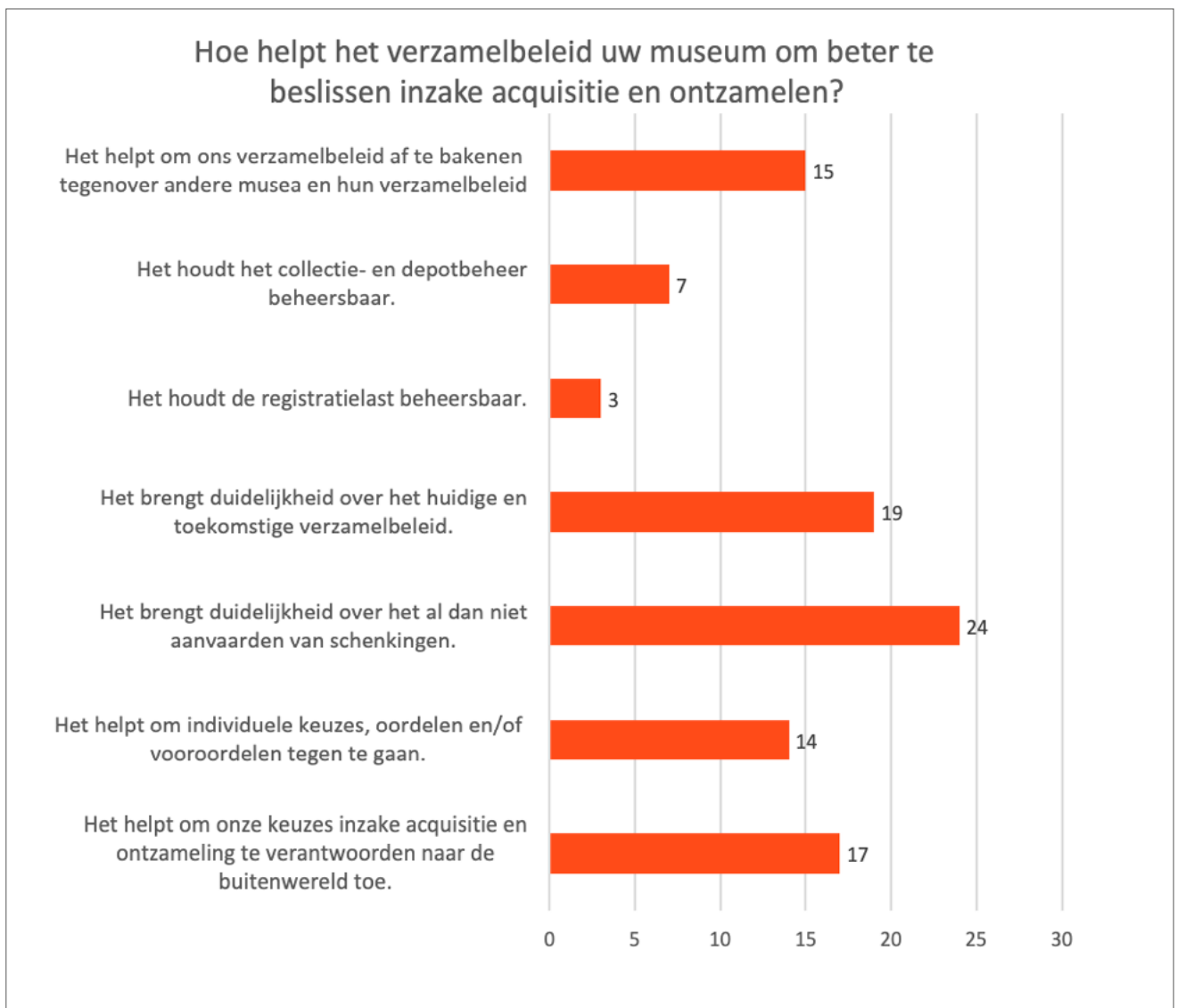
Een interessant antwoord wijst op de relatie met collectieregistratie. Het museum stelt dat lange tijd het idee bestond dat er pas ontzamd kon worden zodra de volledige collectie geregistreerd is.

Twee musea wijzen op een eerdere grote ontzamelactie. Het aanhouden van een streng verzamelbeleid nadien maakt het ontzamelen voor hen vandaag niet nodig.

11. Hoe helpt het verzamelbeleid uw museum om beter te beslissen inzake acquisitie en ontzamen? (n = 25)

Vijfentwintig musea geven aan dat een verzamelbeleid en/of ontzamelbeleid (dertien) hen ‘enigszins,’ ‘in sterke mate’ of ‘in heel sterke’ mate helpt bij het maken van beslissingen. Aan deze invullers wordt gevraagd hoe het verzamelbeleid helpt bij het maken van beslissingen inzake acquisitie en ontzamen.

Vierentwintig onder hen (96 %) geven aan dat een verzamelbeleid duidelijkheid schept omtrent het aanvaarden van schenkingen. Aanvullend kan het helpen de toekomst van de verzameling te duiden (negentien antwoorden, 76 %), keuzes inzake verwerving en afstoting te verantwoorden (zeventien antwoorden, 68 %) en individuele keuzes tegen te gaan (veertien antwoorden, 56 %). Meer dan de helft geeft aan dat het verzamelbeleid helpt in het afbakenen en positioneren van de collectie tegenover andere musea (vijftien antwoorden, 60 %). Slechts drie musea (12 %) geven aan dat een verzamelbeleid kan helpen de registratielast beheersbaar te houden. Een museum vult deze lijst aan met: “Helpt om de steeds schaarser wordende depotruimte te beheren”.

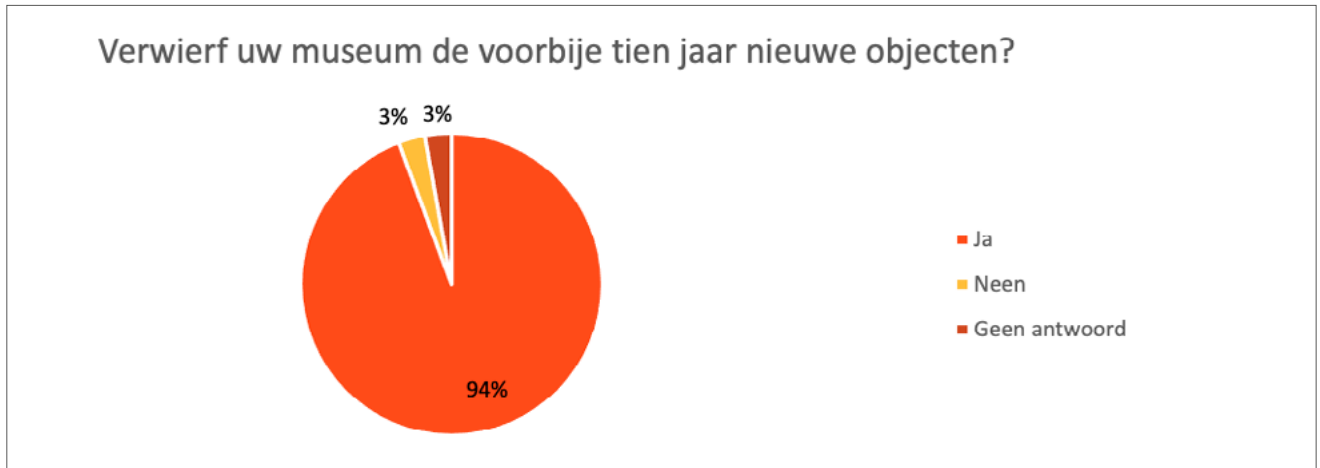

Acquisitie en ontzamelen

In dit onderdeel wordt het verzamelbeleid van het museum onder de loep genomen. Deze sectie vergelijkt de verzamel- en ontzamelcijfers van de deelnemers.

12. Verwierf uw museum de voorbije tien jaar nieuwe objecten? (n = 35)

Van de vijfendertig deelnemende musea geeft slechts één (3 %) aan geen objecten te hebben verworven de afgelopen tien jaar. Drieëndertig musea (94 %) bevestigen dat de collectie groeit.

13. Geef bij benadering weer met hoeveel procent uw collectie de voorbije tien jaar aangroeide.

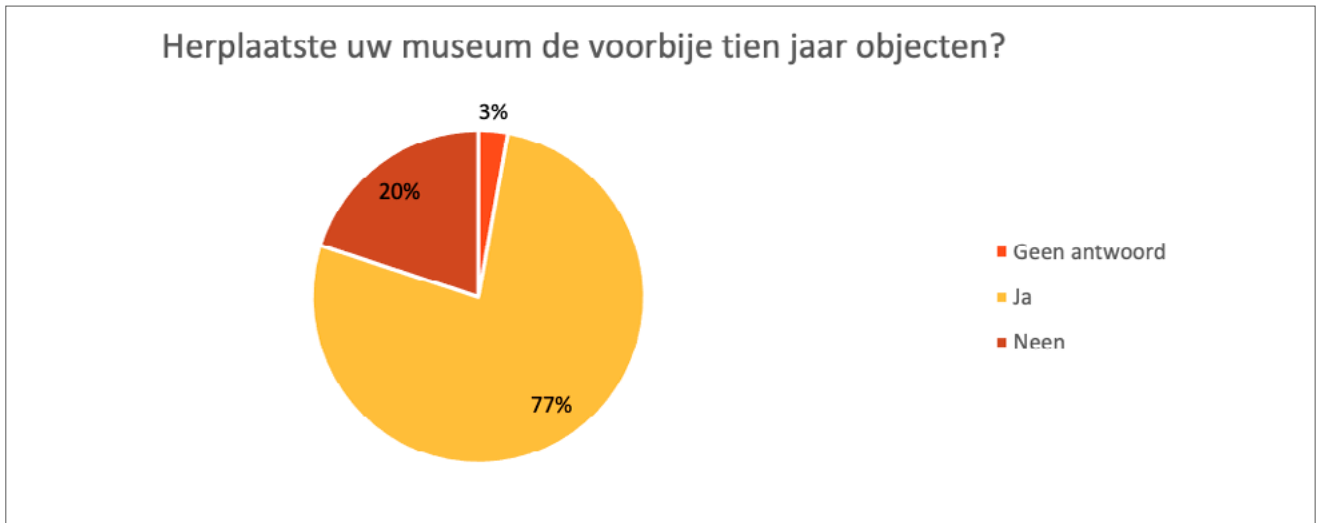
Vijfentwintig musea beschrijven in percentages hoeveel de collectie de afgelopen tien jaar aangroeide. Indien bijvoorbeeld het museum op een collectie van drieduizend stuks dertig extra stuks verwierf, is dit een aangroei van 1 %. Voor deze vraag was het aangeraden acquisitiecijfers bij de hand te nemen. Dit verklaart wellicht de lagere invulcijfers.

Uit de cijfers blijkt dat de aangroei cijfers beperkt zijn. Slecht één op de vijf groeide meer dan 20 %. De gemiddelde groei komt neer op 15,72 % en de mediaan is 9 %. Er is één uitschieter bij die aangeeft dat de collectie de afgelopen tien jaar werd verdubbeld (KOERS).

14. Herplaatste uw museum de voorbije tien jaar objecten? (n = 35)

Er zijn zeventientig musea (77 %) die aangeven de afgelopen tien jaar objecten te hebben ontzamd.

15. Geef bij benadering weer met hoeveel procent uw collectie de voorbije tien jaar afnam. (n = 21)

Eenentwintig musea beschrijven in percentage hoe sterk er werd ontzamd. Deze berekening gebeurt op dezelfde wijze als de groeicijfers.

De ontzamelcijfers liggen duidelijk lager dan de verzamelcijfers. Slecht twee musea ontzamdelen meer dan 20 %. Het gemiddelde is hier 5 %, met een mediaan van 1 %.

16. Denkt u dat uw museum in de toekomst nog meer objecten zal herplaatsen? (n =27)

Zevenentwintig musea gaven eerder al aan de afgelopen tien jaar objecten te hebben herplaatst. Aan hen wordt gevraagd of ze denken dat het museum in de toekomst nog meer zal herplaatsen. Slechts een respondent in deze groep antwoordt hier negatief. Zesentwintig musea (96 %) verwachten in de toekomst nog meer te ontzamen.

17. Is de verhouding tussen het aantal verwervingen en herplaatsingen veranderd in de periode dat u voor het museum werkt? (n = 24)

In het blokje 'Wie bent u?' (zie hoger) peilden we naar de ervaring van de invuller in het museum. Vierentwintig deelnemers (75 %) gaven aan 'zes tot tien jaar' of 'meer dan tien jaar' in het museum te werken. Aan hen wordt nu gevraagd of de verhouding tussen verwervingen en herplaatsingen is veranderd in de periode dat ze voor het museum werken.

Dertien deelnemers antwoorden positief. Ze zeggen dat de verhouding niet veranderde en vijf duiden 'ik weet het niet' aan.

18. Op welke manier veranderde de verhouding verwervingen/herplaatsingen de voorbije tien jaar? (n = 13)

Bij de dertien deelnemers die positief antwoordden op de vorige vraag wordt gepolst op welke manier de verhouding tussen verwervingen en herplaatsingen veranderde.

De antwoorden op deze vraag zijn verdeeld.

In totaal geven elf deelnemers (84,6 %) aan dat er de afgelopen tien jaar meer werd ontzamd. Vijf daarvan (38,5 %) gaan gecombineerd met minder verzamelen, zes daarvan (46,2 %) met meer verzamelen.

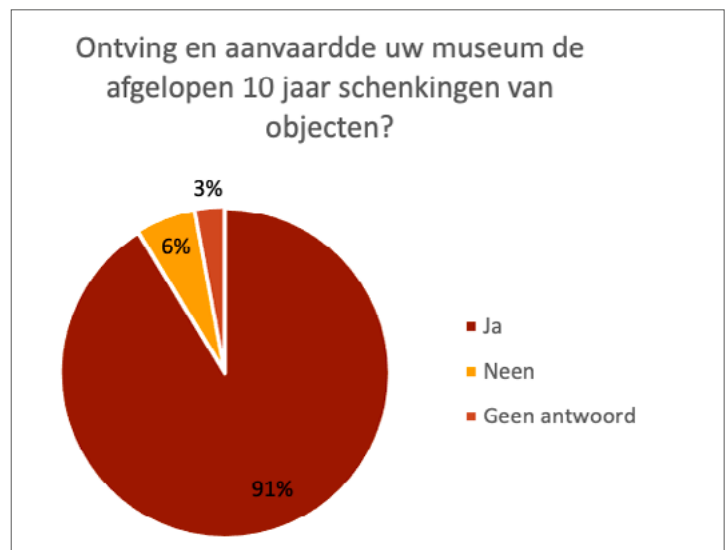
Aankoop en schenkingen

Eerder (Q20) werd gevraagd of de musea de afgelopen tien jaar nieuwe objecten opnamen. Een museum antwoordde 'neen' en krijgt volgende vragen niet voorgeschoteld.

19. Verwierf uw museum de afgelopen tien jaar objecten voor de collectie door gerichte aankopen? (n = 34)

20. Ontving en aanvaardde uw museum de afgelopen tien jaar schenkingen van objecten? (n = 34)

Dertig musea (88,0 %) kochten de afgelopen tien jaar objecten aan. Eenendertig musea (91,0 %) aanvaardden schenkingen. De musea verzamelen dus zowel actief als passief.

21. Voert uw instelling een proactief schenkingenbeleid? (n = 34)

Van de vierendertig musea die deze vraag krijgen, blijken er zestien (47,1 %) een proactief schenkingenbeleid te voeren. Veertien instellingen (41,2 %) antwoorden negatief op deze vraag. De cijfers liggen erg dicht bijeen, de sector is hier verdeeld over.

22. Hoe verwerft uw museum proactief schenkingen? (n = 16)

Aan de zestien musea die positief antwoorden op de vorige vraag wordt gevraagd op welke manier ze proactief schenkingen verwerven. De deelnemers mogen meerdere methodes aanvinken.

Twaalf musea (75 %) bouwen relaties uit met potentiële schenkers en mecenasen als manier om proactief schenkingen aan te trekken. Op de tweede plaats staat het sensibiliseren van de vrienden van het museum met elf vermeldingen (68,8 %).

Ontzamelen

Eerder (vraag 14) werd gevraagd of het museum de afgelopen tien jaar objecten herplaatste. Zeven musea antwoorden 'neen' en krijgen volgende vragen niet voorgeschoteld (achtentwintig antwoorden in deze sectie).

23. Hoe vaak heeft u de voorbije tien jaar objecten herplaatst uit uw collectie met het oog op hergebruik, recycling, upcycling of vernietiging? (n = 28)

De frequentie van ontzamelen verschilt sterk per instelling. Negen musea (32,1 %) geven aan regelmatig te ontzamelen en doen dit meermaals per jaar. Tien musea (35,7 %) ontzamen 'af en toe', meermaals de afgelopen tien jaar. Ten slotte zijn er zeven musea (25 %) die slechts een enkele keer objecten herplaatsten. Het ontzamelen blijkt dus geen frequente actie te zijn in de museumwerking.

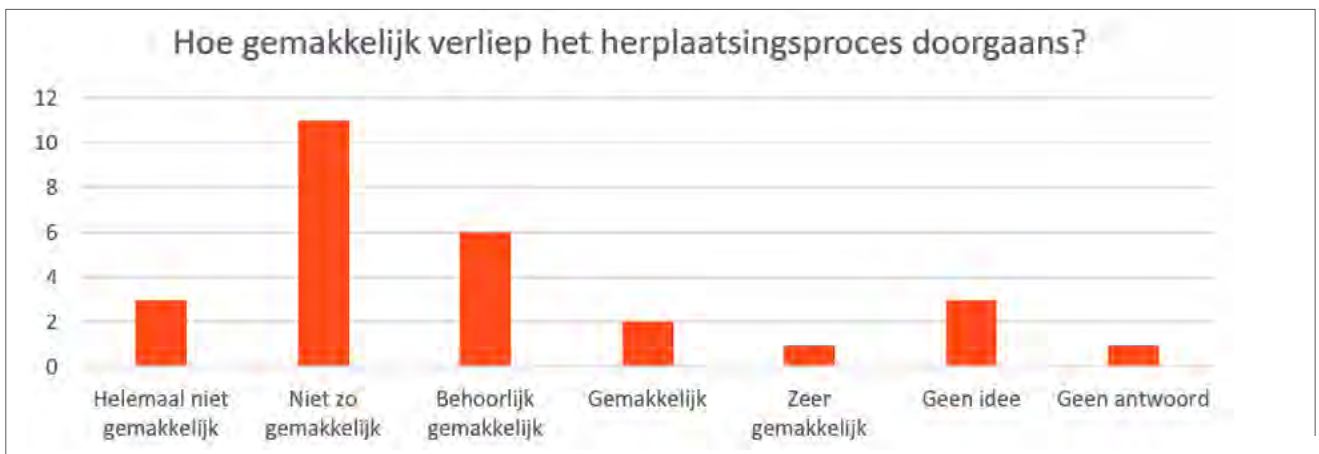

Een museum geeft aan nooit te hebben herplaatst met het oog op hergebruik, recycling, upcycling of vernietiging. Deze invuller wordt direct doorverwezen naar het volgende blok (nu nog zevenentwintig antwoorden).

24. Hoe gemakkelijk verliep het herplaatsingsproces doorgaans? (n = 27)

Aan zevenentwintig deelnemers wordt gevraagd hoe gemakkelijk het herplaatsingsproces verliep. De resultaten tonen verdeelde meningen. Elf deelnemers (40,7 %) antwoorden 'niet zo gemakkelijk' en drie (11,1 %) 'helemaal niet gemakkelijk'. Samen maakt dit dat veertien deelnemers (51,8 %) het proces niet gemakkelijk vinden. Zes deelnemers (22,2 %) vinden het proces 'behoorlijk gemakkelijk', twee 'gemakkelijk' (7,4 %) en een zelfs 'zeer gemakkelijk' (3,7 %).

Hieruit kan worden besloten dat het proces eerder 'niet gemakkelijk' is, al liggen de cijfers dicht bij elkaar.

25. Met welk doel herplaatste uw museum de voorbije tien jaar objecten? (n = 27)

Vervolgens wordt gevraagd naar het doel van de afgelopen ontzamelacties. Achttien musea (66,7 %) geven aan de objecten te ontzamen met als doel hergebruik. Dertien musea (48,1 %) blijken ook objecten te hebben vernietigd.

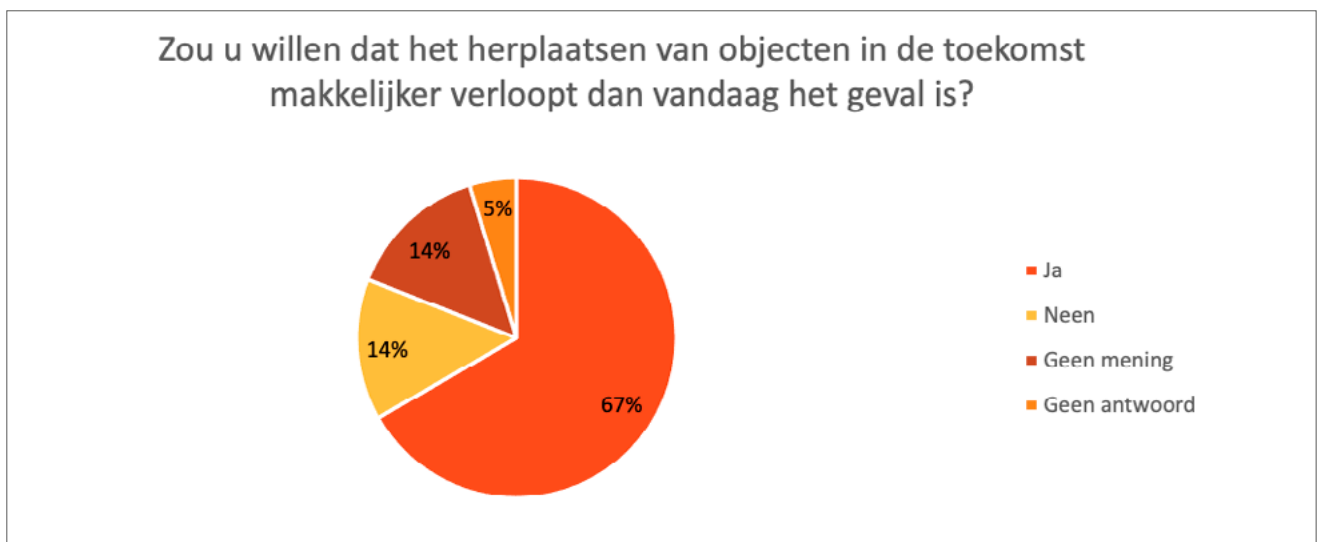
Er blijken heel wat andere doelen bij het ontzamen. Een museum geeft aan objecten teruggegeven te hebben aan de eigenaar. Twee musea deden aan ruil. Er zijn ook objecten die als studieobject uit handen werden gegeven.

26. Zou u willen dat het herplaatsen van objecten binnen uw instellingen in de toekomst makkelijker verloopt dan vandaag het geval is? (n = 21)

Eerder werd gevraagd hoe gemakkelijk het ontzamelproces verliep (vraag 24). Deze vraag over het toekomstig ontzamen wordt voorgelegd aan musea die 'helemaal niet gemakkelijk', 'niet zo gemakkelijk' of 'behoorlijk gemakkelijk' antwoorden.

Veertien musea (67 %) antwoorden dat ze willen dat het herplaatsen van objecten gemakkelijker zou moeten verlopen. Drie musea (14 %) antwoorden negatief en vier musea (19 %) hebben geen mening of vullen de vraag niet in.

27. Welke stappen zouden volgens u makkelijker moeten kunnen verlopen en waarom? (n = 21)

Aan alle musea die op de vorige vraag positief antwoorden, wordt met een open vraag gepolst naar de stappen die gemakkelijker zouden moeten worden.

Het vinden van een nieuwe bestemming blijkt een struikelblok te zijn. Drie musea vermelden dat het niet gemakkelijk is de stukken te herplaatsen binnen en buiten de sector. Een overzicht van mogelijke herbestemmingen zou dit kunnen oplossen. Aansluitend stellen drie musea vast dat het gebrek aan afstemming in de museumsector een probleem is. Er ontbreekt overzicht en kennis van elkaars collectiebeleid, waardoor moeilijk kan ingeschat worden wat de waarde van bepaalde stukken voor andere spelers in de sector is.

Drie musea melden het ontbreken van een procedure die juridisch en ethisch steek houdt. Een paar musea wijzen op de administratieve last die een ontzaming met zich meebrengt. Ook herkomstonderzoek blijkt geen gemakkelijk en vooral een tijdrovend aspect te zijn. Een museum vraagt naar een afstotingsdatabase waarop objecten aan andere instellingen kunnen worden aangeboden. Dit concept is ook van toepassing in Nederland en Groot-Brittannië.

Tot slot leggen enkele musea de link met registreren en waarderen. Ze vragen zich af of er al kan/mag ontzamd worden wanneer de objecten nog niet werden geregistreerd en/of gewaardeerd. Zeker bij acute depotproblemen speelt dit een rol.

Handleidingen

Eerder (vraag 14) werd gevraagd of het museum de afgelopen tien jaar objecten herplaatste. De zeven musea die negatief antwoorden krijgen volgende vragenlijst niet te zien.

28. Maakte uw organisatie gebruik van een bestaande handleiding bij het herplaatsen van objecten? (n = 28)

Elf musea (39,2 %) geven aan bestaande handleidingen te gebruiken bij het ontzamen. Tien musea (35,7 %) creëerden een eigen procedure en vijf voeren ad-hocontzamelingen uit (17,9 %). De meerderheid van deze musea gebruikt dus geen bestaande handleiding.

29. Van welke handleiding(en) maakt uw organisatie gebruik bij het herplaatsen? (n =11)

Aan de elf musea die aangaven bestaande handleidingen te gebruiken wordt gevraagd welke dat waren. Alle musea (100 %) gebruiken de LAMO-handleiding, ontwikkeld door Museumvereniging Nederland. Acht (72,7 %) gebruiken ook de SPECTRUM-procedure met betrekking tot afstoten en uitschrijven en een (9,1 %) de Disposal Toolkit, ontwikkeld door de Museums Association in het Verenigd Koninkrijk.

30. In welke mate ervaart u nood aan een handleiding specifiek voor Vlaanderen? (n = 28)

Vervolgens wordt aan de invullers gevraagd of ze een nood ervaren aan een handleiding specifiek voor Vlaanderen. De antwoorden hierop zijn verdeeld. Vier musea (14 %) antwoorden 'heel sterk' en vier (14,3 %) 'sterk'. Daarnaast ervaren zeven musea (25 %) 'nauwelijks' een nood en drie (10,7 %) 'helemaal niet'. Er zijn ten slotte nog negen musea (32,1 %) die 'enigszins' een nood ervaren.

Niet alle musea blijken het noodzakelijk te vinden om een Vlaamse handleiding op te stellen. Toch zijn er een groot aantal musea die die handleiding graag ontwikkeld zouden zien of er enige hulp van kunnen gebruiken.

31. Waarom vindt u dat? (n = 17)

Zeventien musea beargumenteren het antwoord op de vorige vraag. In deze antwoorden is een veel grotere consensus te merken. Twee aspecten komen vaak terug.

In de eerste plaats zou de handleiding een basisinstrument moeten zijn dat bepaalde juridische aspecten aankaart die specifiek voor de Vlaamse wetgeving gelden. Ook ethisch kan zo'n handleiding bepaalde zaken uitklaren. Deze handleiding kan gebaseerd zijn op bijvoorbeeld de LAMO, aangezien die goed werkt en uitgebreid genoeg is. Ze kan een houvast zijn, zowel voor het museumbestuur als de erfgoedgemeenschap. Tegelijk moet het mogelijk zijn om de procedure te personaliseren volgens de noden en context per museum. De Vlaamse leidraad kan een handig basisdocument zijn, maar het moet mogelijk zijn om bijvoorbeeld selectiecriteria te personaliseren. Voor kleine musea met nichedcollecties is een zekere flexibiliteit nodig.

Een tweede aspect dat hier opnieuw aan bod komt, is de onderlinge afstemming tussen musea. In verschillende antwoorden wordt gesuggereerd dat een eigen handleiding tot meer samenwerking en afstemming tussen collectiebeherende instellingen kan leiden. Een gezamenlijke procedure zou de materie ook hoger op de agenda kunnen plaatsen.

32. Welke noden ervaart u bij het voorbereiden van een afstoting? Beschrijf kort.

33. Welke noden ervaart u bij het uitvoeren van een afstoting? Beschrijf kort.

De grootste nood bij de voorbereiding is voldoende tijd. Bijna de helft van de musea geeft expliciet of impliciet aan dat voldoende tijd en personeel ontbreken om een ontzaming voor te bereiden en uit te voeren. Het proces vraagt verschillende deelstappen. Zo moet de collectie eerst worden geregistreerd en loopt het in dit stadium al mis. Een middel om aan bulkregistratie te doen zou dit kunnen vergemakkelijken.

De selectie van de objecten kan gebeuren via een collectiewaardering. Deze stap vraagt veel tijd en kennis van de sector. Afstemming met collectiebeherende instellingen en andere stakeholders wordt hier opnieuw aangehaald als nood. Tijdens het waarden en herbestemmen is het handig om te beschikken over een overzicht van de verzamelingen/deelcollecties van andere musea. Op die manier kan er bij het waarden beter ingeschat worden wat het potentieel van objecten kan zijn.

Ontzamelen kan ook gebeuren op basis van het collectieplan. Hier rijst de vraag of de beschreven selectiecriteria in het plan voldoende zijn om op objectniveau te oordelen. Een deelnemer schrijft: "Het collectieplan en bijhorend -profiel beschrijven wel de grote lijnen, maar op het niveau van specifieke objecten blijkt de beslissing weliswaar niet makkelijk." Dezelfde deelnemer stelt ook in vraag wie de beslissingen mag nemen om te ontzamen. Hoe groot moet een 'expertengroep' zijn? Wie moet er betrokken zijn bij het nemen van beslissingen? En zijn dit altijd dezelfde personen?

Aan een ontzaming gaat een herkomstonderzoek vooraf. Bij deze stap blijven er juridisch enkele vragen. Hoe ben je er bijvoorbeeld zeker van dat in notariële akten geen wensen verbonden zijn aan het object? Die zijn in het verleden immers vaak niet opgenomen bij de registratie. Een deelnemer vraagt ook of schenkingen best eerst terug aan de originele schenker worden aangeboden, alvorens ze herplaatst worden naar andere instellingen. Het is namelijk vaak moeilijk om die schenkers of hun nakomelingen te contacteren.

Een nieuwe bestemming vinden blijkt een grote en tijdrovende uitdaging te zijn. Het bovengenoemde overzicht van verzamelingen van collega's kan het zoeken naar een nieuwe bestemming vereenvoudigen. Enkele musea stellen een afstotingsdatabase voor.

Bij de concrete uitvoering komt er heel wat administratie kijken. Dossiers moeten bijvoorbeeld ter goedkeuring worden voorgelegd aan een raad van bestuur. Ook met de nieuwe eigenaar moeten afspraken vastgelegd worden, en er zijn logistieke uitdagingen zoals vervoer of tijdelijke opslagruimte.

Een laatste factor is de communicatie. Enkele deelnemers geven aan dat het niet gemakkelijk is om de raad van bestuur te overtuigen om te ontzamen. Positieve persaandacht zou dit gemakkelijker kunnen maken.

Ontzamen is tijdrovend en intensief en vraagt daarom tijd en middelen. Uit bovenstaande samenvatting van de noden is duidelijk dat er veel vragen en problemen zijn. Een checklist of stappenplan zou het proces vlotter kunnen maken.

Waarderen

In dit onderdeel wordt het belang van waardering in een ontzameltraject onderzocht.

34. Vindt u dat een formele waardenstelling u helpt in het bereiken en/of het rechtvaardigen van beslissingen in verband met acquisitie en ontzamen? (n = 35)

Vijfentwintig musea (71 %) geven aan dat een formele waardenstelling kan helpen bij het bereiken of rechtvaardigen van beslissingen in het verzamelbeleid. Drie deelnemers (8,6 %) vinden dat het niet helpt en vier antwoorden met 'geen mening' (11,4 %).

35. Maakt uw museum gebruik van een waarderingskader (i.e. een methodische analyse van de waarden, zie www.erfgoedwaarderen.be) om te helpen beslissen over acquisitie en afstoten? (n =35)

Er zijn drieëntwintig musea (65,7 %) die aangeven dat ze een waarderingskader gebruiken in de museumwerking. Daarvan antwoorden negen musea (25,7 % van totaal/39,1 % van musea die een waarderingskader gebruiken) dat ze waardering enkel gebruiken voor beslissingen omtrent afstoten en zeven musea (20,0 % van totaal/30,4 % van musea die een waarderingskader gebruiken) enkel voor acquisitie. Ten slotte zijn er negen deelnemers (25,7 % van totaal/39,1 % van musea die een waarderingskader gebruiken) die waardering inzetten in beslissingen inzake acquisitie en afstoting.

36. Hoe vaak vindt u dat het waarderingsproces leidt tot betere beslissingen in verband met acquisitie en ontzamen? (n = 27)

Vervolgens wordt gevraagd of een waarderingsproces leidt tot betere beslissingen in het verzamelbeleid. Deze vraag wordt niet voorgelegd aan musea die op de vorige vraag negatief antwoordden.

Vijftien musea (55,6 %) antwoordden ‘meestal’, vier (14,8 %) zeggen ‘soms’ en vier (14,8 %) ‘altijd’. Geen enkel museum ontken het voordeel van een waardering, maar de antwoorden zijn niet overtuigend affirmatief.

37. Hoe denkt u dat een waarderingskader u zou kunnen/kan helpen in verband met acquisitie en afstoten? (n = 8)

Acht musea antwoordden negatief op de vraag of ze een waarderingskader gebruiken bij beslissingen over acquisitie en afstoten. Aan hen wordt gevraagd of ze denken dat een waardering zou kunnen helpen in het verzamelbeleid. Meerdere antwoordopties zijn mogelijk.

Telkens geven vier musea (50 %) aan dat de waardering kan helpen als standaard in het verzamelbeleid en als instrument om focus over de collectie te houden. Daarnaast kan de waardering helpen met consistentie en rationalisering in het verzamelbeleid. Het helpt in mindere mate met registratie.

Participatie

38. Hoe zorgt uw museum ervoor dat het ontzamen en verwerven van objecten open en transparant verloopt? (n = 35)

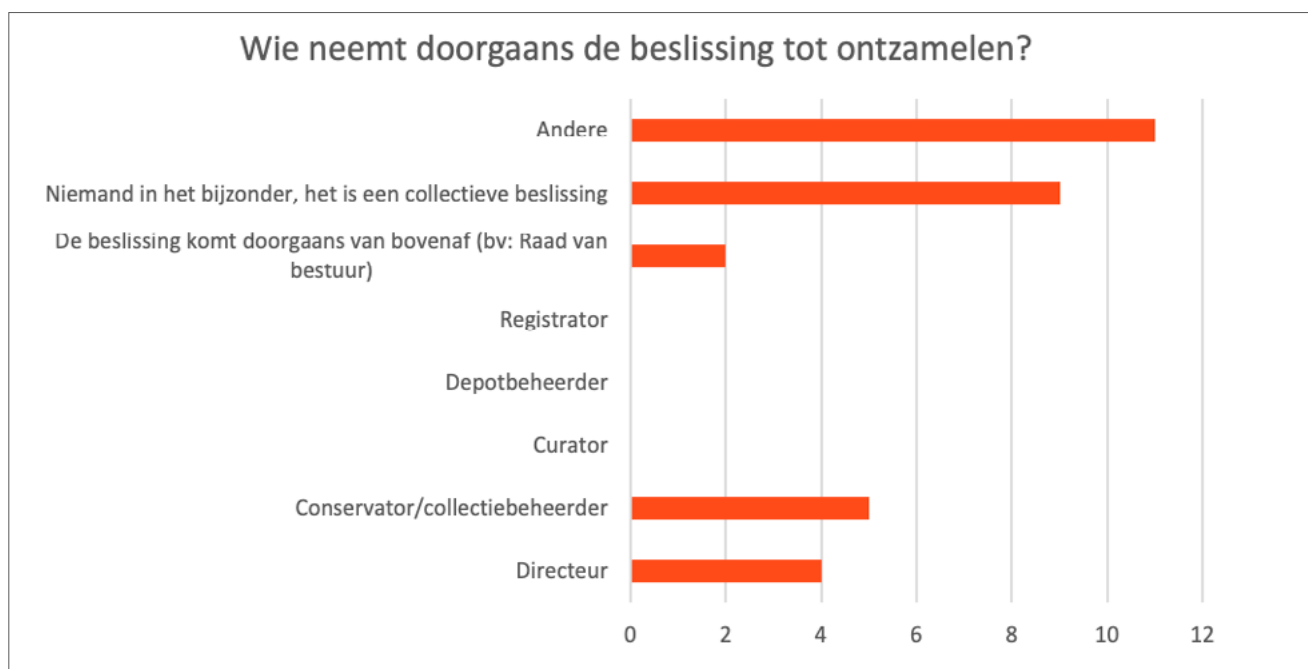
Meerdere antwoordkeuzes zijn mogelijk.

Met een uitgeschreven collectieplan voor acquisitie zorgen vierentwintig musea (68,6 %) ervoor dat het ontzamen open en transparant gebeurt. Dertien musea (37,1 %) gaan aanvullend aan de slag met bestaande methodes tot ontzamen. Slechts vier musea (11,4 %) gebruiken de SPECTRUM-standaard om het verwerven en ontzamen te documenteren en te communiceren.

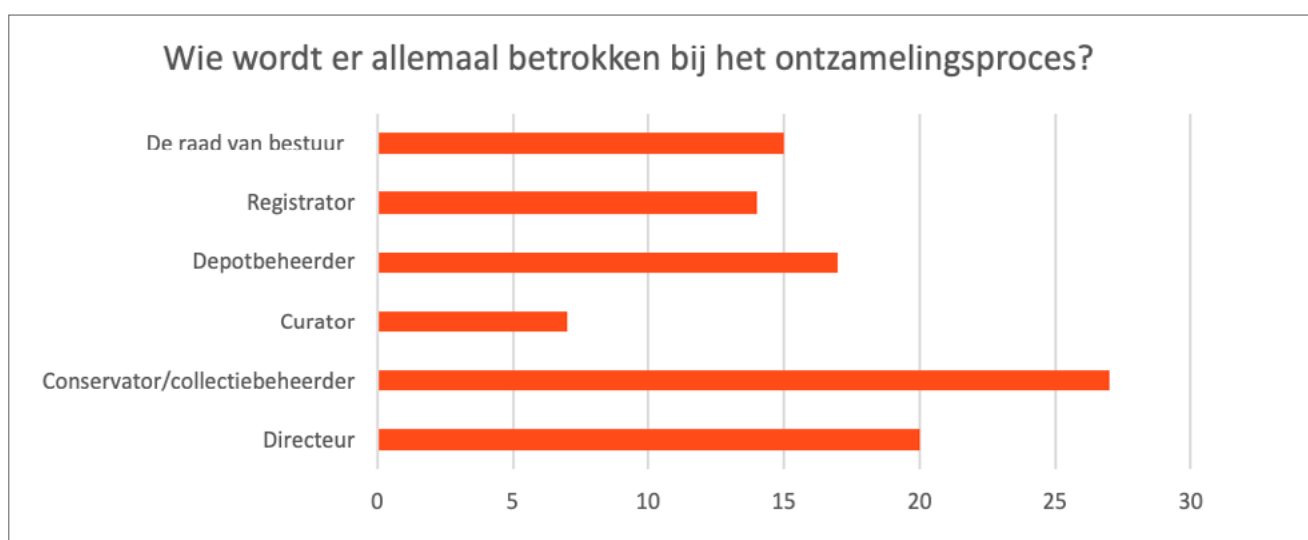
39. Wie neemt doorgaans de beslissing tot ontzamen? (n = 31)

Bij de vraag naar wie de beslissing neemt tot ontzamen mogen de deelnemers één mogelijkheid aangeven. Deze keuze blijkt beperkend te zijn. Elf musea (35 %) geven in de vrije antwoordkeuze aan dat het nemen van beslissingen complex is en meerdere stappen van goedkeuring vraagt. Negen musea (29,0 %) geven als antwoord: 'Het is een collectieve beslissing'. Uit deze resultaten blijkt dat beslissingen omtrent ontzamen in groep gebeuren. Afhankelijk van de eigenaar van de collectie moet een raad van bestuur of gemeenteraad nog een finale goedkeuring geven.

40. Wie wordt er allemaal betrokken bij het ontzamelingsproces? (n = 30)

De betrokkenheid bij het ontzamelproces is groot. Zevenentwintig musea (90,0 %) selecteren de conservator/collectiebeheerder. Bij twintig musea (66,7 %) wordt ook de directie gekozen. Deze twee functieprofielen primeren bij het ontzamelingsproces. Verder kiezen zeventien musea (56,7 %) de depotbeheerder, vijftien (50 %) de raad van bestuur en veertien (46,7 %) de registrator.

41. Hoe tevreden bent u over het beslissingsproces binnen het museum inzake ontzamen? (n = 35)

Vijftien musea (44,8 %) zijn '(zeer) tevreden' over het beslissingsproces binnen het museum. Tien musea (28,6 %) zijn 'enigszins tevreden'. Samen maakt dit dat de meeste musea tevreden zijn over het proces.

42. Waarom bent u niet (zo) tevreden over het beslissingsproces inzake ontzamen? (n = 4)

Op de vorige vraag antwoorden twee musea 'niet zo tevreden' en twee 'helemaal niet tevreden'. Aan deze vier wordt gevraagd waarom ze niet tevreden zijn. De antwoorden duiden op enkele noden in het ontzamelproces.

Een museum stelt dat het nood heeft aan een juridisch kader of traject. Een andere invuller stelt dat zijn museum nog te weinig ervaring heeft met ontzamen. Bovendien associeert de conservator ontzamen vaak met vernietigen en komen er ethische bezwaren naar boven. Een derde museum heeft nog geen beslissingsproces inzake ontzamen.

Ten slotte wijst een museum op het lange proces dat ontzamen is. Sommige wegen zijn te lang, er gaat te veel tijd overheen.

Bovenstaande redenen kwamen eerder al terug bij de vraag naar de noden bij het voorbereiden en uitvoeren van ontzamen. Een degelijk traject en kader zou deze ontevredenheid al kunnen wegnemen.

43. Wordt het publiek betrokken bij het nemen van beslissingen over ontzamen en verwerven? (n = 35)

Achtentwintig musea (80 %) antwoorden dat het publiek niet betrokken wordt bij het verzamelbeleid. Slechts twee musea maken van verwerven en ontzamen een publieke aangelegenheid.

44. Hoe nuttig vindt u publieke participatie in het nemen van beslissingen over ontzamen en verwerken?

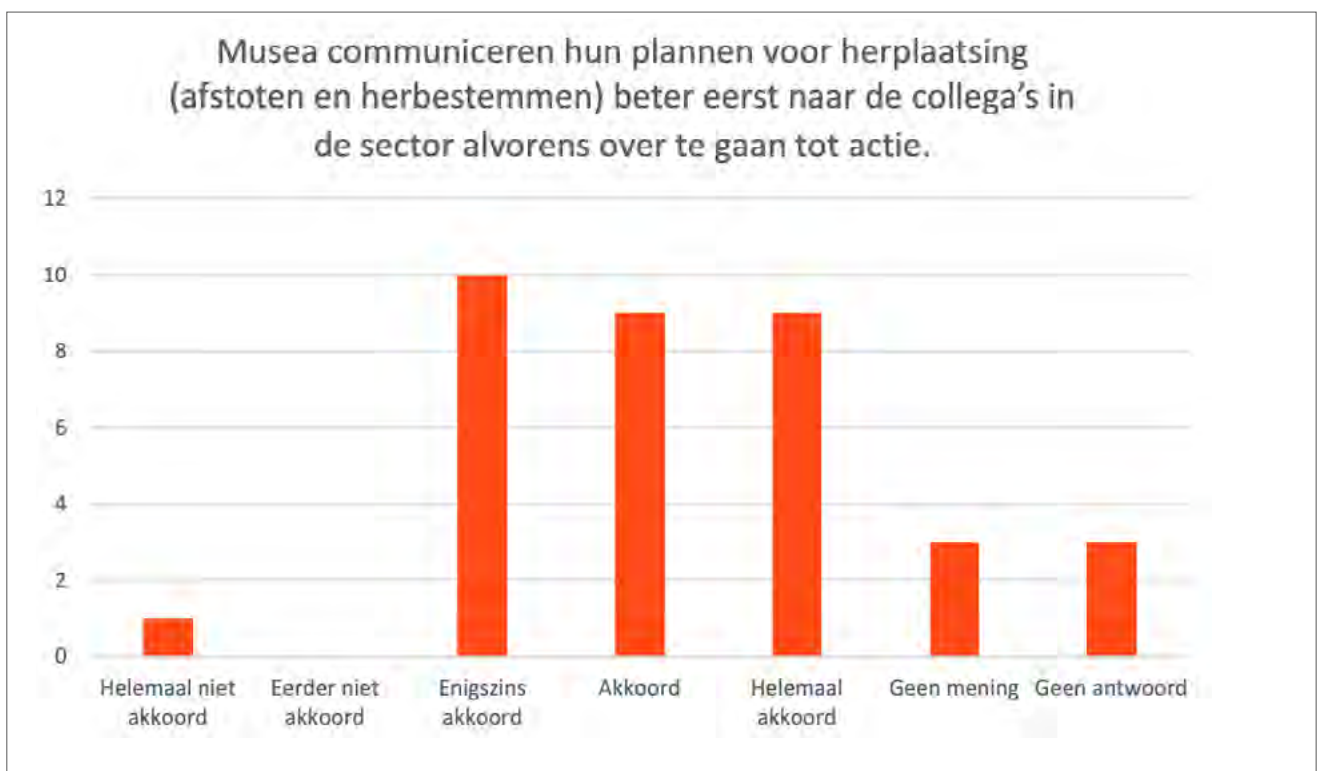
Aan de twee musea die antwoorden dat ze het publiek betrekken in het verzamelbeleid wordt gevraagd hoe nuttig ze die participatie vinden. Beide antwoorden 'nuttig'. Ter argumentatie stelt een deelnemer dat het publiek betrekken als voordeel heeft dat het als mogelijke herbestemming kan optreden. Het publiek kan op die manier stukken verwerven.

Stellingen over ontzamen

In dit onderdeel worden enkele stellingen over ontzamen voorgelegd aan de deelnemers.

45. Musea communiceren hun plannen voor herplaatsing (afstoten en herbestemmen) beter eerst naar de collega's in de sector alvorens over te gaan tot actie. (n = 35)

Bijna alle deelnemers gaan akkoord met de stelling dat musea beter eerst hun plannen voor herplaatsing communiceren naar collega's. Tien (28,6 %) antwoorden 'enigszins akkoord', negen (25,7 %) duiden 'akkoord' aan en nog eens negen (25,7 %) 'helemaal akkoord'. Slechts een deelnemer is 'helemaal niet akkoord'.

46. Collectiestukken kunnen worden vernietigd, als alle stappen voor ontzaming zijn doorlopen en ze niet kunnen worden herplaatst in de publieke sector (een overheidsorganisatie of semioverheidsorganisatie). (n = 35)

Achttien musea (51,4 %) vinden niet dat collectiestukken vernietigd mogen worden wanneer ze niet kunnen worden herplaatst naar de publieke sector. Vijf (14,3 %) zijn ‘helemaal niet akkoord’ en dertien (37,1 %) ‘eerder niet akkoord’. Zes musea (17,1 %) daarentegen zijn ‘akkoord’ en vijf (14,3 %) ‘helemaal akkoord’. Niet iedereen vindt het dus nodig om moeite te doen om te herbestemmen naar de publieke sector.

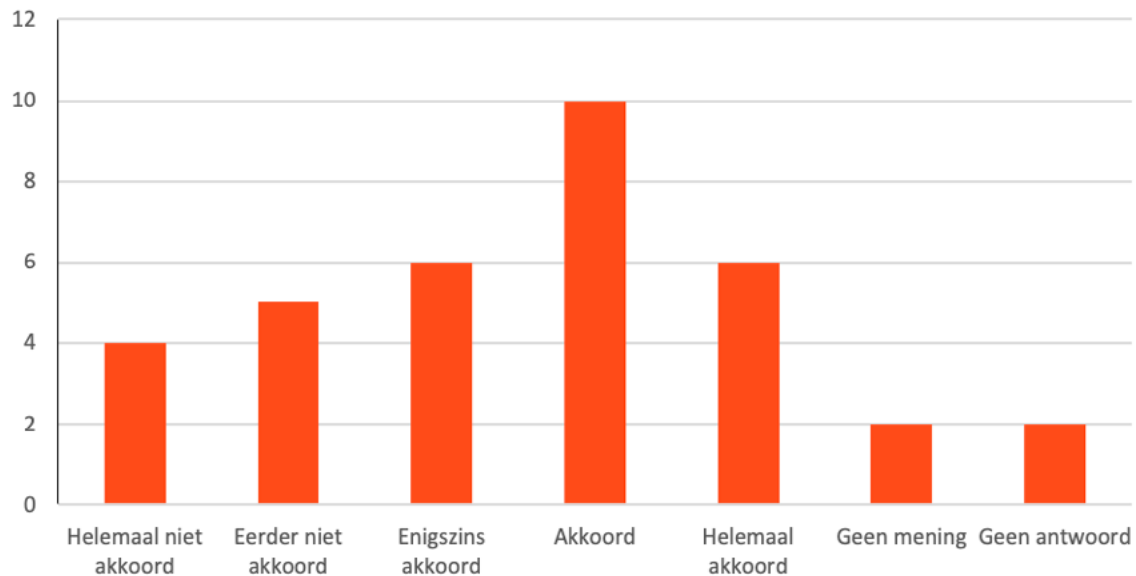

47. Collectiestukken kunnen worden vernietigd, als alle stappen voor ontzaming zijn doorlopen en ze niet kunnen worden herplaatst in de publieke of private sector. (n = 35)

Voortbouwend op de vorige vraag blijkt dat, wanneer er stappen gezet zijn om te herplaatsen naar de private sector en er nog steeds geen nieuwe eigenaar is gevonden, vernietiging een optie kan zijn. Zes musea (17,1 %) gaan ‘enigszins akkoord’, tien (28,5 %) zijn ‘akkoord’ en zes (17,1 %) ‘helemaal akkoord’. In totaal maakt dat een som van tweeëntwintig musea die akkoord gaan met de stelling dat vernietiging kan wanneer alle stappen voor ontzaming zijn doorlopen en er niet kan worden herplaatst in de publieke of private sector.

Negen musea (25,7 %) geven hier echter aan niet akkoord te zijn. Vier (11,4 %) zijn ‘helemaal niet akkoord’ en vijf (14,3 %) zijn ‘eerder niet akkoord’. Een unaniem antwoord op deze stelling is er dus niet.

Collectiestukken kunnen worden vernietigd, als alle stappen voor ontzaming zijn doorlopen en ze niet kunnen worden herplaatst in de publieke of private sector.

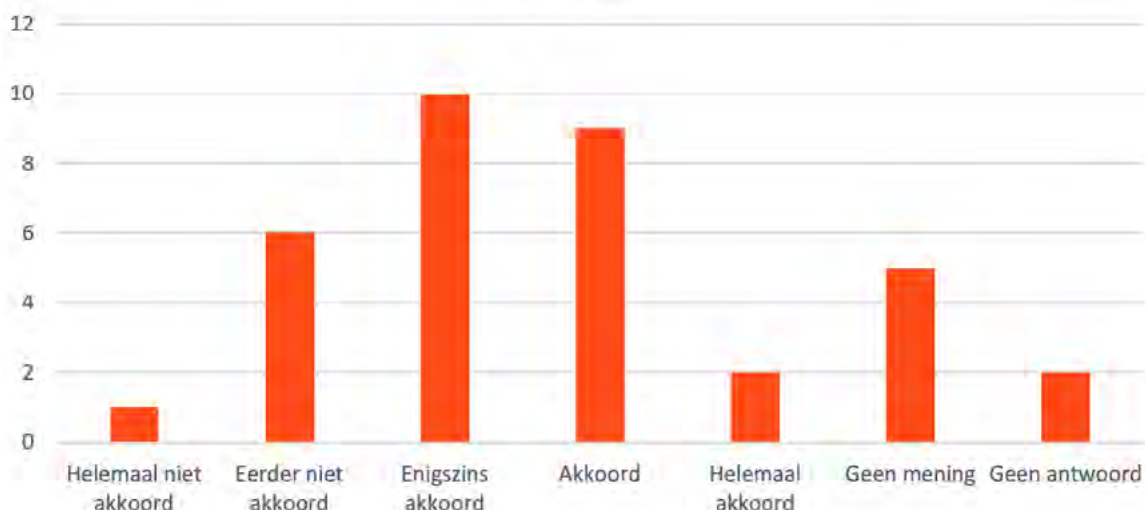

48. Wanneer een instelling objecten herplaatst buiten de publieke sector (afstoten) of overgaat tot vernietiging moet de erfgoedsector de kans krijgen om deze beslissingen tegen te gaan. (n= 35)

Eenentwintig musea (60 %) zijn akkoord dat instellingen, die objecten herplaatsen naar de private sector of objecten vernietigen, eerst de erfgoedsector moeten inlichten. Collega's zouden de kans moeten krijgen om deze beslissing tegen te gaan. Deze vraag verwijst naar de LAMO, waar via de afstotingsdatabase alle ontzamelacties worden gecommuniceerd naar de sector.

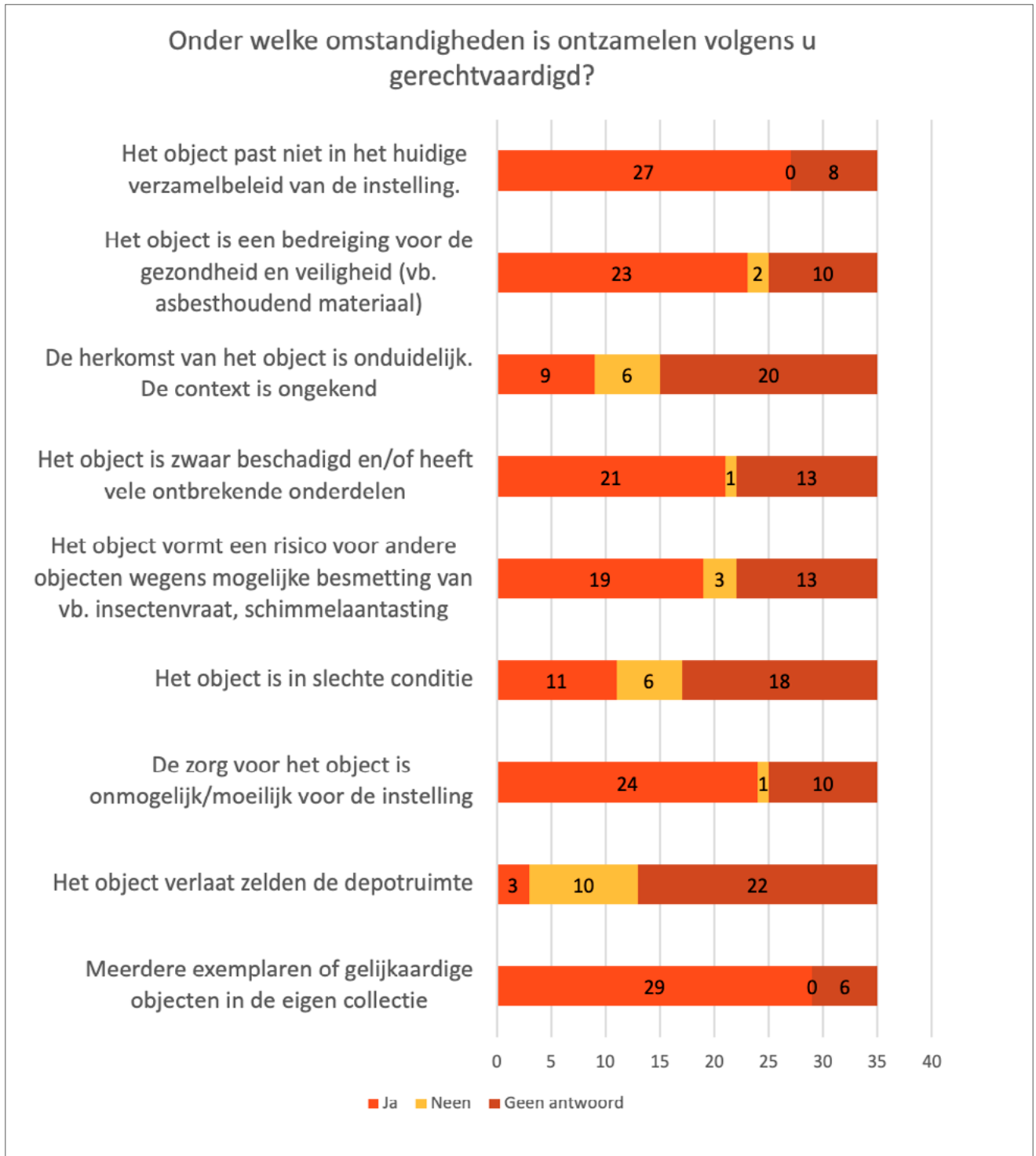
Twee musea (5,7 %) zijn 'helemaal akkoord', negen (25,7 %) zijn er 'akkoord' en tien (28,6 %) 'enigszins akkoord'. Aan die cijfers is toch wat twijfel te merken. Zes musea (17,1 %) zijn 'eerder niet akkoord' en een (2,9 %) 'helemaal niet akkoord'. Lang niet iedereen is ervan overtuigd dat collega's inspraak moeten hebben in het ontzamelbeleid van hun museum.

Wanneer een organisatie objecten herplaatst buiten de publieke sector (afstoten) of overgaat tot vernietiging moet de erfgoedsector de kans krijgen om deze beslissingen tegen te gaan

49. Onder welke omstandigheden is ontzamen volgens u gerechtvaardigd? (n = 35)

Hieronder is een set aan omstandigheden te vinden waarin een museum zou kunnen ontzamen. De deelnemers kunnen aangeven of ze akkoord zijn of niet. Ze worden niet verplicht om een antwoord te geven.

Het is opmerkelijk dat er telkens een hoog aantal deelnemers geen antwoord geeft op deze vragen. In vergelijking met de vorige stellingen en de rest van de vragenlijst zijn hier het grootste aantal onthoudingen op te merken. Dit geeft aan dat deze stellingen gevoelig liggen of moeilijk in ja-nee-vragen te beantwoorden zijn.

Zevenentwintig musea (77,1 %) zijn akkoord dat objecten mogen ontzameld worden wanneer het object niet past in het huidige verzamelbeleid van de instelling. Er worden op deze stelling geen negatieve antwoorden gegeven. Het verzamelbeleid blijkt vrij unaniem een goede reden om te ontzamen.

Wanneer het object een bedreiging zou zijn voor de gezondheid en veiligheid, mag volgens drieëntwintig deelnemers (65,7 %) worden ontzameld. Twee musea (5,7 %) zijn niet akkoord. Veel instellingen zijn dus akkoord dat ontzamen uit veiligheidsoverwegingen te verantwoorden is.

Herkomstonderzoek is een intensieve taak in het ontzamelproces. Vaak blijkt het onmogelijk om de oorsprong te traceren. Slechts negen musea (25,7 %) geven aan dat er kan worden ontzameld wanneer de herkomst onduidelijk blijkt te zijn. Zes musea (17,1 %) zijn niet akkoord en twintig (57,1 %) geven geen antwoord op deze stelling. Het lage aantal antwoorden toont dat deze stelling moeilijk te beantwoorden is.

Eenentwintig musea (60 %) stellen dat ontzamen gerechtvaardigd is wanneer het object zwaar beschadigd blijkt te zijn of wanneer er verschillende delen ontbreken. Slechts een museum is niet akkoord. Toch zijn er nog dertien musea (37,1 %) die niet antwoorden op deze stelling. Objecten die besmet zijn met insecten of schimmels kunnen een bedreiging vormen voor de overige stukken in de collectie. Ontzamen om het risico op besmetting te vermijden is voor negentien musea (54,2 %) gerechtvaardigd. Drie (8,6 %) zijn niet akkoord en dertien (3,7 %) geven geen antwoord. Deze twee stellingen worden niet ontkend, maar ook niet unaniem positief beantwoord.

Een slechte conditie blijkt een minder goede reden tot ontzamen te zijn. Elf musea (31,4 %) zijn akkoord, zes (17,1 %) niet. Met in totaal achttien onthoudingen (51,4 %) is hier een grote twijfel voelbaar.

Wanneer de zorg voor het object moeilijk tot onmogelijk is voor de instelling kan ontzamen een optie zijn. Vierentwintig musea (68,6 %) vinden deze beslissing gerechtvaardigd en een deelnemer gaat niet akkoord.

Ontzamen omdat het object zelden de depotruimte verlaat, blijkt een minder gerechtvaardigde reden te zijn. Met tien negatieve antwoorden (28,6 %) wordt deze stelling het sterkst weerlegd. Drie deelnemers (8,6 %) antwoorden positief en tweeëntwintig (62,9 %) geven geen antwoord. Dit grootste aantal onthoudingen geeft aan dat deze vraag moeilijk was.

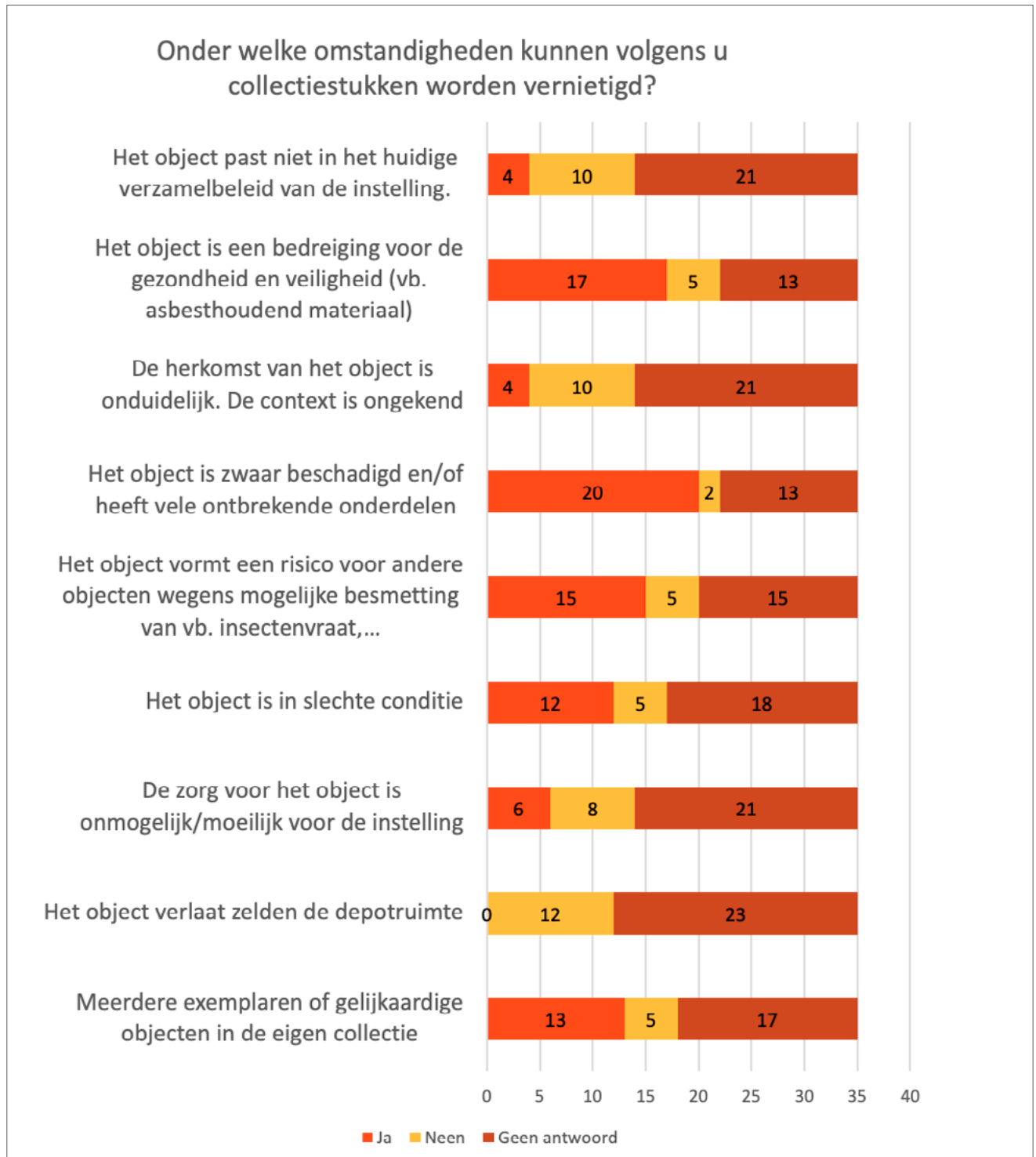
Ten slotte blijkt dat ontzamen gerechtvaardigd is als de instellingen meerdere exemplaren bezitten van het object. Negenentwintig musea (82,9 %) antwoorden positief op deze stellingen. Er worden geen negatieve antwoorden gegeven en slechts zes deelnemers (17,1 %) geven geen antwoord.

Daarnaast krijgen de deelnemers ook de optie om eigen redenen tot ontzamen aan te geven. In kunstcollecties kan een lage artistieke kwaliteit een reden zijn tot ontzamen, net als vervalsingen of kopieën. Roofkunst en koloniale stukken zijn beladen museumobjecten die kunnen ontzameld worden naar de originele herkomst. Twee musea geven ook aan dat, wanneer een object beter tot zijn recht komt op een andere plaats, ontzamen gerechtvaardigd is. Het object vormt een grotere meerwaarde in een andere publieke erfgoedcollectie.

Uit de antwoorden op deze stellingen blijkt dat het niet gemakkelijk is om op basis van één criterium te ontzamen. Het grote aantal onthoudingen op vele vragen getuigt van deze twijfel. Enkele musea geven dit ook aan bij het open antwoord. Veel criteria kunnen en mogen niet eenzijdig benaderd worden. Twee musea geven duidelijk aan dat de criteria contextafhankelijk zijn en dat er vaak meerdere moeten samenkomen alvorens ontzameld kan worden.

50. Onder welke omstandigheden kunnen volgens u collectiestukken worden vernietigd? (n = 35)

Vervolgens worden exact dezelfde situaties voorgelegd als criteria wanneer een museum een collectiestuk kan vernietigen. De deelnemers kunnen aangeven of ze akkoord zijn of niet. Ze worden niet verplicht om een antwoord te geven.

Nog meer dan bij de vorige vraag is het aantal onthoudingen opmerkelijk. Zelfs bij de meest ingevulde vraag zijn er nog dertien onthoudingen (37,1 %).

Tien musea (28,6 %) geven aan dat vernietigen niet gerechtvaardigd is wanneer het object niet past in het verzamelbeleid. Vier deelnemers (11,4 %) vinden dit wel een goede reden. Samen met de eenentwintig onthoudingen (60 %) geeft dit aan dat vernietigen in deze situatie eerder niet gerechtvaardigd is. Het erg grote aantal onthoudingen reflecteert een grote twijfel over deze stelling.

Indien het object een bedreiging is voor de gezondheid en veiligheid is vernietiging eerder gerechtvaardigd. Zeventien deelnemers (48,6 %) antwoorden positief op deze vraag, slechts vijf (14,3 %) geven een negatief antwoord. Een onduidelijke herkomst is eerder niet gerechtvaardigd. Tien deelnemers (28,6 %) antwoorden negatief maar de eenentwintig onthoudingen (60 %) tonen aarzeling over deze stelling.

Zwaar beschadigde objecten en onvolledige stukken kunnen worden vernietigd. Deze stelling krijgt twintig positieve antwoorden (57,1 %). Objecten die een risico vormen voor andere objecten wegens kans op besmettingen kunnen iets minder vanzelfsprekend vernietigd worden. Met vijftien positieve antwoorden (42,6 %), vijf negatieve (14,3 %) en vijftien onthoudingen (42,6 %) is deze stelling voorzichtig bevestigd.

Vernietigen vanwege een slechte conditie is eerder wel gerechtvaardigd. Twaalf musea antwoorden positief (34,3 %) en vijf negatief (14,3 %). Maar opnieuw: het hoge aantal onthoudingen maakt een conclusie moeilijk. De meningen zijn verdeeld wanneer het gaat over vernietiging indien de zorg moeilijk tot onmogelijk is. Zes deelnemers (17,1 %) antwoorden positief, acht negatief (21,1 %) en eenentwintig geven geen antwoord (60 %).

Voor objecten die zelden de depotruimte verlaten is vernietiging niet gerechtvaardigd. Geen enkele deelnemer antwoordt positief. Twaalf musea (34,2 %) zijn niet akkoord met deze stelling en drieëntwintig geven geen antwoord (65,7 %). Deze vraag heeft het hoogste aantal onthoudingen.

Een duplicaat in de collectie kan een reden zijn om te vernietigen. Dertien musea (37,1 %) bevestigen deze stelling en vijf geven een negatief antwoord (14,3 %).

In een open antwoordvak mogen de deelnemers ook extra redenen geven tot vernietiging. Drie musea geven hier nog aan dat vernietiging gerechtvaardigd is wanneer er geen nieuwe bestemming kan worden gevonden. Verder stelt een deelnemer dat één criterium nooit voldoende is.

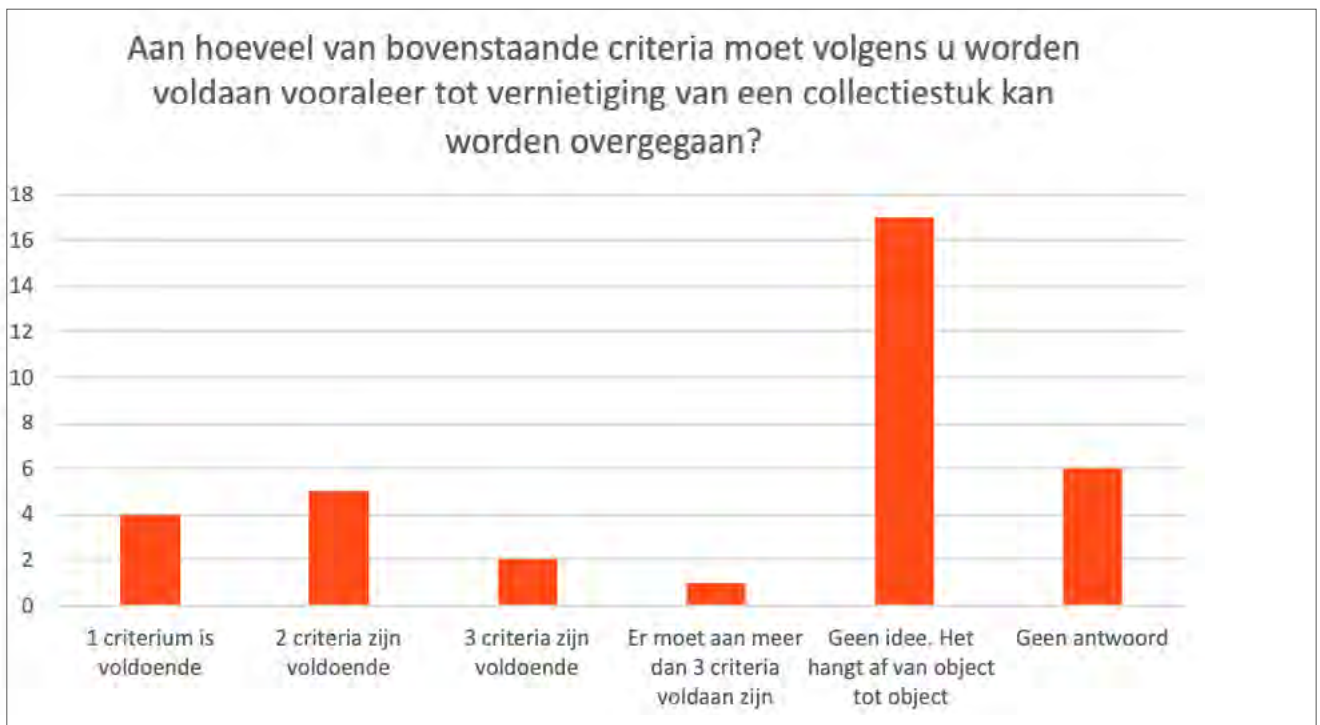
Uit deze set stellingen valt te concluderen dat het moeilijk is om op basis van één criterium te beslissen over vernietigen. Dit verklaart het zeer hoge aantal onthoudingen per stelling.

51. Aan hoeveel van bovenstaande criteria moet volgens u worden voldaan vooraleer tot vernietiging van een collectiestuk kan worden overgegaan? (n = 35)

De vorige vraag maakt duidelijk dat er veel twijfels zijn bij het beslissen over vernietiging. De grote aantallen onthoudingen per criterium bewijzen dat beslissen over vernietiging moeilijk is. Vervolgens wordt aan de deelnemers gevraagd aan hoeveel van voorgaande criteria moet worden voldaan alvorens er kan worden vernietigd.

Het is vrij duidelijk dat vernietiging contextafhankelijk is. Zeventien deelnemers (48,6 %) antwoorden dat het aantal criteria waaraan voldaan moet worden alvorens er mag vernietigd worden afhankelijk is van object tot object. Het blijkt dus niet aangewezen hier een set aan criteria aan vooraf te stellen.

Duurzaamheid

In dit voorlaatste onderdeel peilt de vragenlijst naar het langetermijndenken van de organisaties.

52. Hoe toekomstgericht is uw organisatie? (n = 35)

De meeste musea geven aan dat hun organisatie toekomstgericht is en denkt op de lange termijn. Zes instellingen (17,1 %) vinden zichzelf 'zeer toekomstgericht', zestien (45,7 %) eerder 'toekomstgericht' en nog eens tien (28,6 %) vinden hun museum 'enigszins toekomstgericht'. Slechts een deelnemer (2,9 %) vindt zijn organisatie 'niet zo toekomstgericht'.

53. Wat zijn de voornaamste bekommernissen van uw organisatie met betrekking tot het duurzaam behoud en beheer van haar collecties? (n = 35)

De deelnemers mogen in deze vraag bekommernissen aangeven met betrekking tot een duurzaam behoud en beheer. Meerdere antwoordopties zijn mogelijk.

De grootste bekommernis is ruimtegebrek in het depot. Dit is voor vele instellingen ook de aanleiding om te starten met ontzamelen. Negenentwintig deelnemers (82,9 %) duiden dit aspect aan. Een tweede bekommernis is tijdsgebrek voor waardering. Een tekort aan tijd is een constante bij het bevragen van noden rond behoud en beheer. Eerder in deze enquête kwam tijdsgebrek naar boven als struikelblok bij het ontzamelen. Nu geven opnieuw vierentwintig musea (68,6 %) dit aan als een bekommernis. Met eenentwintig antwoorden (60 %) is achterstand in documentatieregistratie een derde bekommernis bij musea.

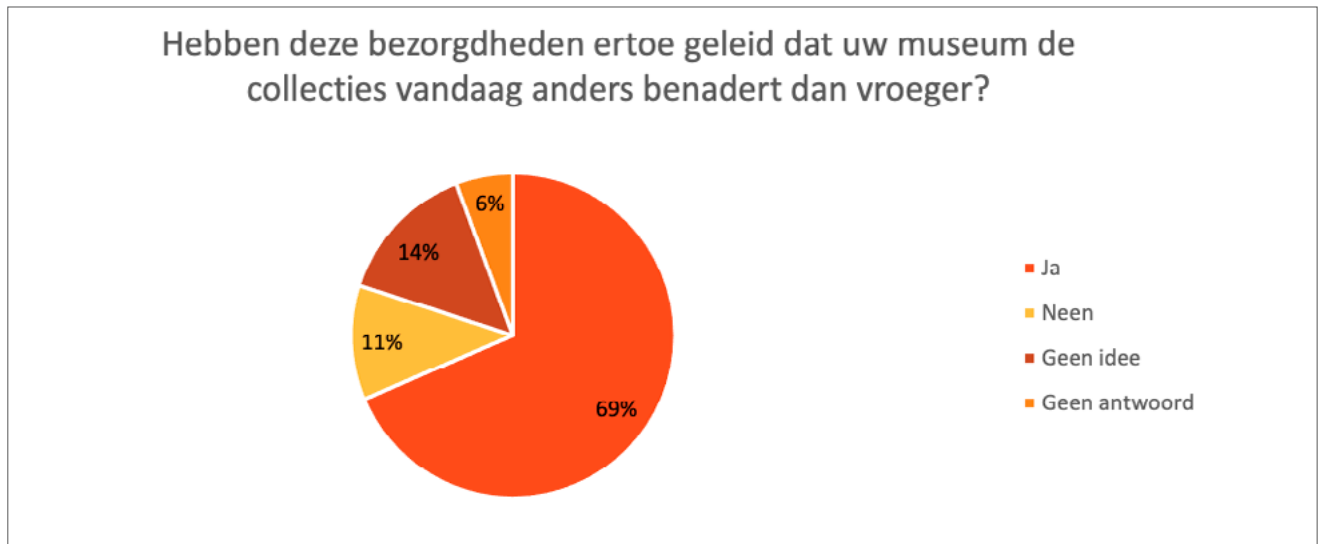
Over het algemeen duiden de meeste deelnemers meer dan twee bekommernissen aan. Met slechts vijf meldingen (14,3 %) blijken zorgen omtrent gezondheidsrisico's niet zo prangend.

Eén museum geeft aan dat het zich bekommert om een nodige inhaalbeweging op het vlak van onderzoek. Een andere deelnemer maakt zich nog zorgen over de staat van de depotruimtes.

54. Hebben deze bezorgdheden ertoe geleid dat uw museum de collecties vandaag anders benadert dan vroeger? (n = 35)

Vierentwintig musea (69 %) vinden dat bovenstaande bezorgdheden ertoe geleid hebben dat de collecties anders worden benaderd ten opzichte van vroeger. Vier deelnemers (11 %) gaan hiermee niet akkoord en zeven (20 %) hebben geen idee of geven geen antwoord op deze vraag.

55. Hoe verschilt uw huidige benadering van de collecties met vroeger? (n = 17)

Vervolgens wordt gevraagd aan de vierentwintig musea die hierboven positief antwoordden hoe de benadering van de collecties is veranderd. Zeventien van de vierentwintig musea (70,8 %) vullen deze vraag in. Deze vraag laat geen meerkeuze toe, maar dit was achteraf gezien wel beter geweest.

Negen deelnemers (52,9 %) geven aan dat het museum een meer beperkend acquisitiebeleid hanteert. Vier invullers (23,5 %) bevestigen dat de instelling meer ontzammelt en nog eens vier musea (23,5 %) stellen dat hun organisatie meer schenkingen weigert.

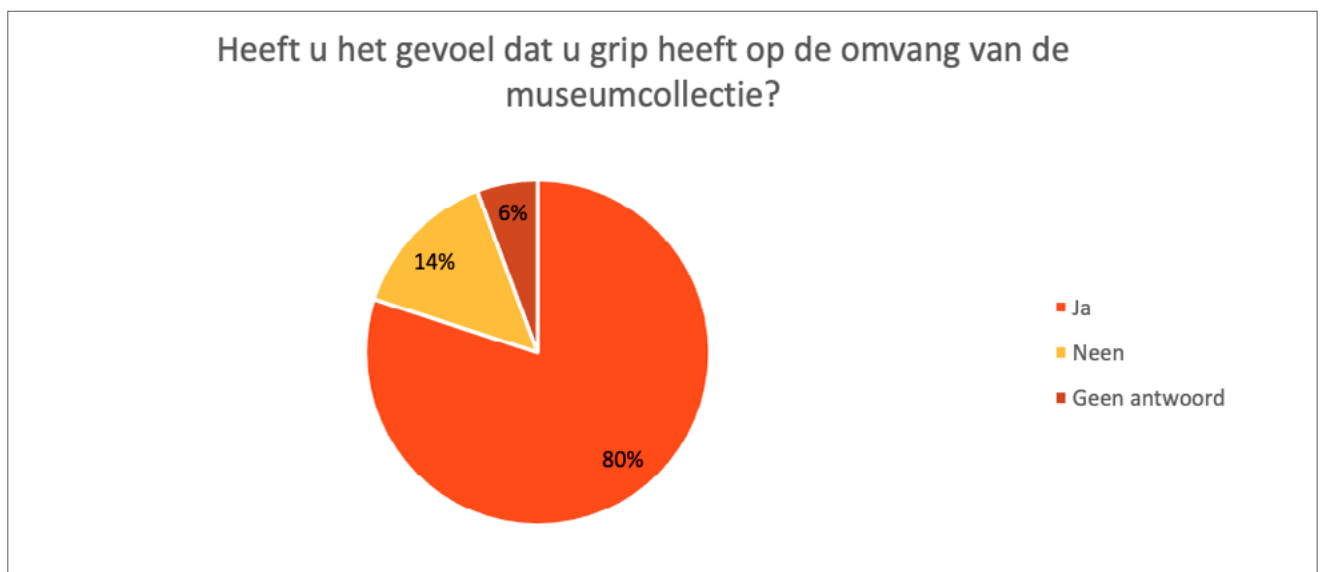
De deelnemers mogen ook eigen antwoorden doorgeven. Een museum stelt zo dat ontzamen meer bespreekbaar is geworden in vergelijking met vroeger. Twee andere antwoorden dat er algemeen kritischer naar acquisities wordt gekeken. Schenkingen met bepaalde voorwaarden worden niet zomaar aanvaard. Een deelnemer vertelt dat de instelling met een externe adviescommissie werkt. In combinatie met heldere afspraken rond aankopen en verwervingen levert dit een onderbouwd verzamelbeleid op. Een ander verschil tegenover vroeger is een grotere professionalisering in behoud en beheer. Kwaliteitsbewaking in behoud en beheer op de lange termijn is voor twee musea verschillend tegenover vroeger.

De collectie

Deze laatste set vragen peilt naar de mate waarin de museumsector kampt met een ‘overvloed’ aan erfgoed.

56. Heeft u het gevoel dat u grip heeft op de omvang van de museumcollectie? Met andere woorden, heeft u een inzicht in de collectie in haar geheel of kent u de collectie slechts gedeeltelijk? (n = 35)

Er zijn achtentwintig deelnemers (80 %) die aangeven grip te hebben op hun museumcollectie. De grote meerderheid kent zijn collectie en heeft inzicht in de stukken. Slechts vijf musea (14 %) vinden dat ze geen grip hebben op de museumcollectie.

57. Wat maakt dat u het gevoel heeft dat u geen of onvoldoende grip hebt op de museumcollectie? (n = 5)

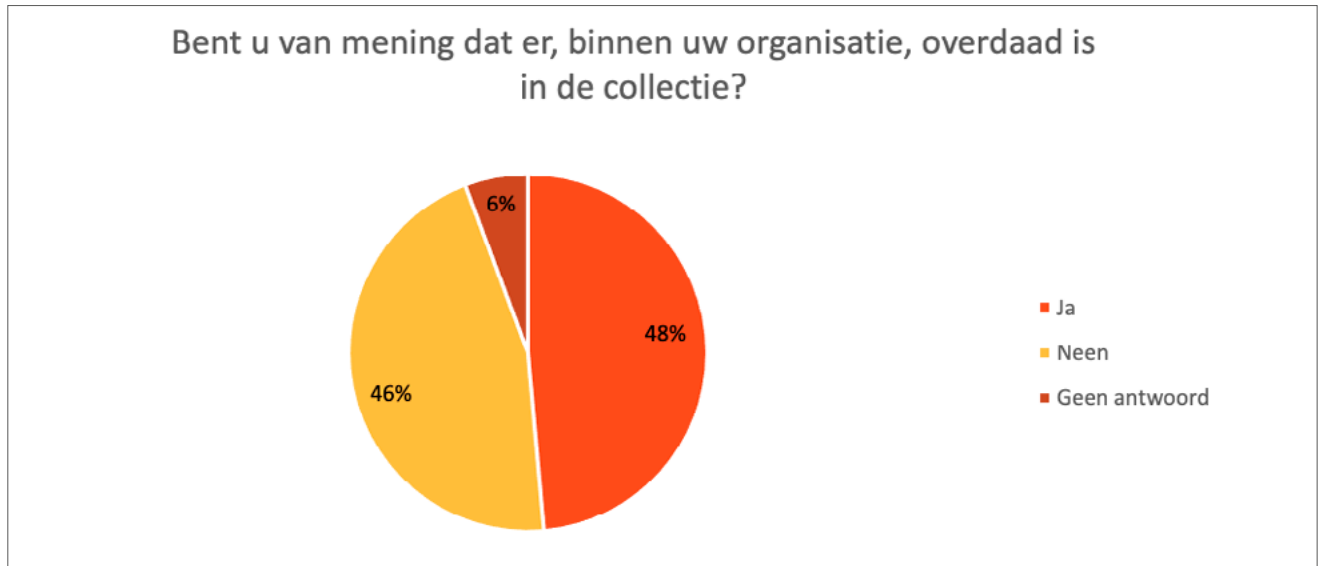
Aan de vijf musea die op de vorige vraag negatief antwoorden wordt gevraagd wat de reden is voor dit gevoel van onvoldoende grip.

Achterstand in registratie en digitalisatie wordt door vier deelnemers aangehaald. Wanneer de collectie intern nog niet is ontsloten, is het moeilijk om vat te krijgen op de omvang. De oorzaak voor deze achterstand blijkt ook twee keer een tekort aan tijd en personeel te zijn. Andere redenen zijn het ontbreken van onderzoek en een grote diversiteit van de collectie. Een deelnemer geeft aan dat de problematiek zich vooral voordoet bij de documentaire collectie.

58. Bent u van mening dat er, binnen uw instelling, overdaad is in de collectie? Met overdaad bedoelen we dat u teveel objecten verzamelt en in de collectie heeft. (n = 35)

De meningen zijn verdeeld wanneer gevraagd wordt naar een mogelijke overdaad in de collectie. Zestien musea (46 %) vinden van niet en zeventien (48 %) vinden van wel. De musea in beide categorieën zijn divers, er is geen specifiek type musea (regio, type collectie) dat net wel of geen overdaad in de collectie heeft.

Er kan dus niet zomaar worden verondersteld dat elk museum vindt dat er te veel wordt verzameld.

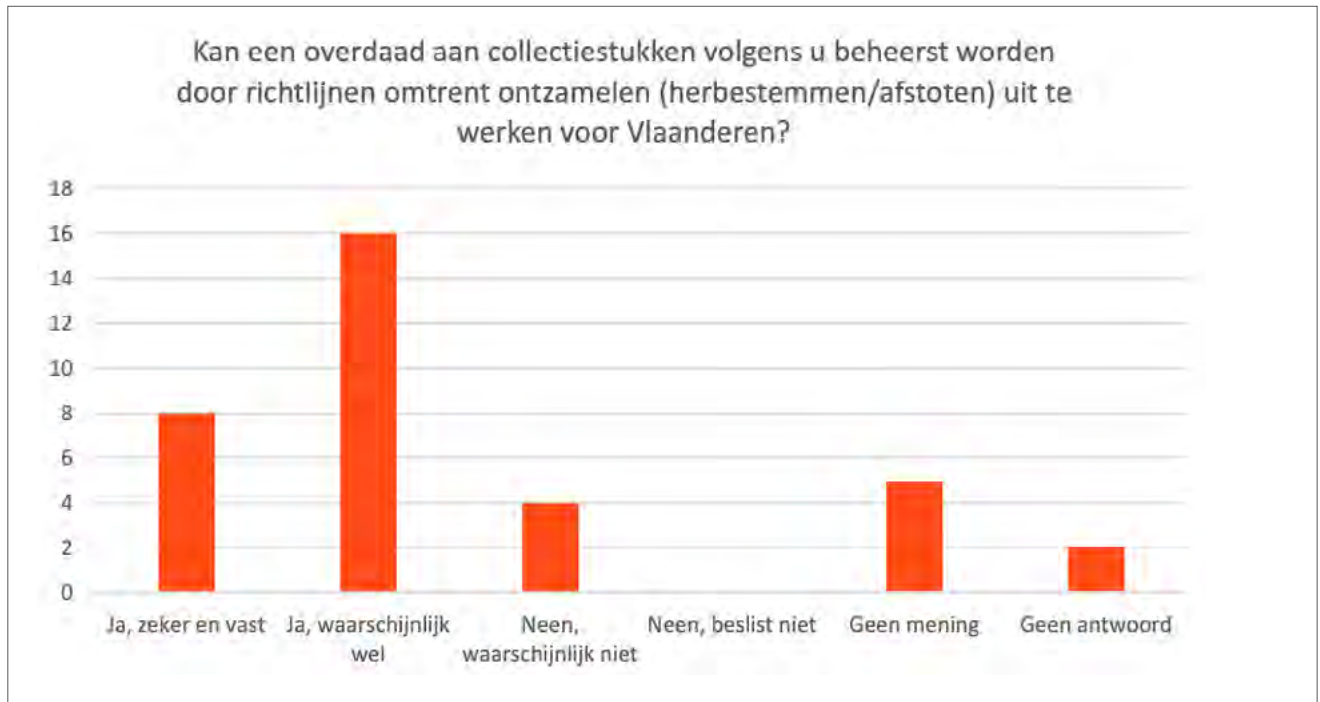
59. Kan de overdaad aan collectiestukken volgens u beter beheerst worden door ontzamen (meer) bespreekbaar te maken? (n = 17)

Aan de zeventien musea die vinden dat er een overdaad is, wordt gevraagd of het meer bespreekbaar maken van ontzamen kan helpen. Tien deelnemers (58,8 %) antwoorden 'ja, zeker en vast' en vijf (29,4 %) 'ja, waarschijnlijk wel'. Het doorbreken van het taboe rond ontzamen kan dus zeker een oplossing bieden aan musea die kampen met een overdaad in de collectie.

60. Kan een overdaad aan collectiestukken volgens u beheerst worden door richtlijnen omtrent ontzamen (herbestemmen/afstoten) uit te werken voor Vlaanderen? (n = 35)

Aan alle deelnemers wordt gevraagd of richtlijnen omtrent ontzamen kunnen helpen om de collecties beheersbaar te houden. Acht invullers (22,9 %) bevestigen met 'ja, zeker en vast' en zestien (45,7 %) met 'ja, waarschijnlijk wel'. De grote meerderheid vindt dus dat richtlijnen kunnen helpen. Slechts vier invullers (11,4 %) vinden richtlijnen geen mogelijke oplossing.

61. Op welke andere manier(en) zou een overdaad aan collectiestukken volgens u beter beheerst kunnen worden?

In deze laatste open vraag kunnen de deelnemers aangeven hoe een overdaad beter beheerst kan worden.

Zeven deelnemers antwoorden dat musea onderling betere afspraken zouden moeten maken. Kennis van de collecties van collega-musea blijkt de oplossing tegen een 'overdaad'. Die kennisuitwisseling kan op verschillende manieren gebeuren. Iemand stelt voor om de collecties doorzoekbaar te maken via een databank. Een andere invuller wil eerder een lijst op Vlaams niveau waarin in exacte aantallen wordt uitgedrukt hoeveel exemplaren van bepaalde objecten in heel de erkende museumsector te vinden zijn. Verschillende anderen pleiten voor de creatie van een thematisch netwerk. Gelijkaardige collectiebeheerders komen samen en maken onderling afspraken voor acquisitie en ontzamen. Deze netwerken sluiten de niet-erkende musea niet uit. Collectienetwerken kunnen meer inzicht bieden in de mogelijkheden op het vlak van herbestemming.

Een andere oplossing is het streng hanteren van een eigen verzamelbeleid. In het collectieplan staat idealiter een verzamelbeleid omschreven. Vaak horen hier criteria bij die bepalen welke objecten in de collectie mogen worden opgenomen. Het collectieplan up-to-date houden en het neergeschreven verzamelbeleid hanteren voorkomen ondoordachte collectiegroei. Aanvullend kunnen musea inzetten op eigen interne richtlijnen, gestandaardiseerde schenkingsformulieren of een eigen stappenplan.

Drie musea geven aan dat zij graag nog meer willen inzetten op collectieregistratie. Bepaalde collecties blijken nood te hebben aan een inhaalbeweging inzake registratie en digitalisatie. Onderzoek naar de eigen collectie kan hier niet los van worden gezien. Pas nadien is een waardering haalbaar met mogelijke ontzaming achteraf. Hieraan gekoppeld is voldoende tijd en personeel nodig dat zich kan verdiepen in de collectiezorg. Twee musea wijzen erop dat een goed depotbeleid en dito infrastructuur essentieel zijn.

Een museum wijst op de problematiek van hedendaags verzamelen. Zeker voor sociaalhistorische musea is het extreem moeilijk te selecteren wat er aan hedendaags materiaal bewaard moet worden. Massaconsumptie en -productie maken dit een haast onmogelijke opdracht.

Boven dit alles moeten we inzetten in het bespreekbaar maken van ontzamingen. Bij bepaalde overheden is dit nog niet aan de orde.

Slot

62. Heeft u nog andere bedenkingen/vragen/suggesties bij dit onderwerp? Of bij deze bevraging?

Het is belangrijk om bij het ontwikkelen van tools voldoende openheid te bewaren. Elke collectie is anders en heeft verschillende vereisten tot ontzamingen.

Hier wijst opnieuw een deelnemer op de problematiek bij hedendaags verzamelen. Zonder historische afstand is het moeilijk om erfgoed, beeldende kunsten of design te verzamelen. Graag wil deze deelnemer de mogelijkheden onderzoeken om bij acquisitie verschillende opties tot afstoting open te houden. Op die manier zou het ontzamingen nadien gemakkelijker kunnen verlopen. Daarnaast vraagt deze deelnemer ook naar meer openheid over de collectieplannen bij erfgoedinstellingen in Vlaanderen. Zo kunnen musea niet enkel gericht verzamelen, maar ook het bruikleenverkeer optimaliseren.

Twee opmerkingen vragen aandacht voor schenkingen. Een deelnemer denkt aan een bijdrage van de schenkers om de bewaring te verzekeren, aangezien het aanvaarden van een schenking veel tijd, personeel en middelen vraagt. Een andere deelnemer vraagt zich verder af wat de juridische gevolgen zijn bij het aanvaarden van een legaat. Dit is een van de vragen die naar voren kwamen tijdens de collegagroep 'Herbestemmen'. Een antwoord hierop moet nog worden uitgewerkt samen met juristen.

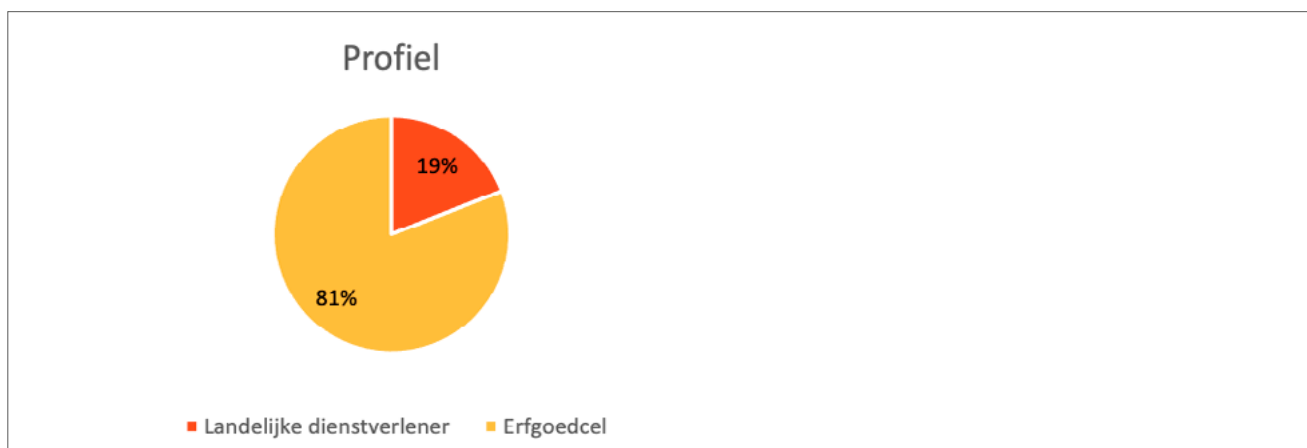
2.2. Vragenlijst dienstverleners integraal

Wie bent u?

Via onderstaande vragen willen we weten wie u bent en voor welke organisatie u werkt.

1. Tot welk type behoort de organisatie waarvoor u werkt? (n= 21)

De vragenlijst wordt door eenentwintig deelnemers volledig ingevuld. Vier (19 %) onder hen zijn landelijke dienstverleners. Daarnaast vullen zeventien (81 %) erfgoedcellen de vragenlijst in.

2. Wat is uw functie in de organisatie? (n= 21)

De enquêtes worden verzonden naar de coördinatoren van de organisaties. Bijgevolg worden de vragen voornamelijk beantwoord door deze functieprofielen. Vijf organisaties laten een medewerker collectiezorg, behoud en beheer of depotwerking de lijst invullen.

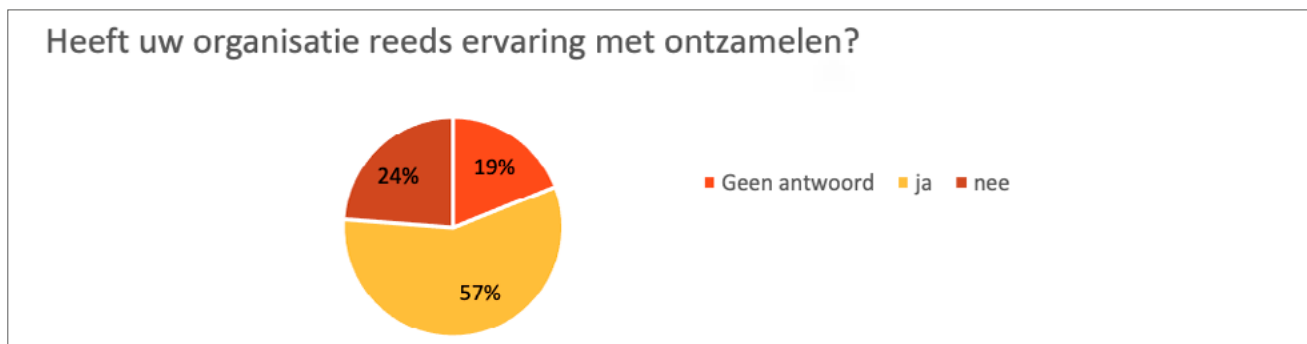
Ervaring met ontzamelen

In deze rubriek peilen we naar de ervaring die uw organisatie heeft met het begeleiden van een herbestemming en/of afstoting van cultureel erfgoed.

3. Heeft uw organisatie reeds ervaring met ontzamelen? (n= 21)

Twaalf (57 %) organisaties hebben reeds ervaring met ontzamelen. Vijf (24 %) geven aan geen ervaring te hebben. Dit maakt dat de helft van de dienstverleners al ontzamelden.

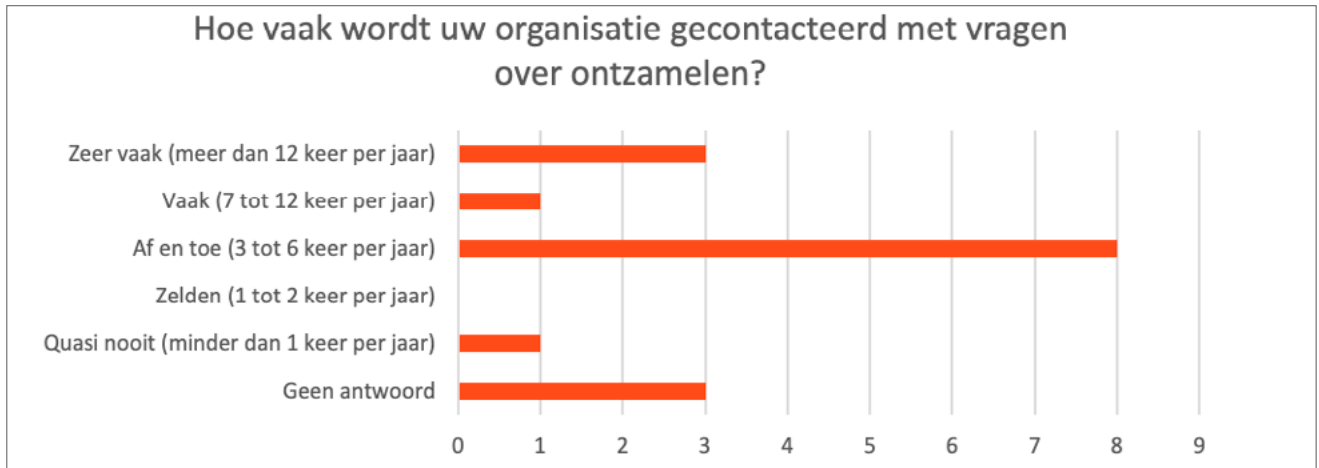
De vijf organisaties zonder ervaring met ontzamelen worden direct doorverwezen naar het volgende blok. In dit onderdeel blijven nog zestien deelnemers over.

4. Hoe vaak wordt uw organisatie gecontacteerd met vragen over afstoten en/of herbestemmen? (n= 16)

Het aantal vragen over ontzamen verschilt sterk per organisatie. Er is geen patroon te zien tussen landelijke en regionale dienstverleners. Acht organisaties geven aan 'af en toe' te worden gecontacteerd, een meldt 'vaak' en drie melden 'zeer vaak'. Twee van de organisaties die 'zeer vaak' aanduiden, zijn landelijke dienstverleners. De organisaties met ervaring in ontzamen krijgen duidelijk meerdere vragen per jaar.

Een organisatie geeft aan 'quasi nooit' te worden gecontacteerd. Er wordt extra gevraagd naar de reden waarom die organisatie denkt zo weinig in contact te komen met ontzamen. Volgens deze instelling hebben erfgoedorganisaties niet de reflex medewerking te vragen wanneer ze ontzamelingsplannen hebben. Bovendien hebben niet alle organisaties vragen hierover.

5. Door wie wordt uw organisatie zoal gecontacteerd met vragen over afstoten en/of herbestemmen? (meerdere antwoordkeuzes mogelijk) (n= 16).

De organisaties worden door verschillende spelers gecontacteerd met vragen rond ontzamen. Twaalf (75 %) deelnemers geven aan dat private organisaties met een erfgoedwerking komen aankloppen. Elf (68,8 %) organisaties krijgen vragen van publieke organisaties met een erfgoedwerking en negen (56,3 %) van particulieren. De publieke en private organisaties zonder erfgoedwerking komen toch ook regelmatig met vragen. Ontzamen blijkt een thema voor een zeer divers publiek.

6. Gebruikt uw organisatie een handleiding bij het ontzamen? (n= 16)

De meeste organisaties werken bij een ontzaming een methode uit per specifiek geval. Zes (37,5 %) organisaties geven aan dat ze ad hoc ontzamen. Drie (18,8 %) organisaties blijken een eigen procedure te hebben en vier (25 %) gebruiken een handleiding.

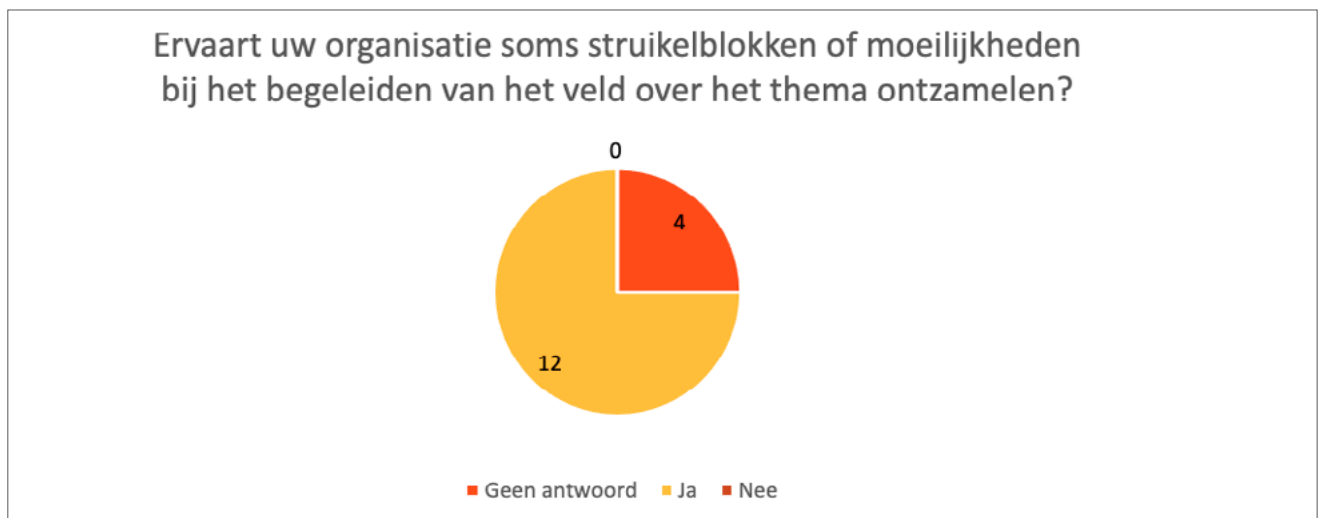

7. Welke handleiding(en) gebruikt uw organisatie bij het ontzamelen?

De LAMO wordt door drie organisaties gehanteerd. Een organisatie neemt SPECTRUM ter hand. Andere gebruikte handleidingen. *Het stappenplan voor waarderen, selecteren en herbestemmen van roerend religieus erfgoed parochiekerken* (een handleiding uitgewerkt door het voormalige CRKC, nu PARCUM in samenwerking met de provincies Antwerpen en Oost-Vlaanderen) en de handleiding *Bewaren is zilver, waarderen goud*, een handleiding voor het waarderen van roerend erfgoed in samenwerking met vrijwilligers, een uitgave door de Erfgoedcel Land van Dendermonde.⁷

8. Ervaart uw organisatie soms struikelblokken of moeilijkheden bij het begeleiden van het veld over het thema ontzamelen? (n= 16)

Twaalf (75 %) organisaties hebben moeilijkheden of ervaren struikelblokken bij het ontzamelen. Geen enkele deelnemer antwoordt negatief.

9. Welke struikelblokken of moeilijkheden ervaart uw organisatie zoal bij het begeleiden van het veld over het thema ontzamelen? (open vraag) (n= 16)

In een open vraag mochten de deelnemers aangeven welke moeilijkheden ze ervaren bij het ontzamelen. Hier wordt erg uitgebreid op geantwoord.

Bijna de helft van de deelnemers geeft in het open antwoord aan dat het thema 'ontzamelen' gevoelig ligt (anders dan bij de musea!). Zo blijken organisaties wel bereid te zijn om te ontzamelen, maar is herbestemmen een moeilijke stap. Bij schenkingen ligt het thema extra gevoelig. Religieus erfgoed is sterk verbonden met emoties en vraagt grote omzichtigheid bij ontzamelen. Ten slotte kan er uit politieke hoek nog weerstand komen.

Juridische vragen hinderen de ontzaming. Hierbinnen zijn er twee prangende problemen te onderscheiden. In de eerste plaats blijkt het moeilijk om de herkomst van veel voorwerpen te traceren. Zeker in niet-professionele erfgoedinstellingen is het zoeken naar die herkomst haast onbegonnen werk. Een tweede probleem betreft schenkingen. Bij onduidelijke of onvolledige overeenkomsten tussen collectiebeheerder en schenker is het niet duidelijk wie de eigenaar is.

⁷ Het gaat hier weliswaar om waarderingsmethodieken.

Een derde aspect is een nood aan kennis en professionalisering. De niet-professionele collectiebeherende organisaties beschikken niet over een collectieplan en werken niet in de registratiedatabanken. Erfgoedcellen kunnen hier als regionale dienstverleners wel verandering in brengen. Een erfgoedcel beschrijft dat ze aan de slag wil met een ‘collectiecoach’, iemand die mee het veld op gaat en trajecten intensief en op maat begeleidt. Zo’n traject start met registreren en waarderen. Pas na deze stappen kan een ontzaming plaatsvinden. Samen maakt dit het ontzamen tot een tijdsintensief traject, waar niet-professionele partners zich niet van bewust zijn. Dit kan resulteren in een teleurstelling en ontmoediging om de ontzaming te starten. Tegelijk hindert dit ook dringende ontzamelingen, door bijvoorbeeld een dreigende sloop. Een ander aspect in dit onderdeel rond ‘kennis’ is het ontbreken van een handleiding voor ontzamen in Vlaanderen. De dienstverleners geven aan dat de bestaande handleidingen van het CAG voor agrarisch erfgoed en die van PARCUM voor religieus erfgoed niet alle thema’s ontsluiten.

Het vinden van een nieuwe bestemming wordt omschreven als een moeilijke taak. ‘Topstukken’ vinden gemakkelijk een plek in een museum, maar voor andere objecten is dit moeilijk. Eén invuller vraagt zich ook af of verkoop mogelijk is.

10. Welke van onderstaande werkmiddelen zouden uw organisatie verder kunnen helpen bij het begeleiden van het veld rond ontzamelkwesties? (meerdere antwoordkeuzes mogelijk) (n= 16)

De zestien deelnemers antwoorden uitgebreid bij het aanduiden van werkmiddelen die ontzamen kunnen verbeteren. Negen (56,3 %) deelnemers kiezen voor een overzicht van collectieprofielen en nogmaals negen (56,3 %) zien graag een overzicht van thematische deelcollecties of een thesaurus. Deze twee antwoorden liggen inhoudelijk dicht bij elkaar. Een overzicht van de collecties in Vlaanderen blijkt de belangrijkste nood te zijn.

Op de tweede plaats met telkens acht stemmen (50 %) staan een afstotingsdatabase en een toolbox met bestaande handleidingen en goede praktijken. Een Vlaamse handleiding wordt aangeduid door zes deelnemers (37,5 %).

De deelnemers mogen ook eigen werkmiddelen aangeven. Een deelnemer stelt een positieve campagne voor rond het herplaatsen of afstoten, bijvoorbeeld in het kader van Erfgoeddag.

11. Beschrijf kort hoe en/of in welke mate de door u aangevinkte werkmiddelen uw organisatie verder zouden kunnen helpen bij het begeleiden van het veld rond ontzamelkwesities. (n= 16)

“Het overzicht van collectieprofielen of een overzicht van thematische deelcollecties is noodzakelijk om in de toekomst een duurzaam verzamelbeleid op te bouwen. Dit overzicht kan gestandaardiseerd gebeuren maar informeel het gesprek opstarten is alvast een eerste stap”, stelt een deelnemer. Een uniform overzicht van de collecties in Vlaanderen, en ook Brussel en Wallonië, helpt bij het zoeken en vinden van een nieuwe bestemming. Waarderen gaat ontzamen vooraf en daarbij is een referentiekader van groot belang. Een zicht op gelijkaardige collecties als de te ontzamen collectie is cruciaal om gemotiveerde keuzes te kunnen maken. Een vierde voordeel is dat zo’n overzicht ook aangeeft waar de expertise in bepaalde thema’s zich bevindt.

Een databank overstijgt de nood van één organisatie en speelt in op een algemene vraag. Het kan een oplossing bieden voor objecten die moeilijker te herbestemmen zijn. Een deelnemer stelt dat dit systeem beter eerst onderzocht wordt: welke werking is optimaal?

Een flowchart met algemene stappen die te volgen zijn bij ontzamen zou een handig instrument kunnen zijn. Een gestroomlijnd en gestructureerd instrument voorkomt dat stappen worden vergeten en geeft een gevoel van zekerheid.

Een toolbox met praktijkvoorbeelden kan inspirerend werken. Er zijn al verschillende pilootprojecten opgestart die via een projectfiche beschikbaar gemaakt kunnen worden in een centrale databank. Als dienstverlener is het extra handig om bij vragen rond ontzamen te kunnen doorverwijzen naar een dergelijk platform, wanneer eigen kennis of ervaring ontbreekt.

Een deelnemer stelt voor om een actieradius van regiodepots samen te brengen op één kaart. In combinatie met info over de aard van de collectie zou dat het makkelijker maken om snel te evalueren of opslag in de nabije regio mogelijk is.

Een andere deelnemer is toch bezorgd over de energie die het up-to-date houden van de werkmiddelen zal vergen. Met herbestemming alleen als doel ziet deze deelnemer dit niet haalbaar.

12. Welke andere suggesties heeft u die het herplaatsen van collecties/collectiestukken kunnen vereenvoudigen of succesvol laten verlopen? (n= 16)

Enkele deelnemers geven suggesties om ontzamen in een positief daglicht te plaatsen. Eerder werd al een themacampagne in het kader van een Erfgoeddag voorgesteld. Een ander voorstel is het organiseren van studiedagen met casestudies om dit thema bekender en bespreekbaarder te maken. Een andere deelnemer vraagt ook aandacht voor best practices, waarbij duidelijk wordt welke meerwaarde ontzamen heeft. Daarnaast blijken (niet-professionele) instellingen vaak niet op de hoogte van (wettelijke) richtlijnen. Ook niet elke dienstverlener heeft al even veel ervaring met ontzamen. Qua algemene communicatie rond ontzamen is er nog werk.

Er wordt gevraagd naar extra ondersteuning en werkmiddelen voor actoren uit de erfgoedsector die instaan voor de begeleiding van spelers die erfgoedzorg niet als primaire taak hebben. Op die manier kan het ondersteunen van ontzamen beter verankerd geraken in de basiswerking.

Naast het in kaart brengen van de professionele verzamelingen kan het ook handig zijn private verzamelaars te situeren. Niet alles kan museaal herbestemd worden en die mensen hebben ook veel expertise.

Bij (niet-professionele) collectiebeheerders wordt gevraagd om ontzamelen in bulk juridisch mogelijk te maken. Dit zonder de collectiebeheerders 'te veroordelen' wegens gebrek aan herkomstinformatie.

Meerdere dienstverleners wijzen op de depotproblematiek. Een regionaal erfgoeddepot kan een tijdelijke oplossing bieden in een lopend herbestemmingsproject. Dit is belangrijk, aangezien een herbestemmingsproces tijd vraagt. Via het depot blijft het behoud en beheer gemonitord tot de effectieve verplaatsing naar een nieuwe locatie gebeurt. Voldoende logistieke ondersteuning is ook een gevraagd werkpunt.

Stellingen over ontzamelen

Hieronder volgen enkele stellingen over het ontzamelen bij publieke collectiebeherende instellingen. Geef per stelling aan in welke mate u ermee akkoord of niet akkoord gaat.

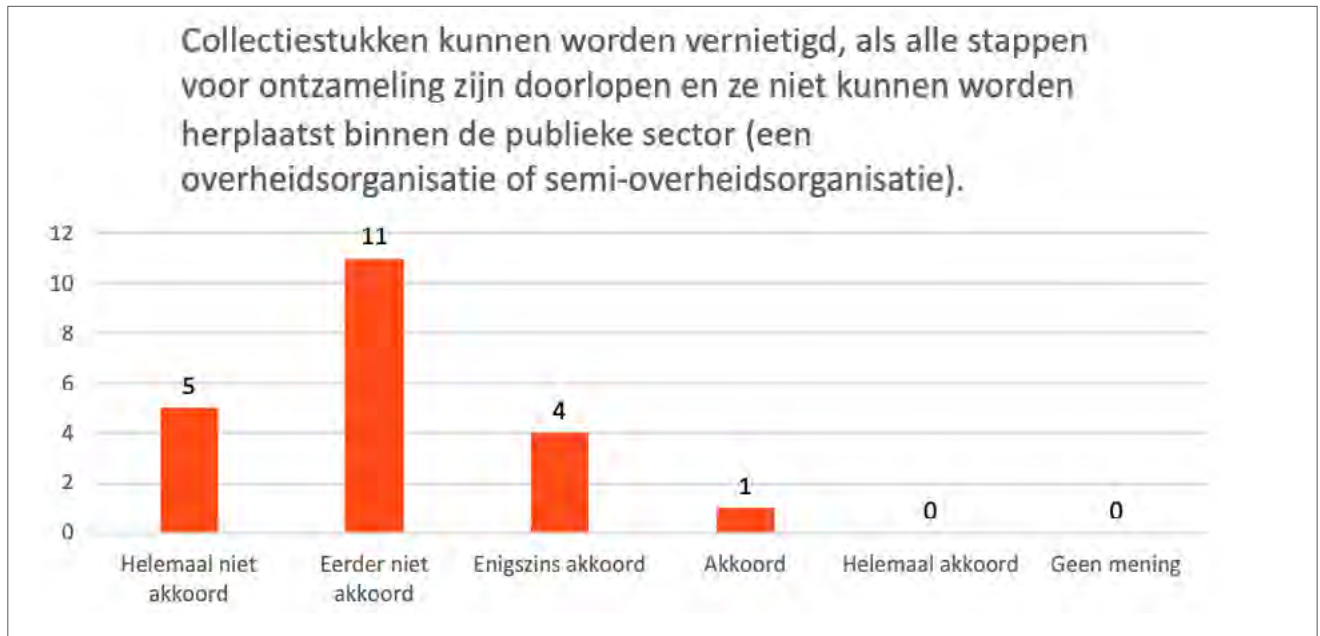
13. Instellingen communiceren hun plannen voor herplaatsing (afstoten en herbestemmen) beter eerst naar de collega's in de sector alvorens over te gaan tot actie. (n= 21)

Over het algemeen zijn de organisaties akkoord dat instellingen hun plannen tot herplaatsing best eerst naar collega's in de sector communiceren. Negen deelnemers antwoorden 'akkoord', zes (28,6 %) 'helemaal akkoord' en vier (19 %) 'enigszins akkoord'. Slecht twee (9,5 %) antwoorden 'eerder niet akkoord'.

14. Collectiestukken kunnen worden vernietigd, als alle stappen voor ontzaming zijn doorlopen en ze niet kunnen worden herplaatst binnen de publieke sector (een overheidsorganisatie of semi-overheidsorganisatie). (n= 21)

De meeste deelnemers zijn niet akkoord met de stelling dat stukken vernietigd kunnen worden wanneer er niet kan herplaatst worden binnen de publieke sector. Vijf (23,8 %) invullers antwoorden ‘helemaal niet akkoord’ en elf (52,4 %) ‘eerder niet akkoord’. Vier (19 %) deelnemers zijn ‘enigszins akkoord’ en een ‘akkoord’.

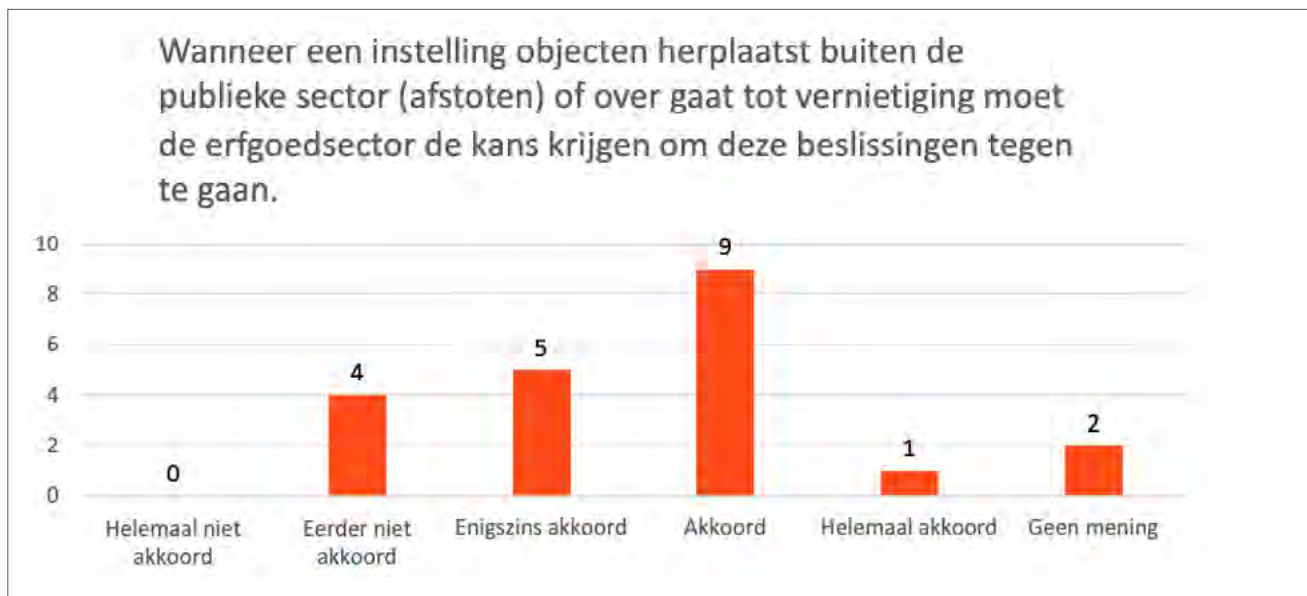
15. Collectiestukken kunnen worden vernietigd, als alle stappen voor ontzaming zijn doorlopen en ze niet kunnen worden herplaatst binnen de publieke of de private sector. (n= 21)

Stukken vernietigen wanneer er niet kan worden herplaatst binnen de publieke of de private sector blijkt wel te verantwoorden. Zes (28,6 %) deelnemers geven ‘enigszins akkoord’ aan, acht (38,1 %) zijn ‘akkoord’ en vijf (23,8 %) ‘helemaal akkoord’.

16. Wanneer een instelling objecten herplaatst buiten de publieke sector (afstoten) of overgaat tot vernietiging moet de erfgoedsector de kans krijgen om deze beslissingen tegen te gaan. (n= 21)

De meerderheid van de invullers vindt dat, wanneer een instelling objecten herplaatst buiten de publieke sector of overgaat tot vernietiging, de erfgoedsector de kans moet krijgen om in te grijpen. Deze stelling verwijst naar de Nederlandse LAMO, waar via een afstotingsdatabase de sector bij elke ontzaming kan ingrijpen. Negen (42,9 %) deelnemers gaan akkoord, vijf (23,8 %) zijn 'enigszins akkoord' en een 'helemaal akkoord'. Toch zijn vier (19 %) deelnemers 'niet akkoord'.

17. Onder welke omstandigheden is ontzamen volgens u gerechtvaardigd? (n=21)

Hieronder is een set aan omstandigheden te vinden waarin men zou kunnen ontzamen. De deelnemers kunnen aangeven of ze akkoord zijn of niet. Ze worden niet verplicht om een antwoord te geven.

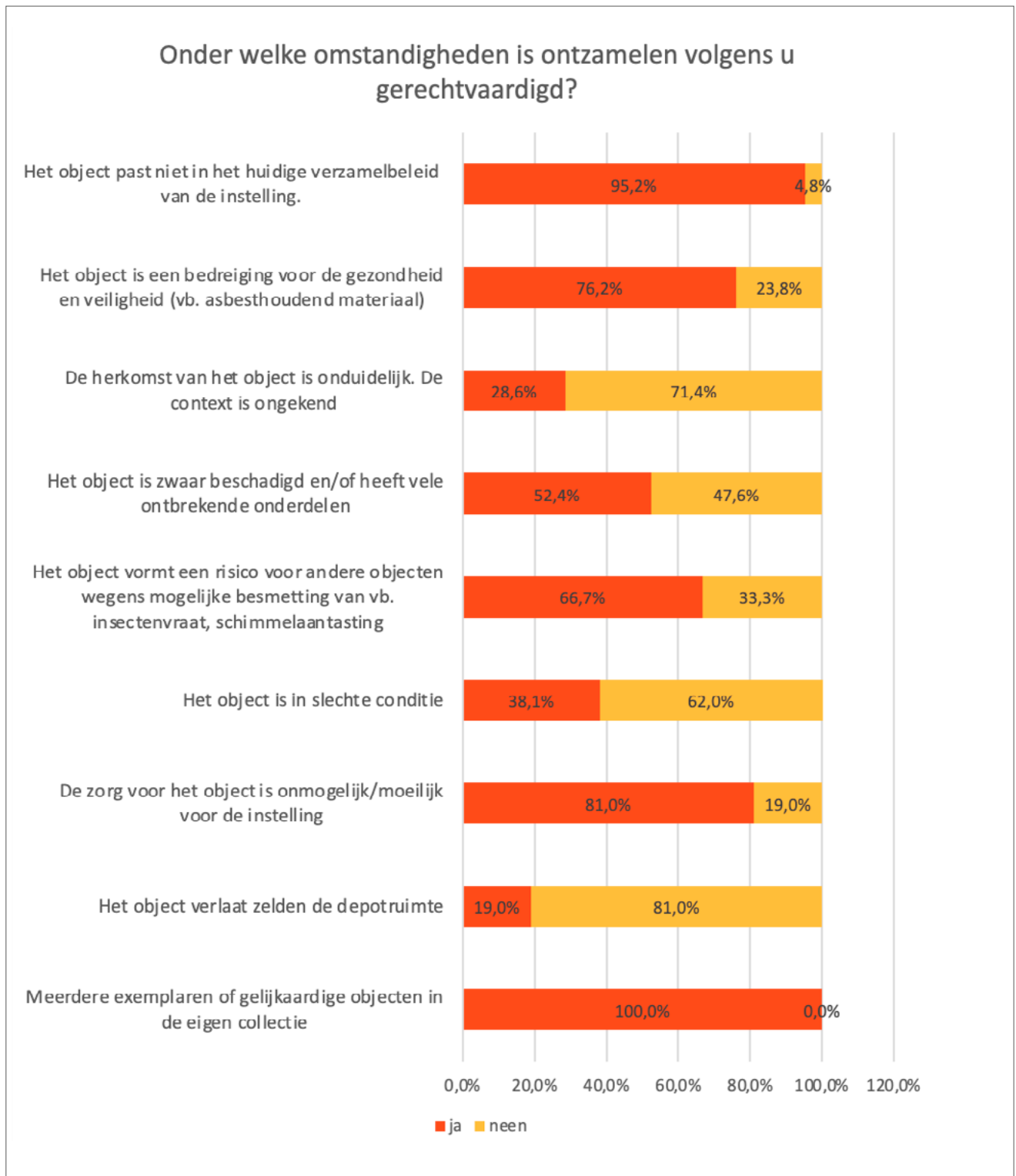
Alle eenentwintig deelnemers geven een antwoord op deze stellingen over ontzamen.

Er zijn enkele stellingen waarover de deelnemers het eens zijn. Iedereen is unaniem akkoord dat instellingen mogen ontzamen wanneer ze meerdere exemplaren of gelijkaardige objecten in de collectie hebben. Op één deelnemer na vinden de dienstverleners dat objecten die niet (meer) passen in het verzamelbeleid mogen herplaatst worden. Zeventien (81 %) deelnemers vinden dat ontzamen gerechtvaardigd is wanneer de zorg voor de objecten onmogelijk of moeilijk is. Nog eens zestien (76,2 %) invullers stellen dat stukken die een bedreiging vormen voor de gezondheid en veiligheid de collectie mogen verlaten. Anderzijds wordt ontzamen omdat een object zelden de depotruimte verlaat door zeventien (81 %) deelnemers niet aanvaard als geldige reden.

Over de andere vier stellingen zijn de meningen verdeeld. Een kleine meerderheid van veertien deelnemers vindt ontzamen gerechtvaardigd voor objecten die een risico vormen voor andere objecten wegens mogelijke besmetting (insectenvraat, schimmelaantasting). Zwaar beschadigde objecten of onvolledige stukken kunnen ontzamd worden volgens elf deelnemers. Tien (47,6 %) deelnemers zijn hiermee niet akkoord. Over deze stelling zijn de meningen dus uiterst verdeeld.

Het niet kennen van de herkomst van objecten, is voor vijftien (71,4 %) deelnemers geen geldige reden om te ontzamen. Ten slotte zijn dertien (62 %) deelnemers het er niet mee eens dat objecten in slechte conditie mogen ontzamd worden.

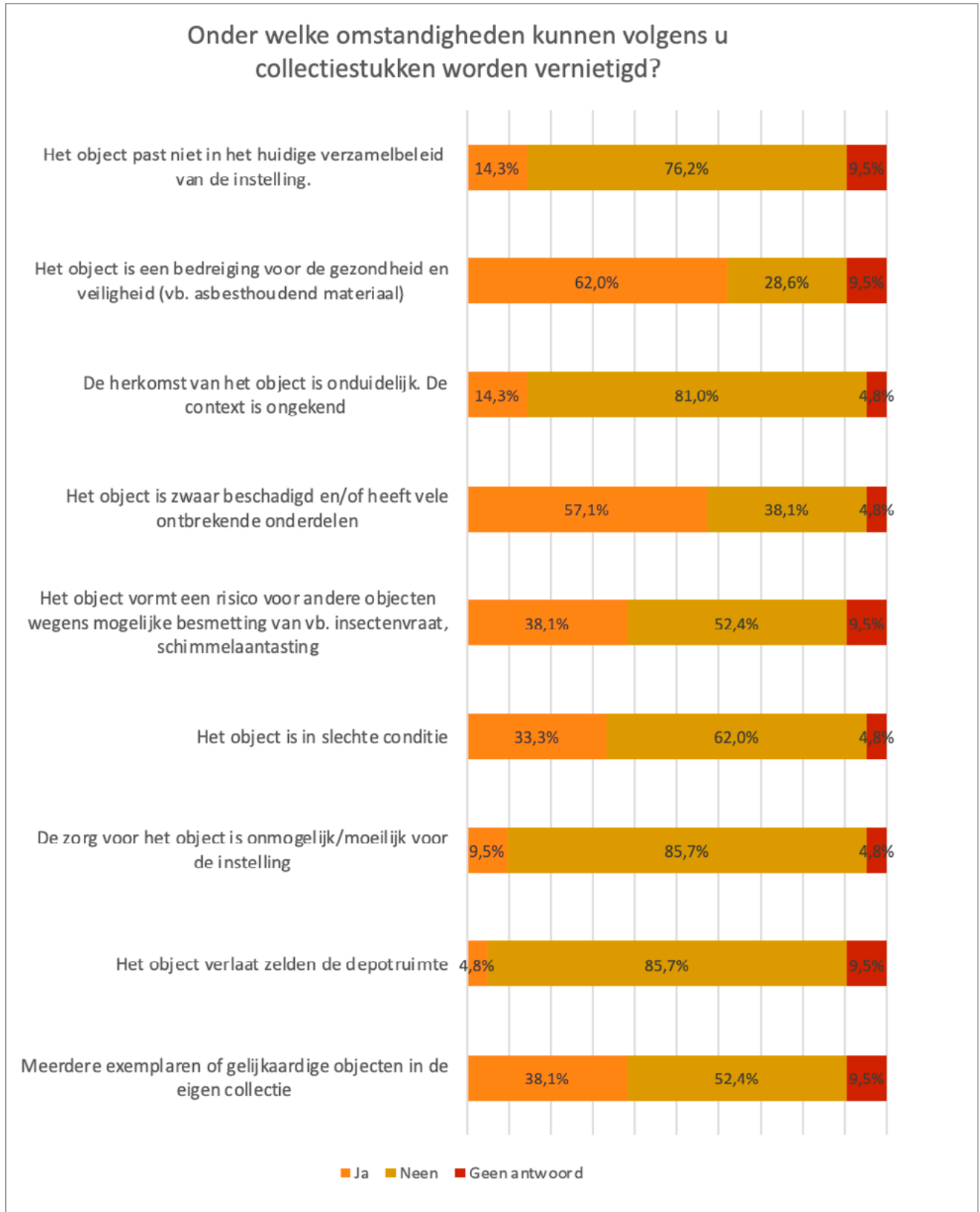
In het open antwoord geeft nog één deelnemer aan onethisch verworven objecten herplaatsbaar te vinden. Een andere deelnemer wijst op het belang van afstemming met de visie en het collectieprofiel.

18. Onder welke omstandigheden kunnen volgens u collectiestukken worden vernietigd? (n=21)

Wanneer het gaat over vernietiging, blijkt het moeilijker om hierop te antwoorden. Op elke stelling zijn er een à twee onthoudingen.

Er zijn slechts twee vragen waarbij de meerderheid vernietiging gerechtvaardigd vindt. Objecten die zwaar beschadigd of onvolledig zijn, mogen vernietigd worden volgens twaalf deelnemers (57,1 %). Tegelijk stemmen acht mensen (38,1 %) wel tegen de vernietiging. Objecten die een bedreiging vormen voor de veiligheid of gezondheid mogen volgens dertien deelnemers vernietigd worden, met zes stemmen (28,6 %). Deze twee stellingen worden bevestigd met slechts een kleine meerderheid.

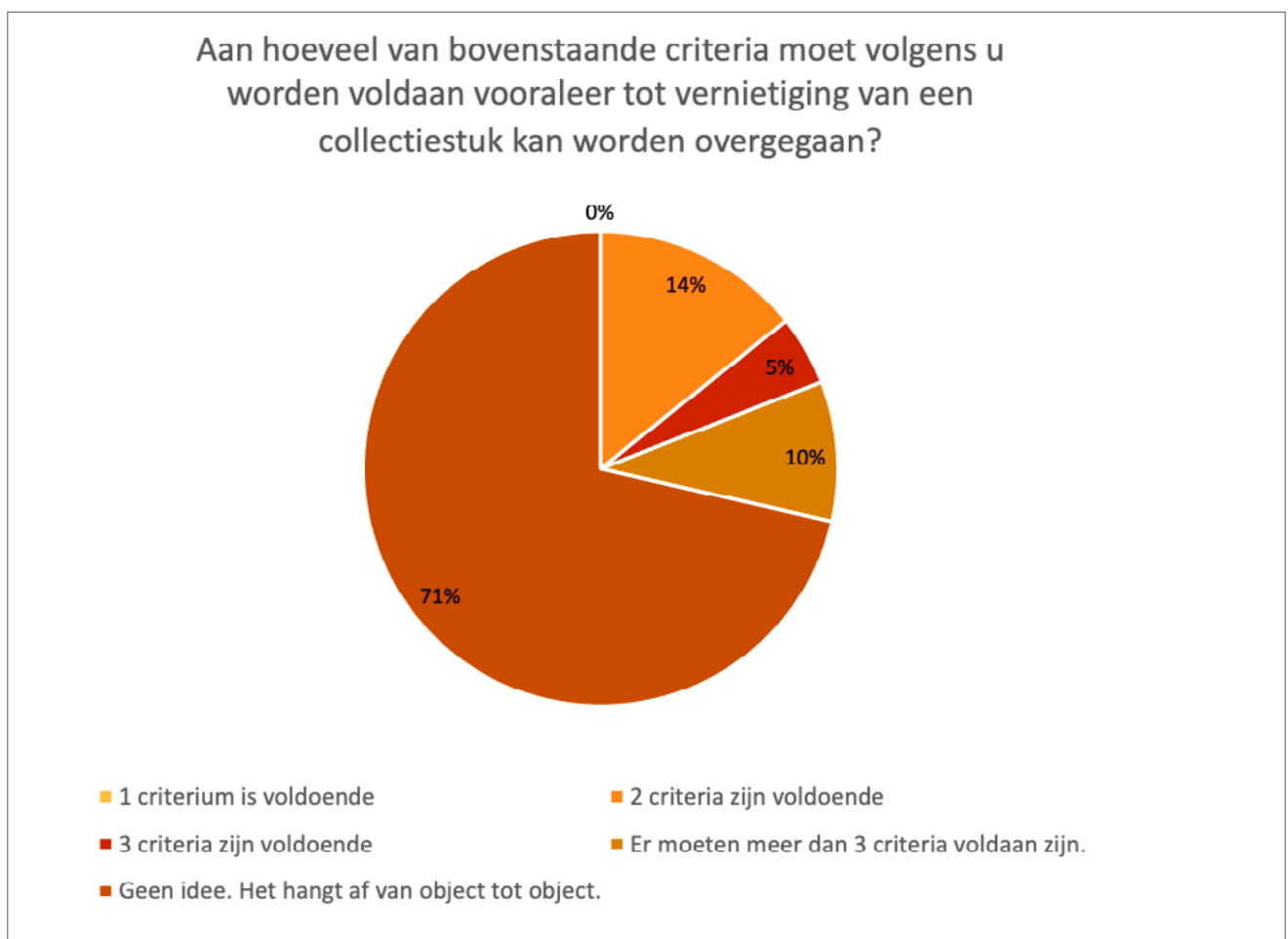
Het is zeer duidelijk dat objecten niet mogen vernietigd worden wanneer ze zelden het depot verlaten of de zorg voor het object moeilijk wordt. Deze stellingen krijgen beide achttien (85,7 %) negatieve antwoorden. Ook wanneer de herkomst onduidelijk is of het object niet past in het verzamelbeleid is vernietiging niet gerechtvaardigd volgens respectievelijk zeventien (81 %) en zestien (76,2 %) deelnemers.

Drie stellingen krijgen een kleine meerderheid aan negatieve antwoorden. Dertien deelnemers (62 %) gaan niet akkoord met vernietigen wanneer het object in slechte staat is. Duplicaten en objecten met risico op besmetting zijn telkens voor elf (52,4 %) deelnemers geen reden om te vernietigen.

Vernietigen van erfgoedobjecten is gevoelige materie. Er kan worden besloten dat er vooral negatief wordt geantwoord op de stellingen rond vernietiging. Bij enkele stellingen wordt maar nipt een meerderheid gehaald. Er blijkt toch wat verdeeldheid te zijn over wat een te verantwoorden criterium tot vernietigen is.

19. Aan hoeveel van bovenstaande criteria moet volgens u worden voldaan vooraleer tot vernietiging van een collectiestuk kan worden overgegaan? (n= 21)

De meeste deelnemers vinden dat het vernietigen van collectiestukken contextafhankelijk is. Vijftien deelnemers (71,4 %) stellen dat het aantal criteria, waaraan voldaan moet worden, afhankelijk is van object tot object. Drie deelnemers vinden twee criteria voldoende, een deelnemer vindt drie criteria voldoende en twee stellen dat er aan meer dan drie criteria moet voldaan worden.

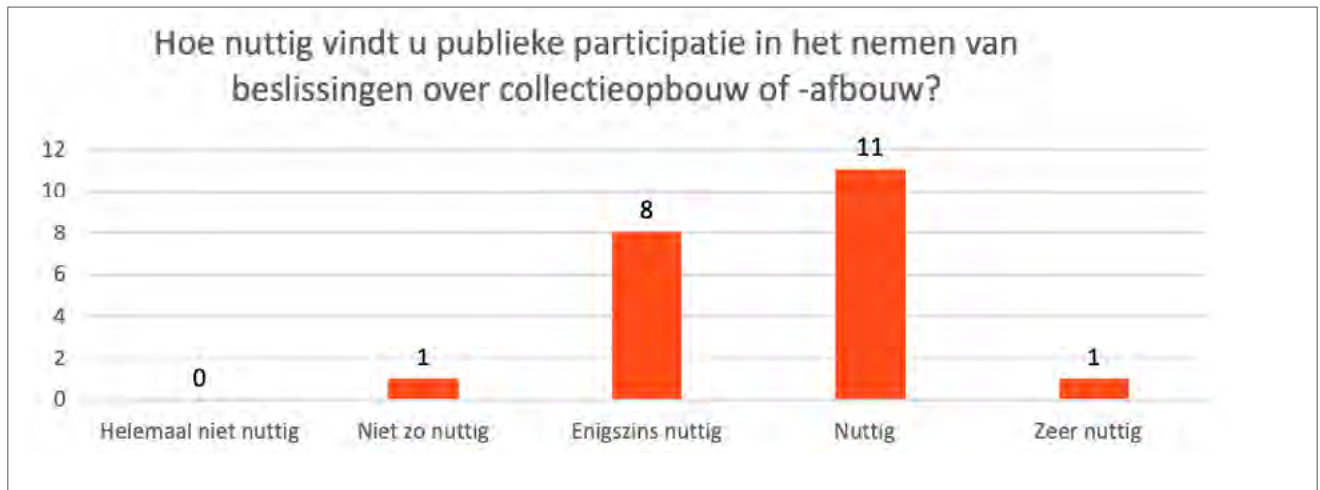

Participatie

Volgende vragen gaan over het betrekken van het publiek bij collectieopbouw of -afbouw.

20. Hoe nuttig vindt u publieke participatie in het nemen van beslissingen over collectieopbouw of -afbouw? (n= 21)

Veel organisaties vinden publieke participatie nuttig in het nemen van beslissingen over collectieopbouw of -afbouw. Acht deelnemers (38,1 %) vinden het ‘enigszins nuttig’, elf deelnemers (52,4 %) ‘nuttig’ en nog één deelnemer ‘zeer nuttig’. De dienstverleners zien zeker de meerwaarde van participatie in collectiewerking.

21. Waarom staat u eerder negatief tegenover publieke participatie in het nemen van beslissingen over ontzamen en verwerven?

Aan de ene deelnemer (landelijke dienstverlener) die eerder negatief staat tegenover publieke participatie wordt gevraagd waarom hij minder potentieel ziet. Gebrek aan expertise en specifieke achtergrondkennis van het publiek blijkt de beperking te zijn: “Publieke opinie zal eerder momentopname zijn, terwijl experts een breder beeld hebben over de collectie.”

22. Waarom vindt u het (zeer) nuttig om het brede publiek te betrekken bij beslissingen over ontzamen en verwerven? (n= 21)

Veel deelnemers zien voordelen in het betrekken van het publiek bij beslissingen over ontzamen. Ontzamen en verwerven van een collectie vragen beide een onderbouwde visie. Samen met het publiek kunnen instellingen komen tot gedragen beslissingen. Het participeren heeft een sensibiliserend effect.

Participatie met het publiek is belangrijk omdat het het uiteindelijke doelpubliek is. Het is interessant om te weten in hoeverre het publiek voeling heeft met de objecten en collectie. Het houdt de publieke rol van de instelling actueel. In streekgebonden collecties is het interessant om naast de erfgoedgemeenschap ook het brede publiek te betrekken en het eventueel ook mee te laten beslissen.

In de antwoorden over participatie wordt ontzamen soms verward met waarderen. Ontzamen kan een resultaat zijn van een waarderingstraject, maar dit is zeker niet altijd het geval.

Slotvragen

23. Heeft u nog andere bedenkingen, vragen of suggesties bij dit onderwerp? (n= 21)

In de slotopmerkingen is er enthousiasme over het thema op te merken. Verschillende organisaties vinden het goed dat FARO de sector samenbrengt om over dit moeilijke onderwerp een dialoog op te starten. Het is een interessant en tegelijk zeer complex thema.

Er komen ook kritische bedenkingen naar boven. Een deelnemer wijst op de verantwoordelijkheid die de grote, professionele organisaties moeten dragen tegenover kleine spelers:

“Aan de ene kant verdwijnen er aan de lopende band waardevolle stukken uit ons land, aan de andere kant worden sommige (minder waardevolle) collecties tot in den treure meervoudig bewaard en amper ontsloten. Hier een evenwicht tussen vinden is iets waar instellingen op alle niveaus moeten aan participeren, ook de hele grote collectiebeherende instellingen die vaak hun neus ophalen voor de kleinere (particuliere) verzamelingen. Zij moeten hier net een trekkersrol in opnemen, met respect voor de kleinere spelers (en omgekeerd).”

Enkele dienstverleners vinden het belangrijk dat “collectiebeheerders de mogelijkheid en vrijheid hebben om te ontzamen (herplaatsen én eventueel vernietigen), maar dan moeten wel alle stappen worden doorlopen.” Pas na het bekijken van alle mogelijkheden tot herbestemming in de publieke en private sector mag vernietigen mogelijk zijn. Een opstart van (thematische) collectienetwerken kan een grote hulp zijn in het vinden van een nieuwe bestemming: “Hierin vinden niet alleen collectiebeheerders mekaar, maar ook dienstverleners zoals de landelijke/regionale rollen.”

De stellingen over ontzamen en vernietigen blijven hangen bij de invullers. Het is moeilijk om criteria te veralgemenen, aangezien elke situatie anders is. Een deelnemer gaat hier verder op in:

“Een object dat in slechte conditie is, zwaar beschadigd of een risico vormt voor andere objecten kan in principe nog steeds perfect passen in het collectieprofiel. Indien dat het geval is, dan zou eerst getracht moeten worden om het probleem dat zich stelt met het object op te lossen (restauratie, actieve conservering, schimmelbehandeling etc.). Pas indien het gewenste resultaat niet bekomen kan worden, kan ontzamen een uitkomst zijn. Wanneer het object niet aansluit bij het collectieprofiel en het verzamelbeleid, dan is het in principe eenvoudiger om de beslissing tot ontzamen te maken. Een instelling die de zorg voor een object niet kan opnemen, zou eerst een andere plaats kunnen zoeken voor het object, waarbij ze er wel eigenaar van blijft (bv. langdurige bruikleen). Idem voor objecten die een bedreiging vormen voor de gezondheid en veiligheid. Pas wanneer deze stappen niet zouden lukken, dan is ontzamen gerechtvaardigd, en ook eventueel in laatste instantie vernietiging, als er anders geen oplossing kan worden gevolgd.”

Iemand vreest een financiële logica achter het ontzamelbeleid. Een andere deelnemer stelt dat: “Als een erfgoedactor beslist om de vernietiging tegen te houden dan moeten ze een alternatief/een oplossing bieden.” Ten slotte suggereert iemand om een soort register bij te houden met daarin beschreven waarom een object/collectie ontzamd werd en welke bestemming het kreeg. “Zo krijg je een ‘historiek’ van je eigen ontzamelbeleid en zo blijft de context van je collectiebeleid bewaard ...”

COLOFON

AUTEURS

Anne-Cathérine Olbrechts, Nele Coene, Alexander Vander Stichele en Saidja Steenhuyzen

TEKSTREDACTIE

Birgit Geudens en Annemie Vanthienen

VORMGEVING

Silke Theuwissen

MET DANK AAN

Harald Fredheim, die ons inspireerde met het onderzoek in het Verenigd Koninkrijk, *Profusion. A report on contemporary collecting and disposal*. Grote dank ook aan alle deelnemers die de nodenanalyse hebben ingevuld en waardevolle suggesties hebben geformuleerd. Daarmee gaat FARO aan de slag: dit rapport is een eerste stap.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Olga Van Oost, FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw, Priemstraat 51, 1000 Brussel

WETTELIJK DEPOT

D/2021/11.524/15

Brussel, december 2021

Dit werk is gelicenseerd onder een Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 3.0 Unported licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0> om een kopie te zien van de licentie.